

ბუნამ გვენათაძე

# კომუნიკაციური-პედსოფოგური პანანდოგოგო

თბილისი  
2020

**წიგნი ეძღვნება ბიორები გვენებაძეს,  
ჩემს სახელოვან მამას,  
დაბადებიდან 100 წლისთავზე**

მთავარი რედაქტორი:  
პროფესორი თემურ ჭაგოდნიშვილი

რეცენზენტები:  
პროფესორი რევაზ ძნელაძე  
პროფესორი ვახტანგ მაღრაძე

## ავტორისაგან

მამაჩემი, გიორგი გვენეტაძე, ტყიბულის რაიონში გამოჩენილი ფილოლოგი გახლდათ, რომელმაც 1966 წ. „ვეფხისტყაოსნის“ მოზეპირეთა კონკურსშიც კი გაიმარჯვა. ახლობლები და კოლეგები მას „ცოცხალ ენციკლოპედიად“ მოიხსენიებდნენ. სწორედ მან შემათვისებინა ლიტერატურა და მისი დამსახურებაა, რომ ჩემში ესოდენ ძალუმად დაუნჯებულა მშობელი ხალხის ენისა და ზეპირსიტყვიერების, მთლიანად მწერლობის სიყვარული.

მეორე ბედნიერება ცნობილი ტექსტოლოგისა და პროფესორის – პროკლე კეკელიძის ხელმძღვანელობით გაკეთებული დისერტაცია იყო, რომელმაც წვრთნის უნიკალური სკოლა გამატარა.

განგებამ მესამე ბედნიერება მარგუნა, როცა პარტიული საქმიანობის „პერსპექტივის“ გზიდან აკადემიკოსმა გიორგი ჭიბლაძემ თავისი ბრძნული რჩევითა და თანადგომით „შრომის ესთეტიკური კულტურის ლაბორატორიაში“ მიმიწვია სამუშაოდ, სადაც დიზაინისა და ესთეტიკის მშვენიერების სამყაროს მაზიარა.

მადლიერებით მინდა გავიხსენო პროფესორ იუზა ევგენიძის გულისხმიერი და მადლიანი გამძვლევობა ტექსტოლოგიისა და მწერალთა შემოქმედებითი ისტორიის კვლევის სამყაროს საიდუმლოებებში...

ბედნიერების განსაკუთრებული ეტაპია ჩემი ტექნიკურ უნივერსიტეტში დასაქმება, სადაც „ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრის“ მენეჯერის რანგში თემურ ჯაგოდნიშვილმა მისგან საფუძველქმნილ მეცნიერულ მიმართულებებს მაზიარა. ესენია: კომუნიკოლოგია, აკადემიური წერა, ქართული ენის გამოყენებითი სტილისტიკა, სწავლების მეთოდოლოგია და სხვ.

„სწავლა სიბერემდეაო“, – უთქვამს ქართველ კაცს. თემურისა და ჩემი მისამართით პერიფრაზს გავაკეთებდი: – სწავლა სიკვდილამდე და კუბოს კარამდეა-მეთქი.

უნდა გამოგიტყდეთ, უფლის მადლით, ბევრმა ქართველმა გენიოსმა დამაკვალიანა – არ მინდა, გამომრჩეს აკადემიკოს ლადო პაპავასთან მეგობრობა და თანამოსაქმეობა, მისი დამსახურება ჩემი ცხოვრების გაციკროვნებასთან მიმართებით.

ყოველთვის ვფიქრობდი და ახლა ხმამაღლა ვამბობ: ბედმა ქონებით არ გამამდიდრა, ოღონდ ამჟამად ვხვდები - გამამდიდრა დიდი ადამიანების, ცნობილი პროფესორების, აკადემიკოსების, მწერლების მეგობრობითა და ყურადღებით და ეგ სიმდიდრე ყველაფრად მიღირს.

## ჰამათის ხელოვნება „ვეფხისტყაოსანში“

„ვეფხისტყაოსანი“ თავისი ეპოქის უნივერსალური ძეგლია. მეტიც, წარმოადგენს რა მსოფლიო ლიტერატურის შედევრს, დღემდე ინარჩუნებს „მიუღწევლისა“ და განუმეორებლის სტატუსს და ასეთადვე დარჩება მომავალშიც. მასში რელიეფურად ჩანს, რომ აქ XII საუკუნეში მსოფლიო პოეტურმა და სააზროვნო კულტურამ განვითარების კულმინაციურ წერტილს მიაღწია. „ვეფხისტყაოსანი“ მოგვევლინა, როგორც ქართულ წინადაგბე შექმნილი თავისებური სინთეზი, რაც დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ხელოვნებამ და აზროვნებამ წინაკლასობრივ და კლასობრივ საზოგადოებებში შექმნა.

ეს პოემა, უპირველეს ყოვლისა, შედევრია, ხელოვნების თვალსაზრისით, ხელოვნება კი უფრო ბევრის დამტევია, უფრო ფილოსოფიურია, ვიდრე ისტორია ან მეცნიერების რომელიმე სხვა დარგი. „ვეფხისტყაოსანი“ პარმენიდეს ან ლუკრეციუსის პოემათა მსგავსად ფილოსოფიური პოემა როდია. ის არც ერთ კალმისმიერ ნაწარმოებს არა ჰგავს მსოფლიოში და, ამავე დროს, ყველას წააგავს სიდიადითა და ღირსებებით - რუსთველის წინააღმდეგობასა და მომდევნო დროინდელსაც“ [1]. ნაწარმოებისათვის ავტორს იმდენი ზოგადობა მიუნიჭებია, რომ მკითხველს, ერთი შეხედვით, დრო და სივრცე შეუმჩნეველი რჩება - მათი ლოკალიზაციისათვის სპეციალური სკრუპულოზური ძიებაა საჭირო, ამავე დროს, - მასში ასახული ქვეყნები და ადამიანები ხელშესახებად კონკრეტულია, ზოგჯერ კი ისტორიულ-ემპირიულიც.

რუსთველის დროს ფილოსოფია ჯერ კიდევ განვითარების ქალწულებრივ პერიოდში იმყოფებოდა - ახალი ფილოსოფია ჯერ არ იყო შემდგარი, „ჯერ არ დაწყებულიყო ფილოსოფიის დაშლა პოზიტიურ მეცნიერებებად. ფილოსოფიას ძირითადად დიალექტიკა ამოწურავდა. ლიტერატურაც, ანუ „შაირობა, სიბრძნის ერთი დარგი იყო მხოლოდ“ [2].

„ლიტერატურა ადამიანთმცოდნეობაა და „ვეფხისტყაოს-  
ანშიც“ სუბიექტური და ობიექტური დიალექტიკა ადამიანის  
სულის მარადიულობის საფუძველზეა ნაჩვენები“ [3]. ძალიან  
ბევრი საკითხი პოემაში ალეგორიულად არის გამოხატული -  
„შეფარვით მითქვამსო“. ეს არც გასაკვირია: რუსთველი მიზ-  
ნად არ ისახავდა ფილოსოფიური ან ისტორიული ხასიათის  
ნაწარმოები მოეცა. შემდგომში ბარათაშვილის, ილიასა და  
ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებამ დაგვანახა, რომ პოზიტიურ  
მეცნიერებათა კლასიკურად ჩამოკვეთის ეპოქაშიც, XIX სა-  
უკუნეშიც, „შაირობა“ თავისი არსებითი ნაწილით ისევ სიბ-  
რძნის დარგად რჩებოდა.

სიტყვის დიალექტიკა, კამათის ხელოვნება, როგორც ორ  
პირს შორის საუბარი, მოწინააღმდეგის საბუთიანობის დარ-  
ღვევა და საკუთარი აზრის დამტკიცება-დასაბუთება რუსთვე-  
ლის პოემაში ისე ხშირად გვხვდება, რომ მასში ვლინდება  
ანტიკურობისა და ანტიკურობიდან ფეოდალიზმისაკენ გარ-  
დამავალი ეპოქის - კოლხეთის აკადემიის - დადებითი მემ-  
კვიდრეობა, რომ არაფერი ვთქვათ გიორგი მერჩულისა და  
იოანე პეტრიწის ნააზრევზე - „ხმა განუყოფლად განიყოფე-  
ბის მსმენელთა შორისო“, რომ ფიქრობდნენ.

რუსთველი ხმარობს ტერმინებსაც „საკამათე“, „საკამათე-  
ლად“, თუმცა სრულიად სხვა მნიშვნელობით, ვიდრე ეს დღეს  
გვესმის. „პირველი ამბავს ნიშნავს, მეორე - შესაქცევს, გა-  
სართობს“ [4].

ავთანდილი ტარიელის დასახმარებლად მიეშურება, თი-  
ნათინს წინასწარვე გაენდო, ხოლო როსტევანს ვერ უმჯღავ-  
ნებს ამას და ვაზირს ავალებს, მეფეს გადასცეს მისი დანაბა-  
რები, რომ ტარიელს სიტყვას ვერ გაუტეხს, უნდა დაეხმაროს  
მიჯნურის მოძებნაში, ისევ უნდა წავიდეს მასთან. „ვერას ვარ-  
გებ, გულსა დავდებ, ჩემი ფიცი არ გატყდებისო“, - ამბობს ის.  
ე.ი. თუნდაც ვერაფერი გავუკეთო, თავიც კი შევწირო ჩემი  
სიტყვის შესრულებას, მაინც უნდა წავიდეთ. ობლომოვისებუ-  
რი უნებისყოფო, თუნდაც ჰამლეტისებური რეფლექსიური

და ანალიტიკოსი თავისი უმოქმედობის, ამ შემთხვევაში წაუსვლულობის, დასაბუთებას დაიწყებდა. როსტევეანი მოხუცია, რომ მოკვდეს, ან თინათინს ჩემზე გული აუცრუვდეს, ან თვით დავიღუპო, ან საერთოდ ვერ ვენიო საწაღელს და სხვა ათასი მოტივი შეუძლო მოეყვანა ავთანდილს წაუსვლულობის გასამართლებლად - მისი მისია ხომ ამოწურული იყო, მაგრამ არა! ავთანდილს, და, საერთოდ, რუსთველის გმირებს, მიცემული სიტყვა სიცოცხლედ უღირთ, ამიტომ აქვს განსაკუთრებული ფასი მათ სიტყვებსა და მათ სიცოცხლეს. „რაა სიცოცხლე? წარბშეუხრელად დავთმობ სიცოცხლეს შეხვედრის ერთი ტკბილი წამისთვისო“, - ამბობდა შემდეგში პუშკინის ერთი გმირი, თუმცა ამ უკანასკნელის მიზანი საკუთარი ეგოისტური გაუმაძღრობა იყო მხოლოდ. მაინც ამ თქმაშიც გმირობის უმაღლესი ხარისხის მრწამსია გამოთქმული. ჰომეროსის აქილეესმაც დათრგუნა სიკვდილის შიში, შეენირა კიდეც თავის გრძნობას, მაგრამ ეს მეგობრის სისხლის აღებისათვის შურისძიების გრძნობა იყო. ავთანდილის გადაწყვეტილება ათასჯერ უფრო კეთილშობილურია. ის გამარჯვებულიც გამოდის, რითიც მკითხველის ასჯერ მეტ სიმპათიას იმსახურებს, ვიდრე აქილეესი - ავთანდილს კიდეც შეუძლია გაიმეოროს ასეთი გმირული მოქმედება. გავყვით ავთანდილისა და ვეზირის საუბარს. ვეზირი მტკიცე უარზეა ავთანდილის მოციქულობა შეასრულოს, იცის, რომ ეს ცნობა მეფეს გააშმაგებს, რომ „მშობლური, ტკბილი, მოწყალე“ როსტევეანი მაინც აღმოსავლეთის დესპოტია, ნებიერი ხელმწიფე. „თავმან მისმან, მუნვე მომკლავს, ვეჭვ, წამიცა არ წამაროს!“ ვეზირი უარს ეუბნება ავთანდილს თხოვნის შესრულებაზე: „მომკალ, კაცსა სიცოცხლისა სწორად რაცა მოეხმაროს“. ე.ი. მეფე მომკლავს და აღარც სიმდიდრე გამომადგება, აღარც ქონება, ჩემგან მაგ ამბის თქმა ისევე არ იქნება, როგორც ჩიტი ქორად არ გადაიქცევაო. ვაზირის უარი მტკიცე და დასაბუთებულია. თითქოს აღარ არის საშუალება, აღარ მოინახება ღონე, რომელიც ვეზირს სახიფათო მოციქუ-

ლობაზე დაითანხმებს, თავს სასიკვდილო განსაცდელში ჩა-  
აგდებინებს, მაგრამ არა! რუსთველი ამოუწურავია, მისი  
სიტყვის ძალა, მართლაც, სასწაულოს სჩადის. თუ კაცმა საქმე  
უნდა გააკეთოს, მას ეს საქმე სიცოცხლეზე მეტად უნდა უყ-  
ვარდეს. ავთანდილი ატირდა (გაიხსენეთ ილია: „დიდი კა-  
ცის თვალში ცრემლი დიდსულოვნების შვილია“). ვეზირს  
უთხრა, გეტყობა, სიყვარულის ძალა არ გცოდნია, არც მე-  
გობრობის: „ცუდთა კაცთა საუბარი კაცსა მეტად დააჭმუნ-  
ვებს“. ცუდიც კი უწოდა მას და ისევ თავისი ამრის დასაბუთე-  
ბაზე გადავიდა, ვაზირს თხოვნა გაუმეორა: „მეფე, ანუ მისნი  
სპანი ნეტარ ხელსა რასა მხდიან“?! ე.ი. მეფესა და მის სპა-  
ჯარსა და ქვეყანას ჭკუამიხდილი გიჟი და ხელი რაღად ვუნ-  
დივარ, ვისაც ჭირი თვით არ უნახავს, ის სხვის გასაჭირს ვერ  
გაიგებს, ჩემს ადგილზე რკინაც სანთელივით დადნებოდა,  
ჯეონის (ტიგროსის) ოდენი ცრემლიც რომ დავღვარო მე,  
რაც ტარიელს ცრემლი უფრქვევია, იმას მაინც ვერ შეეწონ-  
ებაო, თუ მეფე არ გამიშვებს, გავიპარები, ისევ ეუბნება ავ-  
თანდილი. შემდეგ ისევ ახალი საბუთი, რომ ვეზირი დაარ-  
წმუნოს შეცდომაში და საკუთარი სიმართლე აჩვენოს, თხოვ-  
ნა შეასრულებინოს: „ვიცი ჩემთვის არას გიზამს, თუ არ უნდი  
გასაძებლადო“. თუ მაინც გასაძევებლად და მოსაკლავად  
არ გაუმზადებიხარ, ჩემი ხათრით არაფერს გიზამსო. მკითხვე-  
ლი, რომელმაც იცის როსტევეანის დიდი სიყვარული ავთან-  
დილისადმი, ფიქრობს, სწორედ ეს სიყვარული გააჯავრებს  
მას (გავიხსენოთ: როცა ავთანდილი უცხო მოყმის საძებრად  
გაეშურა, მაშინაც „სალამქროდ“ წასვლა მოიმიზემა). რუს-  
თველის დიალექტიკა ამ შემთხვევაში ამ გრძნობის პოლა-  
რობას იყენებს და ვეზირსაც დაარწმუნებს: რადგან მე ვუყ-  
ვარვარ, ჩემი ხათრით არ მოგკლავს, არას გიზამსო. აქამდე  
ფლეგმატიკურად განწყობილ ვეზირს ახლა მართლა ავთან-  
დილის ცეცხლი მოეკიდა, თანდათან ღრმად გაიგო ავთან-  
დილის მდგომარეობა: „ვაზირმა თქვა, შენი ცეცხლი მეცა  
ცეცხლად მომედებისო“, - ვეზირის გული შეარყია ავთანდი-

ლის მტკიცე გადანყვეტილებამ და საბუთიანობამ. მაგრამ ავთანდილი აქაც არ შედგა, კიდევ ახალი საბუთით გააძლიერა თავისი აზრი და მოწინააღმდეგე (ამ შემთხვევაში ვაზირი) თავისი ლოგიკური მსჯელობის მარწხელებში მოამწყვდია, და ახალი საბუთით ვეზირს ძველი გადანყვეტილება შეაყვლევირა: „თქვი, რაც გინდა წამეკიდოს, თავი დასდე საწამებლად“. ე.ი. მიიღე ახალი გადანყვეტილება, თქვი, თუნდაც წამებით მოგკლას როსტევანმა, თუ ჩემთვის საქმის გაკეთება გინდა, ჩემთვის თავი საწამებლად დადეო. ვეზირიც იძულებულია, სრულიად დანებდეს მოწინააღმდეგეს, დაემორჩილოს მის ლოგიკას; „ვიტყვი: მოგვკდე, არა მგამა, ჩემი მზეცა თქვენ მოგხვდებისო“. ე.ი. თუნდაც მოგვკდე, თუ შენთვის სასარგებლო ვიქნები, შენ მოგეხმარები და გაგინათებ, გაგიმზევებ, თავს არ დავინანებ და სიცოცხლეს არ დავიშურებო. ვეზირმა იცოდა, რაც მოელოდა, მაგრამ მაინც შეუსრულა თხოვნა. „ვეფხისტყაოსნის“ დადებითი გმირებიდან მხოლოდ ვეზირია ისეთი, რომელიც მინდობილ საქმეს დასაწყისში სიცოცხლეზე უფრო ძვირფასად არ მიიჩნევს, და ასეთი კაციც მიიყვანა ავთანდილმა ამგვარი მოქმედების აუცილებლობამდე. ყველა სხვა გმირი მზად არის წარმშეუხრელად მოგვდეს მეორე გმირისთვის, თავისი მიზნის მისაღწევად. ამ გმირთა მიზნები სოციალური და ალტრუისტულია: ავთანდილი მზად არის ტარიელისათვის თავი მოიკლას, არაერთხელ აცხადებს ამას სიტყვით და არაერთხელ ამტკიცებს საქმით. ასევეა ნესტანი და ასმათი ტარიელისათვის, შერმადინი - ავთანდილისათვის, ფრიდონი - ავთანდილის, ტარიელისა და ნესტანისათვის. როცა ტარიელი ფრიდონს მოეხმარა ვერაგი ბიძაშვილების წინააღმდეგ ბრძოლაში, თავი საფრთხეში ჩაიგდო. ფრიდონთან პირველად გაიეღვებს ნესტანის კვალი: აქედანვე იწყება პოემაში ბოროტების დამარცხება და დათრგუნვა, რაც კულმინაციას ქაჯეთის მოსპობით აღწევს. რუსთველისა და პეტრე იბერის ოპტიმისტური ფილოსოფიით ბოროტებას ბუნებრივი საწყისი არ აქვს: „ღმერ-

თი კეთილს მოავლინებს და ბოროტსა არ დაჰბადებს", მაგრამ ბოროტება ადამიანთა უკუღმართი სოციალური მდგომარეობით წარმოიშვება - კერძო საკუთრებაა მისი წარმომშობი - ფრიდონთან საზიარო თუ საკუთარი კუნძული, შემდეგ დევები ისჯებიან და მარცხდებიან, ბოლოს დევთა დამამარცხებელი ქაჯებს ამარცხებს: „თუ ქაჯნი დევთა შეებენ, იყოს დღე იგი ძნელიო“... ბოროტების მოსპობა ადამიანის დანიშნულება და მოწოდებაა: ახლოს მყოფი ბოროტება უფრო მოუთმენელიცაა (იგივე ბიძაშვილები).

ვაზირის წინათგრძნობა გამართლდა: მეფემ ჯერ საშინელი სიტყვებით გაჯავრება ინება: „ნა, უკუდევ, ავი, შმაგი, უმეცარი, შლეგი, წბილი, ამის შემდეგ არ ვაზირად, არ ვარგიხარ არცა სხვად რადო“, და სვამი შემოსტყორცნა. თუ ავთანდილისაგან არ იყო მოგზავნილი, თავს მოგკვეთდიო, მაგრამ მისი სიტყვაც კარგია და საქმეც: შაბაშ, ავთანდილს თუ რა შეძლებია და ჩემთვის რისი თქმა გაგაბედვინაო. მეფე თვითონ გაკვირდა, რომ ავთანდილის სიტყვას ვეზირი ასე სახიფათო ნაბიჯამდე მიუყვანია: „შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე მისგან ქმნილიო“. ჭეშმარიტად ამას ჰქვია სიტყვის სასწაულებრივი ძალა. ამ ნაწილში ვეზირის სახელი აღარაა დასახელებული. ავტორი ცდილობს, სახელებით არ გადატვირთოს ამბავი. ავიღოთ უფრო ადრინდელი ეპიზოდი. სპასპეტის პირველი შეხვედრა ასმათთან ქვაბში. ავთანდილი ეხვეწება ასმათს, უცხო მოყმის ამბავი უამბოს. ქალი ცივ უარზეა: „შენ ერთხელ მეტყვი „მითხარო“, მე ასჯერ გეტყვი ვერასა“. ავთანდილი უმტკიცებს: „ქალო, არ იცი სითმოვალ, მისთვის რა ტანჯვა ამიტანია, ახლა შენ მიპოვნიხარ, ვერ დაგეხსნები, მისი ამბავი მიამბეო“. ქალი ისევ თავისას გაიძახის: „ვერასათვის ვერ გიამბობ, რაცა გინდა, იგი ჰქენიო“. ავთანდილი ისევ ევედრება და ღმერთივით მუხლს მოუყრის, მაგრამ ისევ ვერას გახდა: დედაკაცმა გაიწია და ცხრა უღელი ხარ ვერ იჭერს. აქ „შაჰნამეს“ გახალხურებული ვარიანტი შეიძლება მოგვაგონდეს, როსტომის შემდეგი

სიტყვები: „როსტომ თქვა, ამ მთას, იმ მთასა ხელს მოგვკრავ - ერთად თავს ვუბამ, ალაბანსა და იორსა დავიყენებ და ყლაპს ვუბამ, თორმეტსა ლიტრსა რკინასა კბილს მოვუჭერ და კნაპს ვუბამ, თავალებულსა დიაცსა, აბა, მითხარი, რას უბამ?" აქ აღარაფერს ვიტყვით იმაზე, რომ ავთანდილმა სულ ცოტა ხნის წინათ „ისრითა მოჰკლის ნადირი, როსტომის მკლავგუგრძესითა", არც იმაზე, რომ როსტომიანის ეს ვარიანტი 400 წლით ნაგვიანევიან რუსთველზე და სრულებით სხვა სიტუაციაშია ნათქვამი.

ავთანდილს თითქოს უღალატა სიტყვიერი დარწმუნების ძალამ და ლოგიკამ, მოთმინების ძალამ და თავისი თავისა და ქალისადმი თითქოს შეუფერებელ მოქმედებასაც კი მიმართა: „თმითა წამოზიდა, ყელზე დანა დააბჯინა". მაგრამ არა! ეს წუთიერი ინსტინქტური ქმედება იყო და ისევ სიტყვა გახდა მისი მშველელი, რუსთველის ჯადოსნური სიტყვა. ჯერ ასმათს მოვუსმინოთ: „ქალმან უთხრა: ეგე ღონე მოიგონე მეტად ავი, თუ არ მომკლავ, არ მოგვკვდები, მრთელი ვარ და მოუკლავი, რად, რა გითხრა, სადამდისცა ვიყო ჭირთა უნახავი? კვლა თუ მომკლავ, სასაუბროდ აღარ მედგას ზედა თავი".

ასმათის გადაწყვეტილება - ავთანდილს არაფერი უთხრას, სიკვდილს იქეთია:

**„ეგე ამბავი ცოცხალსა, ენითა ვერ მათქმევინო,  
მე თავი ჩემი ნებითა ჩემითა მოგაკვლევინო".**

მთელი ქვეყანა ჩირადაც არ მიღირს, თუ მომკლავ, ცრემლთა ღენისაგან დამისხნიო. ასმათის უარი ისეთია, რომ ამის შემდეგ თითქოს აღარ არის საფიქრებელი, მას ავთანდილმა რაიმე ათქმევინოს, რაიმეში დაარწმუნოს, მაგრამ რუსთველი ამოუწურავია პაექრობაში. სიტყვა და საქმე ერთმანეთს ცვლის ავთანდილის ხელში. ასმათი ახალგაზრდა და ლამაზი ქალია: „ქალი ბრძენთა საქებარი", - ასე ამბობს მასზე რუსთველი ერთგან. ის ისე ლამაზი იყო, რომ ნესტანისა და ტარიელის რომანის დასაწყისში, ნესტანისავე დავა-

ლებით, მას ტარიელთან სიყვარულის მისტიფიკაციაც კი ევალეობოდა ნესტანის შენიღბვის მიზნით:

„ჩემად ნახვად მოვიდოდეს, შენ ვითამცა გაშიკობდესო“, - დაავალა ასმათს ნესტანმა. „საროსა მჭობი“ ავთანდილი ასეთი ქალის გულს სიყვარულსა და მიჯნურობაზე საუბრით უფრო მოინადირებდა: ქალს ბოდიში მოუხადა, ქალის სიკერპეს „ქალისავე ფარ-ხმალით“ შეებრძოლა - თვითონ ატირდა, ძმობა შეჰფიცა და თავისივე წინანდელი შეცდომა შეამსუბუქა: „შეცოდება შვიდგზის თქმულა შესანდობრად, მე მხოლოდ ერთხელ შეგცოდეთ“. შემდეგ ისევ სხვა მხრით მოუარა და სხვაგვარად გამოსცადა თავისი სიტყვის ძალა:

„მიჯნურისა შებრალება, ხამს ესეცა გაიგონეთ“, - ქალიც ააცრემლა და ისევ ეუბნება: „კლავ უთხრა, დაო, მიჯნური მტერთაცა შეებრალების, ესეცა იცი, სიკვდილსა თვით ეძებს, არ ეკრძალების“. ამით ქალი ალტერნატივის წინაშე დააყენა: „მე მიჯნური ვარ, ჩემი მიჯნურისაგან ვარ გამოგზავნილი იმ მოყმის ამბის გასაგებად, ან მომვალი, ან მაცოცხლო. მიჯნურობის ხსენებამ ასმათი მოაღბო, ახლა ის თვითონ ეფიცება ავთანდილს დობას: „აწ მოყვარე გიპოვნივარ დისაგანცა უფრო დესი“, - უთხრა მან სტუმარს. სპასპეტიც თავის სტიქიაში ჩადგა და რუსთველური ენამზეობის ზენიტში აიჭრა: „ყმამან უთხრა: ეგე საქმე ამას ჰგავსო, არა სხვასა“ და ა.შ.

რუსთველის აზრით, ადამიანმა თუ რაიმე გადაწყვიტა, ეს გადაწყვეტილება მას სიკვდილ-სიცოცხლედ უნდა უღირდეს. ადამიანი მხოლოდ მაშინ გაიმარჯვებს და მიზანს მიაღწევს, თუ სიცოცხლეს განირავს, სიცოცხლის საფრთხეში ჩაგდებას არ მოერიდება მიზნისაკენ მიმავალ გზაზე: ავთანდილი მზად არის სიცოცხლე განიროს, ოღონდ უცხო მოყმე მონახოს, მიჯნურის დავალება შეასრულოს. ასმათიც მზად არის თავი მოაკვლევინოს ავთანდილს, ოღონდ არ უღალატოს იმას, რაც სწამს და რასაც საჭიროდ მიიჩნევს.

რუსთველის გმირები საოცრად პრინციპული ადამიანები არიან: ძნელია, მათ რაიმე დაუმტკიცო, ძნელია, შეცვალო მათი მტკიცე რწმენა და გადანწყვეტილება, თუნდაც ეს გადანწყვეტილება სალიც არ იყოს. ისინი მონოლითური ადამიანები არიან, მთელი არსებით გრძნობენ, ფიქრობენ და სწამთ - სისხლითა და ხორცით ეძლევიან ყოველ მოქმედებას. მათ „ჩაღად უჩნთ ყოვლი სოფელი“, თუ თავისას არ მიაღწევნ. მათი პრინციპით „სჯობს სიცოცხლესა ნამრახსა სიკვდილი სახელოვანი“ - ყოველ წუთს სიკვდილს ეთამაშებიან, ბრმა ბედისწერის - სიკვდილის მოდრეკით და დამორჩილებით აღწევენ თავიანთ კეთილშობილურ მიზნებს. „მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არ ამოვკრეფ კიტრად ბერად, ვის სიკვდილი მოძმისათვის თამაშად და მიჩანს მღერად“, - ამბობს ავთანდილი და ამაზე მეტი ჰუმანისტური ალტრუიზმი წარმოუდგენელია. „რომ ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა გაუადვილდესო“, - იტყვის მის კვალდაკვალ ბარათაშვილის გენია.

რუსთველის გმირები დასახულ მიზნებს განიცდიან რა მთელი არსებით, ამ მიზნების შეუსრულებლად სიცოცხლე ვერ წარმოუდგენიათ. მართლაც, რა ფასი უნდა ჰქონდეს უმიზნო სიცოცხლეს? „უსასოდ ყოფნას სჯობს ყოფნა მკვდარადო“, - ამბობდა ალ. ჭავჭავაძე. უიმედობა და უმიზნობა თითქმის ერთი და იგივეა. სიცოცხლე რუსთველის გმირებისათვის სურვილთა დათრგუნვა კი არ არის, როგორც ამას ქრისტიანობა ასწავლიდა, არამედ ისინი წუთიერ სურვილებზე გამარჯვებით მიისწრაფიან სრული ამქვეყნიური გამარჯვებისაკენ. ან ყველაფერი, ან არაფერი - თითქოს აცხადებენ ისინი, მაგრამ ეს ყველაფერი თავის საკუთრებად კი არ უნდათ, სხვისთვის უნდათ. ამ „სხვაში“ კი ისინი თვითონაც თავისუფლად და ხალგათად გრძნობენ თავს.

რუსთველის გმირებს ნამდვილად „ძალუძთ სრულქმნა სიტყვათა გულისა გასაგმირეთა“. ამას ისინი ყველაზე უკეთ კამათის ხელოვნებაში ამჟღავნებენ. მათ ახასიათებთ ტიტანური: ენა, გონება, გული, ხელოვნება.

რუსთველის გმირების პაექრობა ყოველთვის არ გადადის კამათში. არაბეთში, პოემის დასაწყისში, ამბები ევოლუციურად ვითარდება. ამიტომ აქ დამრიგებლობისა და ადვილდაჯერების სურათებია მოცემული, მაგრამ, როცა ზედიზედ ტრაგიკულად წარიმართა რამაზ მეფის, ხვარაზმშას, დავარის, ასმათის, ნესტან-დარეჯანისა და ტარიელის ბედი, როცა დრამატული მიმართულება მიიღო ავთანდილისა და თინათინის თითქოსდა სენტიმენტალურმა, მშვიდობიანმა რომანმა ტარიელის ბედთან მათი გადახლართვის გამო, დიალექტიკური კამათისა და პაექრობის სცენები იმატებს, მდგომარეობა იძაბება.

აი, ავთანდილი უცხო მოყმის საძებრად მიდის, შერმადინსაც სურს, რომ თან გაჰყვეს, გაჯავრებულმა ნესტანმა ორჯერ გამოიძახა ტარიელი ხვარაზმშას მოკვლის მოლოდინში. ამ სცენებშიც ძალიან ბევრი რამ არის, კამათისა და დარწმუნების თვალსაზრისით, საინტერესო, მაგრამ შევეხოთ მხოლოდ უმნიშვნელოვანეს ამბებს.

ნესტანის ხვარაზმშაზე გათხოვების საკითხი გადაწყდა. ნესტანმა იხმო ტარიელი და მას პირუმტკიცობა დასწამა, დაემუქრა: „ცოცხალ ვიყო, შენ ინდოეთს, ღმერთო, ხანი ვერა დაჰყო“. ტარიელმა თავი იმართლა შექმნილი სიტუაციის გამო: მეფესა და დედოფალს, ჩანდა, გადანყვეტილი ჰქონდათ შენი გათხოვების საქმე; რომ დამეშალა, მხოლოდ უმეცრება დამრჩებოდაო, დააიმედა ის: „ვისმცა მივცე თავი შენი, შენვე რადმე არ წამგვარო?“ თუ შენვე არ წამართმევ შენს თავს და უარს არ მეტყვი, შენს თავს არავის მივცემო. გადანყდა, ტარიელს სასიძო უნდა მოეკლა. სასიძო რომ უდანაშაულოა, ამას ტარიელიცა და ნესტანიც კარგად გრძნობენ, მაგრამ მოცემულ სიტუაციაში ის უნებლიე დამნაშავეა ან უდანაშაულო დამნაშავე: ფეოდალური იურისდიქციით, ხვარაზმშა ტარიელს მართო სატრფოს კი არ ართმევდა, არამედ ტახტსა და სახელმწიფოსაც. ამიტომ ის ობიექტურად დამნაშავე გამოდის. რუსთველი მშვენივრად გამოხატავდა ამას

ცნობილი აფორიზმით: „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლადა“. ნესტანი გულის, პიროვნებისა და ხასიათის, თავისუფლების დამცველი ქალია და არა აღმოსავლეთის მორჩილი ჩადროსანი. მისი ამრით, ხვარამშა დამნაშავეა, რადგან უცხო სახელმწიფოსა და უცხო ქალის დაპატრონება ისე მოისურვა, სრულიად არაფერი ჰკითხა იმას, ვისაც ეს უშუალოდ ეხებოდა. ფეოდალური ეპოქის სამეფო გარიგებანი და დინასტიური ამბები ჩვეულებრივ ასე ხდებოდა, მაგრამ ეს ნესტანს არ აკმაყოფილებს, არც რუსთველს. ამიტომაც ის რენესანსის ეპოქის ტიპის ჰუმანისტი. ხვარამშა დამნაშავეა არა მხოლოდ შეყვარებულთა თვალსაზრისით, არამედ ფეოდალური იურიდიული კოდექსითაც: ვინც სხვას ტახტსა და გვირგვინს ეცილება, დანაშაულს სჩადის ღვთის წინაშეც, რადგანაც „მისგან არს ყოვლი ხელმწიფე“. ფეოდალიზმის დროს უბრალო დაუმორჩილებლობაც სასტიკად ისჯებოდა თვალების დათხრით, ენის ამოჭრით, მამულის ჩამორთმევით. ტახტის შემცილვე უფლისწული, ნათესავი დემნაც თვალების დათხრით დასაჯა გიორგი მესამემ, უფრო გვიან კი უარესად მოექცა თავის ბიძას ერეკლე მეორე. რუსთველმა, როგორც კაცთმოყვარე ჰუმანისტმა, იოლად დასაჯა რამაზ მეფე. მის ქალაქში შესვლისას ჰუმანურად იქცევა ტარიელიც - „მზემან არ დაგწვათო“. მაგრამ ფრიდონის ბოროტი ბიძაშვილები სასტიკად დაისაჯნენ - მათ ბრძოლაშივე ხელები მოსჭრეს. ზოგსაც „ქვითა დაგჰლენეთ წვივებით“, - ამბობს ტარიელი. რუსთველი ხედავდა, რომ „ქართული ფეოდალიზმი საერთოდ არ შეიძლებოდა უფრო ჰუმანური ყოფილიყო, არც იყო, სხვაგვარად შედარებით. ეს ასეც იყო ისტორიულად, მაგრამ რუსთველი 600 წლით ადრე ფრანგებამდე „განათლებულ აბსოლუტიზმის“ მომხრედ გამოდის, აღმოსავლურ დესპოტიზმსა და დასავლურ ბარბაროსობას უარყოფს, ფიზიკურ სასჯელს გმობს, თუმცა მისი, როგორც ფაქტის, არსებობას აღნიშნავს ფრიდონის ბიძაშვილების დასჯის სახით“ [5]. შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ახლობელი მე-

ტოქე, ურჩი ნათესავი, უფრო საშიშია და უფრო მკაცრადაც ისჯება, თუმცა ამაში სრულებით არაფერია ჰუმანური: ფარსადანმა რამაზ მეფე არ დასაჯა ურჩობისთვის, თავის დას დავარს - სიბრძნის მასწავლებელს - კი ერთბაშად ნაჩქარევი სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა: დაიფიცა, მოვკლავო და, ალბათ, მოკლავდა კიდევ.

რატომ გახდა ნესტანისაგან ორჯერ გასაკიცხავი ტარიელი ხვარაზმმას მოწვევისას: რატომ აყვედრის მას ნესტანი, თითქოსდა, უმოქმედობას? ტარიელი იდეალური მიჯნურია. მას არ უნდა თავისი თავი სატრფოს თავზე მოახვიოს - მას მხოლოდ ნესტანთან ერთად შეუძლია მოქმედება. რამდენჯერ ყოფილა ფეოდალიზმის დროს და შემდეგაც, შეყვარებულთა ფიცი ისევ ქალს დაერღვიოს მშობელთა გეგავლენით. ტარიელიც ეჭვობს ამას და სწორედ ამიტომ ეუბნება ნესტანს, შენს თავს არვის მივცემ, თუ შენვე არ წამართმევო. ტარიელმა, როდესაც დარწმუნდა, ნესტანის სიტყვა და საქმე მტკიცეა, მოკლა სასიძო და აჯანყება მოაწყო მეფის უსამართლო გადაწყვეტილების წინააღმდეგ. ეს მეორე და უმძიმესი დანაშაული იყო, ჩადენილი მეფისაგან ტარიელის წინააღმდეგ: პირველი, როცა ნაშვილვეი ტარიელი უკანვე გააბრუნა მამასთან ნესტანის დაბადების შემდეგ, მეორედ კი, როცა ტახტის, სამშობლოსა და სატრფოს წართმევა დაუპირა ხვარაზმმასთვის გადასაცემად. ფეოდალური სამართალი მკაცრია. კერძო საკუთრებაზე ხელყოფა სიკვდილით ისჯება, სასჯელი სრულებით უდანაშაულო შვილსაც შეიძლება დაატყდეს თავზე ან სხვა ახლო ნათესავს. ფრიდონს მის საკუთრებაში თუ საზიაროში შეეცილნენ ბიძაშვილები, მართალი სამართლით დაისაჯნენ ისინიც: ხელები დაჰკვეთა მათ ფრიდონმა, ხოლო მათ თანამებრძოლებს „ქვითა დავჰლენეთ წვიგე-ბიო“.

კამათისა და პაექრობის დროს მჭევრი სიტყვა გულსა და გონებაზე თანასწორად უნდა მოქმედებდეს, რადგან „გული, ცნობა და გონება ერთმანერთმელა ჰკიდია“. გული მაინც

სხვაა, ის სიხარბისა და უძლეობის წყაროა: როსტევეანის-  
თვის, ასევე სხვებისთვის, უცხო მოყმის ამბის გაგება იყო საკ-  
მარისი, რომ გულის ცნობისმოყვარეობა დამცხრალიყო. ავ-  
თანდილმა მონახა ის, გაიგო მისი ამბავი, მაგრამ „ვინ არის  
იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს“ - ტარიელის ნახვის  
შემდეგ საქმე უფრო გართულდა: ახლა დაკარგვის პირველ-  
მიზეზი - ნესტანია საძიებელი.

ხელოვნება, ვიპოვოთ ჭეშმარიტება მოკამათის მსჯელო-  
ბაში წინააღმდეგობის აღმოჩენით და მისი გადალახვით მი-  
ვალწიოთ ჭეშმარიტებას, კლასიკურად არის ნაჩვენები ავ-  
თანდილისა და ტარიელის მეორედ შეხვედრისას. რუსთვე-  
ლი თავის პოემაში პლატონს პირდაპირ ასახელებს, მაგრამ  
ეჭვი არ არის, რომ ის იცნობდა მის მასწავლებელსაც სოკ-  
რატეს - მოკამათის ამრში შეცდომის, წინააღმდეგობის აღ-  
მოჩენის დიდოსტატს, დიალექტიკური კამათის მამამთავარს.  
„ბრძენი სოკრატეც“ რაღაც ასოციაციის გამომწვევია.

სატრფოს მოშორებული ავთანდილი ცრემლს ღვრის -  
ერთ მზეს - თინათინს მოშორდა, ხოლო მეორეს - ტარიელს -  
ვერ მიეახლა ჯერ. მისი მდგომარეობა საკმაოდ კრიტიკუ-  
ლია: „თავს მოვიკლავდი, თუ ოდენ შენგან არ ვეჭვდე წყენა-  
სა“, - ამბობს თინათინის მისამართით ჯერ კიდევ გზაში. ტა-  
რიელი გამოქვაბულში არ დახვდა. ორივე მზე მისთვის და-  
კარგულია. სპასპეტს ვერ მოუთმენია, რომ ამირბარმა სიტყვა  
არ შეასრულა, გამოქვაბულში არ დახვდა. აქ ნაწილობრივ  
პირობის უზუსტობაცაა: ორ თვეს სულ გამოქვებულში ხომ არ  
იქნებოდა ნესტანის მძებნელი? ავთანდილს მაინც სრული  
უფლება აქვს თქვას: „იგი ფიცი ვით გატეხა! არ ვეცრუე, ვით  
მეცრუა!“ - წყენით ეუბნება ის ასმათს. ასმათი ტარიელის ქცე-  
ვის გამართლებას ცდილობს და უპასუხებს: „როგორ გითხრა,  
ის არის მართალი თუ თქვენ, თუმცა ვერ მოგეპირფერები, -  
„არ გული უნდა ფიცისა და პირის გასრულებასა? - იგი, უგ-  
ულო, მოელის მართ დღეთა შემოკლებასა“. რუსთველი პო-  
ეტია და თითქოს მოსალოდნელი იყო გულისათვის უპირატ-

ესობა მიეცა, გრძნობის პრიმატისათვის დაეჭირა მხარი გონების წინაშე, მაგრამ არა! „მან თითქოს 500 წლით ადრე განჭვრიტა ემპირიზმისა და რაციონალიზმის ცალმხრიობა“ [6], თუმცა მოცემულ სიტუაციაში - გმირთა თავისებურების გამო, რაც დიდმა ილიამ თინათინის შესახებ აღნიშნა და ავთანდილზეც ვრცელდება, განსხვავებით ნესტან-ტარიელისაგან, გმირთა მახასიათებლების თავისებურების საფუძველზე, ამ წუთში უპირატესობა გულს მიანიჭა და ასმათს ათქმევინა: „ტარიელს გული აღარ აქვს დარდით, სიცოცხლე აღარ უნდა, მოელის და მიისწრაფის სიცოცხლის დღეები შეიმოკლოს, თავი მოიკლას, რადგან უნესტანოდ მას სიცოცხლე ვერ წარმოუდგენიაო. რატომ დებ ბრალს იმ კაცს სიტყვის შეუსრულებლობაში, ფიცის გატეხაში, რომელსაც გული აღარ აქვს, კაცს, რომელიც შეურაცხადობის მდგომარეობაშია, რადგან „უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდია“, ხელია, გიჟი და შმაგი. ტარიელი რომ მართლაც თავისებურ არაცნობიერ შეურაცხადობის მდგომარეობაშია, ამას მშვენივრად გვიჩვენებს ასმათის მომდევნო სიტყვები: „გული, ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდიან, რა გული წავა, იგიცა წავლენ და მისკენ მიდიან, უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდია“. აქ გრძნობას დიდ ადგილს უთმობს რუსთველი - ვისაც გული აღარ აქვს, მას აღარც გონება აქვსო. ასეთი კაცი აღარ არის კაცი, კაცთა სიიდან ის ამორიცხებულია, მან რაც უნდა ჩაიდინოს, ამაზე პასუხს არ აგებს, არც პასუხი მოეთხოვებაო.

რუსთველის დროს ჯერ კიდევ არ იყო დადგენილი იურიდიული ტერმინი შეურაცხადობისა, რომლის სათანადო გამოყენებით ცნობილმა ქართველმა იურისტმა შალვა მესხიშვილმა 1920 წელს ცნობილი კომპოზიტორის მიერ თავისივე ცოლის მკვლელობა გაამართლა საქვეყნოდ გახმაურებულ პროცესზე, მაგრამ ასმათი ზუსტად ასე მსჯელობს ამ შემთხვევაში: ტარიელს არავინ მოუკლავს, მაგრამ მისგან ავთანდილისთვის მიცემული სიტყვის გატეხვა, როცა მკითხველმა იც-

ის, რა პირობებში წამოვიდა ტარიელთან ავთანდილი, კაცის მოკვლაზე ნაკლები არ იყო.

ამგვარად, ტარიელის უგულობის დასაბუთებით ასმათმა მნიშვნელოვნად შეარყია ავთანდილისაგან ტარიელისადმი წამოყენებული ბრალდება - ტარიელის უგულობის გაუთვალისწინებლობა იყო ავთანდილის მსჯელობის წინააღმდეგობა, რაც მშვენივრად გამოამჟღავნა ასმათმა. ასმათის ამ, და სხვა მსგავსი მსჯელობებიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ისიც ისმენდა სიბრძნის (ფილოსოფიის) იმ გაკვეთილებს, რომელთაც ნესტანს მისი მამიდა დავარი აძლევდა.

ასმათი შემდეგშიც იურისტივით აგრძელებს ტარიელის დაცვას - ავთანდილის მსჯელობაში პირველი წინააღმდეგობის აღმოჩენა მას ამის საშუალებას აძლევს და ჭეშმარიტებაც დადგენილი ხდება: ტარიელი არ არის დამნაშავე ფიცის გატეხაში, როგორც შემდეგში ვგებულობთ, მას ფიცი არც გაუტეხია - რუსთველი თანდათანობით გვიჩვენებს ადამიანის სულის ღრმა შინაგან დიალექტიკას.

მართალი ხარ, როცა ბრალს სდებ ტარიელს სიტყვის გატეხაში, - ეუბნება სპასპეტს ასმათი, მაგრამ „ვით ითქმის, ვით გახდა, ვითა გიამბობ ცნობილსა“, - ე.ი. როგორ შეგვიძლია ჩვენ, გულისა და ცნობიერების მქონე ადამიანებმა, გავიგოთ, როგორ გახდა ტარიელი, რა მოუვიდა მას (ტიუტჩევი ნორმალურ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანების შესახებ ამბობდა: „გაიგებს იგი შენს განცდას, სიტყვას? - აზრი ყალბია, თუ გამოითქვას“), რომ ეს ვთქვათ, იმდენად ბევრის თქმა დაგვჭირდება, „ენა დაშვრების“ (დაიღლება), ენა გაცვდებისო. ასეთი ჰიპერბოლა მსოფლიო ლიტერატურაში, ალბათ, პირველად რუსთველმა იხმარა ქართულ ხალხურ თქმაზე დაყრდნობით - „ყბედს ყრუ დაღლისო“, - რამდენადაც ვიცი, სხვა ენაზე მსგავსი გამოთქმა არც უნდა არსებობდეს. ენის დაღლის ცნება რუსულ ენაზე რომ არ არსებობს, ეს უდავოა.

ასმათი ისევ აგრძელებს ტარიელის დაცვას და, ამგვარად, ავთანდილის მსჯელობის საფუძვლიანობას არღვევს: „ჭერ მი-

სი მსგავსი სასტელი არცა ვის ამბად სმენია, არა თუ კაცთა, სასტელი ქვათაცა შესაძრწენია, დიჭლადცა კმარის, მას რომე თვალთაგან ცრემლი სდენია, თვით რაცა ბრძანოთ, მართალ ხართ: სხვა სხვისა ომსა ბრძენია". აი, დასკვნა ავთანდილის თქმასა და ტარიელის ქცევაზე! ასმათმა ძალიან კარგად დაასაბუთა ტარიელის ქცევის კაუზატობა ისე, რომ ავთანდილი თითქოს არც გაუმტყუნებია, მაგრამ ორი ალტერნატიული დებულებიდან ერთი სწორია, ერთი კი - არასწორი, მესამე შესაძლებლობა გამორიცხულია. რუსთველი, ჩანს, მთლიანად არ იზიარებს ფორმალური ლოგიკის ამ კანონს და მას თავისებურად განმარტავს, თუმცა მკითხველისათვის ნათელია, ვის მხარეზეა სიმართლე და ჭეშმარიტება. ავთანდილიც აღიარება ამას, როცა ასმათს გაეპასუხა: „ყრმამან უთხრა: უმართლე ხარ, არ მამართლო მდურვად მისად, მაგრამ გაბრჭე, რა მიქნია სამსახური ტყვესა ტყვისად“. ე.ი. მეც სიყვარულის ტყვე ვარ, საყვარლისაგან ცეცხლნადები, ტარიელის სიყვარულისათვის ჩემი სატრფო დამიგდია და მიმიტოვებია, მეც ტყვესა და მინდორში მხეცებთან ვეხეტები, ძმობილისათვის ღვთის სწორი მეფე როსტევენი მომიმდურებია, ის კი აქ არ დამხვდა: „ცუდ-მაშვრალი და მტირალი, ქვე ვზი პირითა მქისითა. ერთი ორთა მგონებელი ვარ საქმესა წარსაწყმედსა, მოვკვდე, თავი არ მებრალვის, სისხლი ჩემი ჩემსა ქედსა“, - ასე ამოიკვნესა ავთანდილმა და სასო მაინც არ წარიკვეთა: მონახულისა და კვლავ დაკარგულის საძებნელად გაეშურა. ნახა კიდევ, რომელსაც „საყელონი გარდეხივნეს, თავი სრულად გაეგლიჯა, მას აღარა შეესმოდა, სოფლის გაღმა გაეხიჯა“. ერთ მხარეს სისხლიანი ხმალი და მკვდარი ლომი ეგდო, მეორე მხარეს - „ვეფხვი უსულო, მკვდარი, ქვედანარცხებული“. ცნობამიხდილი ტარიელიც იქვე იყო. ავთანდილმა ცოტადრე მოაცნობილა ის და მან იცნო მოსული ძმობილი. მკითხველი აქ გაიგებს, რომ ტარიელს სიტყვა და ფიცი არ გაუტეხია, რომ ძმადნაფიცის მოსვლამდე სული შეუნახავს, მაგრამ ახლა სიცოცხლე აღარ უნდა - ძმადნაფიცს ევედრება, დამმარხეო.

ტარიელის გადანწყვეტილება ასეთია: „ნესტანი არსად აღმოჩნდა, ის ალბათ, აღარ არის ცოცხალთა შორის, უიმისოდ სიცოცხლე კი მას არ სურს, თითქოს სურდა ლომ-ვეფხისათვის თავი შეეკლა, მაგრამ ცოცხალი დარჩა. „ლომი“ იმიტომ მიისწრაფის სიკვდილისაკენ, რომ მზეზე მაინც შეხვდეს თავის სატრფოს. ტარიელის უიმედობა კულმინაციურ წერტილს აღწევს. მან ნესტანისაკენ „სხვა გზა არ იცის უახლოესი, ერთდერთი გზა არის სიკვდილი“. მაგრამ ის არ იკლავს თავს, რადგან ასეთი გზის მცდარობა მას ძმობილმა დაუმტკიცა. ავთანდილმა მონახა ტარიელის მსჯელობის სუსტი მხარე, ხანგრძლივი სიტყვიერი დუელის შემდეგ შეძლო არასწორ განმარტებაზე ხელი აეღებინებინა. მთავარია, რომ ეს მართო სიტყვით არ მომხდარა.

„ყრმამან უთხრა: რაშიგან ხარ, შენ საქმესა რად იქმ ავსა... რად სატანას წაუღიხარ, რად მოიკლავ ნებით თავსა?“ ავთანდილს თვითმკვლელობა სატანისა და ეშმაკის საქმედ მიაჩნია. ამ შემთხვევაში ის მსჯელობს არა მართო როგორც ჰუმანისტი, არამედ, ამასთანავე, როგორც ქრისტიანი. ცნობილია, რომ ქრისტიანობა თვითმკვლელობას გამოხდის და ე.წ. „ნაკურთხ“ მიწაში დამარხებაზე უარს ეუბნებოდა თვითმკვლელს. თვითმკვლელობის ამ დაგმობაში რუსთველი უფრო ჰუმანისტური მოსაზრებებიდან გამოდის, როგორც ოპტიმიზმისა და სიცოცხლის მომღერალი, ვიდრე ქრისტიანულიდან, ისიც ცნობილია, რომ რუსთველი არც ერთი რელიგიის დოგმებს არ იზიარებდა, მაგრამ ხომ თითქმის ასევე ცნობილია დოსტოევსკის ბრალდება მატერიალისტებისა და ათეისტების წინააღმდეგ, ყოველმა თანმიმდევარმა ათეისტმა ცხოვრება თვითმკვლელობით უნდა დაამთავროსო. ტარიელი არ არის დოსტოევსკის კირილოვი, რომელიც სრულიად შეცდომით ფიქრობს, თუ თავს ისე სრულყოფილად დაძლევს, რომ თავს მოიკლავს, ღმერთი გახდება, მაგრამ ტარიელისთვისაც „სიკვდილის გზა არა არის, ვარდისფერ გზის გარდა“ - სიკვდილის გზა ნესტანთან შესაერთებელი უმ-

ოკლესი გზაა, რადგან ნესტანი ცოცხალთა შორის აღარ ეგულება: „აქა გაყრილი მიწურნი მუნამცა შევიყარენით“, - ამბობს ის. სპასპეტი აღმოაჩენს ძმობილის მსჯელობაში შეცდომას და შეაცვლევინებს მას არასწორ გადაწყვეტილებას.

„თუ ბრძენი ხარ, ყოვლი ბრძენი აპირობენ ამა პირსა“, - ეუბნება ის ტარიელს - „ხამს, მამაცი მამაცური, სჯობს რაზომცა ნელად სტირსა, ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქვითკირსა“. შენ ბრძენი ხარ, მაგრამ გამორჩევა, პრაქტიკული მოქმედება არა იცი ბრძენთა თქმულებრ... არ იცი, ვარდი უეკლოდ... ვარდსა ჰკითხეს“ და სხვ. ავთანდილი ურჩევს ტარიელს, რომ გამოიჩინოს ნებისყოფა, სძლიოს თავის თავს სიცოცხლისა და ცხოვრებისათვის და არა პირიქით, მან უნდა გააკეთოს ის, რაც არ უნდა: „რაც არა გზადდეს, იგი ჰქენ, ნუ სდევ წადილთა ნებასა“, - ურჩევს ის ტარიელს. ამ თქმაზე ღირს შეჩერება. ეს თქმა ადამიანის ბუნების ძალიან ღრმა გაგებას ეყრდნობა და გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, ადამიანური შრომის ხასიათის მარქსისტებურ განსაზღვრას უახლოვდება. მთელი ადამიანური მოქმედება ხომ ინსტინქტების ალაგმვა და იმის კეთებაა, რაც არ გვინდა: ავიღოთ მუშა, რომელიც სიცხეში მუშაობს. მას ეს არ უნდა; კაცი, რომელიც ზამთარში თბილი საწოლიდან დგება (დ. უმნაძის მაგალითია), მას ეს არ უნდა. შრომის მთელი პროცესი, რაც საფუძვლად უდევს „გაადამიანებას“, მატერიალურ და სულიერ კულტურას, მხოლოდ იმის კეთებაა, რაც არ გვსურს, მაგრამ გვჭირდება. ცხოველები სრულიად მოკლებული არიან ამ უნარს. ამიტომ ისინი გარემოს მონებად რჩებიან. ისინი არქიტექტორივით სახლს ჯერ თავში ვერ აშენებენ. ჩანს, რუსთველმა იცოდა, რომ ნებისყოფა და შრომა ადამიანს სხვა არსებებისაგან განასხვავებს.

რუსთველის გმირებს, ეპიკურეს მსგავსად, დაძლეული აქვთ სიკვდილისა და საიქიოს შიში: „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი...“ მათ იციან, რომ, სანამ არიან, სიკვდილი არ არის, როცა სიკვდილია, ისინი არ არიან.

ავთანდილმა დაარღვია ტარიელის მსჯელობა, მისი გა-  
დანყვეტილების უსაფუძვლობა. თითქოს სპასპეტის არგუმენ-  
ტებს ვერავინ დაარღვევს და ტარიელიც უნდა დამორჩილ-  
დეს მის რაციონალურ რკინისებურ ლოგიკას, მაგრამ არა!  
მათი მსჯელობა თითქოს სხვადასხვა სივრცეში განფენილი  
და აცდენილი ხაზებია: ტარიელი სიკვდილისაკენ მიიწევს,  
ავთანდილი სოცოცხლისაკენ ეძახის. არანაკლებ დასაბუთე-  
ბულია სარიდანის ძის მოქმედების სამართლიანობა: „საყვა-  
რელმა საყვარელი ვით არ ნახოს, ვით გასწიროს (სადაც უნ-  
და იყოს - ის თუნდა ბეატრიქესავით სულთა სირას საუფლო-  
ში იმყოფებოდეს)? ჰკითხე ასთა, ჰქმენ გულისა, რა გინდ რა  
ვინ გივაზიროს“. ან „მართ გადანყვეტით იცოდი, გეტყვი მარ-  
თალსა პირასა, სიკვდილი მახლავს, დამეხსენ, ხანსა-ღა დავ-  
ყოფ მცირასა, დამშლიან ჩემი კავშირნი შევრთვივარ სულთა  
სირასა“. ე.ი. თითქმის ცოცხალი აღარა ვარ, ყოველი არსის  
ოთხ შემადგენელ ელემენტად - მიწად, ჰაერად, ცეცხლად  
და წყლად დისოცირებული ვარ და შერთული სულთა სირა-  
ში, უმაღლეს ღვთაებრივ საფეხურში. რომ ეს პაექრობა მარ-  
თალაც სხვადასხვა სივრცეში მიმდინარეობს, ამას გვიჩვენებს  
ტარიელის სიტყვები: „ბრძენი! ვინ ბრძენი! რა ბრძენი! ხელი  
ვითა იქმს ბრძნობასა? ეგ საუბარი მაშინ ხამს, თუცაღა ვიყო  
ცნობასა“. ე.ი. უცნობო, გულგამოცლილი ვარ (ტარიელის  
გულს ხომ ნესტანი ავსებდა!), ამ ქვეყანასთან აღარა მესაქ-  
მება რა, ამიტომ შენი ჭკვიანი თათბირი ჩემთვის, ხელქმნი-  
ლისათვის, უმაქნისიაო. თეორიული კამათი თითქოს ტარი-  
ელის მცდარი აზრის გამარჯვებით დამთავრდა.

ავთანდილმა ახლა დარწმუნების ტაქტიკა შეცვალა, სხვაგ-  
ვარად მიუდგა „დასწეულეზულ აქიმს“. ტარიელი გაგიჟების  
საზღვრამდეა მისული. ამიტომ სიტყვით აქ არაფერი გაკეთ-  
დება, „პირველად იყო სიტყვა და სიტყვა იგი იყო სიტყვა  
ღვთისა“ - გაიძახოდა „ბიბლია“. ცნობილია, რომ გოეთეს ფა-  
უსტმა ეს თქმა გადააკეთა: „პირველად იყო საქმე“, - თქვა  
მან. აქაც, „ვეფხისტყაოსანში“, სიტყვის ადგილს საქმე იჭერს

საბოლოოდ, მაგრამ ავთანდილი ჯერ ისევ სიტყვას მიმართავს სხვა მიმართულებით (ავთანდილისა და როსტევეანის დავა-კამათიც ხომ საქმემ - „ბურთმა და მოედანმა“ გადამწყვიტა); ავთანდილი დაახლოებით ასე მსჯელობს: „რადგან ტარიელს უნესტანოდ თავი აღარ უყვარს, ამიტომ ის თავის სასარგებლო რჩევას არ მიიღებს და არც ღებულობს, იქნებ ჩემი სასარგებლო და ჩემი სასიამოვნო რჩევა მაინც მიიღოს მან, და ამაში ავთანდილი არ მოტყუებულა. როსტევეანის გაზრდილი მრავალფერი სიტყვით ისევ ეუბნება ძმობილს, რომ არაბეთი მიმიტოვებია, მიმიტოვებია აღგილი, „საცა ინდონი ბროლ-ვარდსა სარვენ გიშრისა სარითა“ (აქ მეტაფორაში თინათინის თვალ-წამწამი იგულისხმებაო, - ამბობს აკ. აღ. ბარამიძე [7]. ვერც მეფემ დამიჭირა მშობლიური საუბრით, შენთან მოვედი, ყველაფერი ეს შენთვის ჩავიდინე, შენ არ მისმენ, ჩემი ლხენა ამის შემდეგ ვით ითქმის, მეც ნუ მომიკლავ გულს, ჩემს მდგომარეობაშიც შედი: „ერთხელ შეჯე, ცხენოსანი გნახო ჩემი სულთა მხდელი“. რადგან ფსიქოლოგიურმა მკურალობამ ვერ გასჭრა, ავთანდილმა ფიზიკურ-ფიზიოლოგიურ და ესთეტიკურ ხერხს მიმართა, რომ ძმადნაფიცისათვის კაეშანი გაექარვებინა - „იცოდა, რომე შეჯდომა კაეშანს გააქარვებდა“. მართლაც, ტარიელი ვერ ეტყოდა უარს ძმადნაფიცს - მისთვის ესთეტიკური სიამოვნება მიენიჭებინა - ცხენზე მჯდომი დამენახეო - ფერმიხდილი და ღონემიხდილი ტარიელიც კი ცხენზე მჯდომი მაინც მშვენიერი იქნებოდა - ავთანდილმა ეს იცოდა, მან იცოდა, რომ ეს იცოდა თვითონ ტარიელმაც - და ძმადნაფიცს უარი ვეღარ უთხრა ამ ესთეტიკური სიამოვნების მინიჭებაზე, თავის სასარგებლო და სასიამოვნო რჩევა თუ არ მიიღო ტარიელმა, ავთანდილის სასიამოვნო რჩევა მიიღო. აქ სასარგებლო და სასიამოვნო ერთ ფოკუსშია თავმოყრილი: ხელოვნება არა მხოლოდ „ეამების“, არამედ „დიდი მარგიც“ არის. ავთანდილი ახლა ისე ეხვეწება ტარიელს, თითქოს დახმარება მას - თვითონ ავთანდილს - სჭირდება ტარიელისაგან და არა პირი-

ქით. ავთანდილს დაეხმაროს - ამაზე კი ტარიელი უარს ველარ იტყვის, უარს ვერ ეტყვის მას ასიამოვნოს, მის კეთილისმყოფელს. ის დაეთანხმა, ავთანდილმა ცხენი მოუყვანა, წყნარად შესვა, პირველი ნაბიჯი წარდგა ავადმყოფმა სიცოცხლისაკენ და სიკვდილს გაეცალა. ლომგმირი ყველაფერში თავისებურია. პირველი ავადმყოფობითაც გააკვირვა ყველა: „სევდა რამე შემოჰყრია, სამკურალო არა სჭირს რა“, - ამბობდნენ მაშინ. ეს იყო სულიერი დეპრესია სიყვარულისა და არა მეჭუნისებური პათოლოგიური რამ.

სპასპეტი აგრძელებს „მკურნალობას“ ფიზიოლოგიურ-ფსიქოლოგიური სამუალებით: „შეაქცევს და ეუბნების საუბართა მშვენიერთა, მისი სმენა გააყრმობდა მსენელისა ყურთა ბერთათო“. ცხენზე შეჯდომამ „ავადმყოფს“ მომჭობება დააჩინა. სადაც სიტყვამ ვერ გაჭრა, საქმემ უშველა - მოძრაობამ გულიდან სისხლი განდევნა და კაეშანიც გაეცალა დეპრესირებულს. ავთანდილმა კიდევ უფრო გააძლიერა სიტყვის ძალა: „ცნობიერი სიტყვა უთხრა უცნობისა რამე მზრახმან“. ჰკითხა, როგორ გიყვარს, რაგვარ გიღირს ნესტანის მიერ ნაჩუქარი სამხრე, რომელსაც მუდამ თან ატარებო? უპასუხა, რომ ეს სამხრე მსოფლიოს ურჩევნია - მიწას, ჰაერს, ცეცხლსა და წყალს - სინამდვილის სამივე სფეროს - ბუნებას, საზოგადოებასა და აზროვნებასაც კი, რადგან მისი ქონა აზროვნებას მართმევს ან მაძლევსო. სწორედ ასეთ პასუხს მოველოდიო, უთხრა ძმობილმა და, რადგან ახლა ეს თქვი, ვინც თქვა ანი, მან უნდა თქვას ბანიც - სამხრე უსულო და უასაკო ნივთია, ასმათი კი ადამიანი. რატომ დაგიგდია და მიგიტოვებია, რატომ არ გინდა ნახო „თქვენ შუა მქნელი საქმისა, შენგან ნახმობი დობისა“. ტარიელიც დაეთანხმა, დარწმუნდა რა თავის შეცდომაში - ავთანდილის საღმა აზრმა საბოლოოდ გაიმარჯვა. „რუსთველიც გრძნობს - „სრულქმნა გულისა გასაგმირე სიტყვა“ - კამათის დიალექტიკამ კულმინაციურ წერტილს მიაღწია, მკითხველმაც დიდი ესთეტიკური სიამოვნება მიიღო“ [8]. მგოსანმაც პოეზიის მერნის თავანწყვეტილ ჭენებას

ერთბაშად ზღვარი დაუდო და გენიალური დასკვნა გააკეთა: „გველსა ხვრელით ამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარი“. ეს აფორიზმი კიდევ ერთხელ გვაფიქრებინებს, რომ რუსთველი არა მარტო სვანეთ-სამეგრელოში არსებულ რიტუალებს იცნობდა, არამედ ინდოეთშიც იყო ნამყოფი და იქაური ფა-კირების მანიპულაციებიც უნახავს.

ტარიელს გონიერება დაუბრუნდა. რუსთველი საკუთარი რემარკების შემდეგ ისევ ავთანდილს აძლევს სიტყვას, რომელიც ძმაკაცს ეუბნება: „არას გარგებს სწავლულება, თუ არა იქმ ბრძენთა თქმულსა, არ იხმარებ, რას ხელსა ჰხდი საუნჯესა დაფარულსა?“ „უნაყოფოა, ჩემო კარგო, აქ თეორია და ცხოვრების ხე მარად მწვანეა“, - იტყოდა ამის შესახებ შემდეგში გოეთე. „სამყაროს ახსნა კი არ კმარა, საჭიროა მისი გარდაქმნა“, - ამბობდა მარქსი. შემდეგში ავთანდილი უფრო სრულყოფილ-ოპტიმისტურად აყალიბებს თავის მსჯელობას, რომ ტარიელის ცდომილება ცხადყოფს: „არ იცი, თუ უგანგებოდ არა კაცი არ მოკვდების? ბედი ცდაა, გამარჯვება. ღმერთსა უნდეს, მოცაგხვდების“. აქ, და მთელ პოემაშიც, ძალიან საინტერესოა ის, რომ რუსთველი განგების, ე.ი. ბუნების, აუცილებლობას, დემოკრიტესეულ დეტერმინიზმს ადამიანური მოქმედების ფილოსოფიის დასასაბუთებლად იყენებს და მზად არის ადამიანური მოქმედებისა და ნებისყოფის ძალა ღვთაებასაც კი მოახვიოს თავს. ამ შემთხვევაში ტარიელსა და, საერთოდ, ადამიანს მოქმედებისაკენ, აქტიური ბრძოლისაკენ მოუწოდებს. „ამით პოეტი თითქმის დი-ალექტიკის თანამედროვე გაგებამდე, პრაქტიკის პრიმატის აღიარებამდე მაღლდება და მთელი თავით უსწრებს წინ იმპერიალიზმის ეპოქის კვიეტიზმსა და შტამლერის მეტაფიზიკურად გაყინულ თავს“ [9].

ორის კამათის ეს შესანიშნავი პასაჟი პირველის აღიარებით მთავრდება: „მოახსენა: ეგე სწავლა ჩემთვის ყოვლად სოფლად ღირდეს, გონიერსა მწვრთელი უყვარს, უგუნურსა გულსა ჰგმირდეს“. ეს და მთელი რიგი სხვა ბრძნული თქმები

დიდი პოეტისა ღრმა პედაგოგიურ-აღმზრდელობითი მნიშვნელობისაა.

ტარიელს თითქმის აღარ სწამს, რომ ნესტანი მოინახება, ძმადნაფიცის დიდი ხნით შეწუხებაც აღარ უნდა. ამიტომ ავთანდილს ეუბნება, უკან გაბრუნდი შენს მიჯნურთან, მაინც ვერაფერს მიშველიო: „ვინც დამბადა, განკურნება ჩემი უჩანს მასაც ძნელად“. შესანიშნავად არის ნათქვამი! ტარიელის განკურნების და ნესტანის მონახვის სიძნელის უკეთესი აღნიშვნა აღარც კი შეიძლება. ავთანდილი არ იზიარებს ამგვარ პესიმიზმს: „ნეტარ მამაცი სხვა რაა, არ გასძლოს, რაცა ჭირია“. ამითაც ვერ არწმუნებს მეგობარს და ისევ თავის გასაჭირს უსურათებს, თითქოს თვითონ ეჭირვებოდეს შველა და დახმარება ტარიელისაგან. მე ჩემმა მიჯნურმა გამომგზავნა, რომ შენ დაგეხმარო; მიზნის მიღწევამდე, რომ უკან გავბრუნდე, მას რა ვუპასუხო, როცა მკითხავს „რად მოხველო ჯაბან-ხრდლურად?“ ტარიელი იძულებულია, ავთანდილის მდგომარეობასაც გაუწიოს ანგარიში, ძმადნაფიცს აღარ დააძალოს უკან გაბრუნება. სპასპეტის ლოგიკა სწორია, სიმართლე მის მხარეზეა, ტარიელიც აღიარებს ამას: „თუ არ მოგყვეს საყვარელი (ამ შემთხვევაში ავთანდილი), შენ მას მოჰყევ, რაცა სწადდეს“. კამათი-პაექრობა ავთანდილის ამრის სრული გამარჯვებით დამთავრდა, რაც ორივეს გამარჯვება იყო, მომავალი სრული გამარჯვების საწინდარი, ძმადნაფიცობისა და მეგობრობის ტრიუმფი, მეგობრობას კი, ავტორის მიხედვით, განსხვავებით მიჯნურობისაგან, არ აქვს არც სახელმწიფოებრივი, არც სარწმუნოებრივი, არც ასაკობრივი, თანამდებობრივი და სქესობრივი საზღვარი.

### შინაგანი მონოლოგები

ავთანდილმა თავისი თავი თვითონვე დაარწმუნა, რომ უცხო მოყმესთან პირისპირ შეყრა არ ივარგებდა. ასეც მოიქცა. იგი გააჭავრა ფატმანის სამიჯნურო წერილმა: „რა უთქვამს, რა მოუჩმახავს, რა წიგნი მოუწერია“, მაგრამ თვითონ-

ვე დაარწმუნა თავისი თავი, რომ გამოწვევა უნდა მიეღო: „მერმე იტყვის: ჩემი შემწე ქვეყანაზე არავინა“... „იგი დიაცი აქა ზის“ და სხვ. გადაწყვიტა, ფატმანის შემოთავაზება მიეღო და ასეც მოიქცა.

ფატმანის სახლიდან წაყვანილი ნესტანი მელიქ სურხავის სახლში მოხვდა. ის თავის თავს თვითონვე არწმუნებს, „სიკვდილამდე ვის მოუკლავს თავი კაცსა მეცნიერსა?“ მისი მონოლოგი ტარიელ-ავთანდილის დიალოგის მსგავსია, მოკლე, მაგრამ ენერგიული მსჯელობით სწრაფად დაარწმუნა ხალხმნი ნესტანმა, რომ უკეთესია მისი გაშვება.

შინაგანი მონოლოგი პოემაში ბევრია.

### მტკიცების უარყოფითობა

ნესტანი ფატმანსა სწერს: „რასა ჰქვია ჩემი ძებნა? არ ეგებ-ის, დამიჯერე!“ ასევე სწერს ტარიელს: „შენ მკვდარსა გნახავ, დავიწვი ვითა აბელი კვესითა“ - ჩემს საძებრად ნუ წამოხვალ, ქაჯები მოგკლავენო. ამავე დროს, ციხის ისეთ აღწერილობას აწვდის მას, რომ „მეხუთე კოლონიის“ აგენტსაც შეშურდებოდა. მაგრამ ნესტანის წერილმა განა დააჯერა ტარიელი ან მისი ძმადნაფიცები ნესტანის გამოსახსნელად არ წასულიყვნენ? ნესტანის ამ მტკიცებას არ ჰქონდა „შინაგანი დამაჯერებლობა“ - ეს თქმა საკმაო საფუძვლიანობის შემცველი არ იყო. ის მოკლებული იყო შინაგანი მტკიცების ძალას, მასში საპირისპირო მტკიცება იგულისხმებოდა. თუ შეიძლება ასე ითქვას, ეს თქმა და მტკიცება სიკვდილს იქეთი არ არის, სასიკვდილოდ თავგანწირვა („ვერას ვარგებ, გულსა დავდებ“...) არ იგულისხმება. ტარიელს ავთანდილმა ნესტანის წერილი და რიდის ნაჭერი მოუტანა. მას უკანასკნელად შეუღონდა გული, ხოლო, როცა მოსულიერდა, ის უკვე სულ სხვა ადამიანი იყო: ძველი სულიერი სიმბნევე დაუბრუნდა, პიერ ბეზუხოვივით მოიხადა ავადმყოფობა, მასში ისევ აღდგა ძველი ტარიელი, ბრძენი, მოცინარი, მომღერალი, ენამჭევრი. ამის შემდეგ კამათსა და პაექრობაში მას ვერავინ შეედრება, მისი

აზრი ისე საღი და მკვეთრი გახდა, ბეზუხოვი ავადმყოფობის შემდეგ რომ ამაღლდა და გაკეთილშობილდა. ტარიელს კი ასეთი კათარზისი არ ესაჭიროებოდა: ის მხოლოდ სატრფოს დაკარგვამ გახადა „შმაგად“, მისი ამბის გაგების შემდეგ მასში კვლავ აღდგა იდეალური მიჯნურის ყველა თვისება, რომელსაც მგოსანი ასე ჩამოგვითვლის:

**„მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს მართ ვითა მზეობა, სიბრძნე, სიმდიდრე, სიუხვე, სიყრმე და მოცალეობა, ენა, გონება, დათმობა, მძლეთა მებრძოლთა მძლეობა“.**

დაკარგულმა ნესტანმა ტარიელისაგან თითქოს თან წაიღო: ენა, გონება, სიტურფე (ან მაშინდლისა ჩემისა ნაშთი ვარ ოდენ ჩრდილისა), სიბრძნე და სიმდიდრე. ნესტანის ამბის ცნობასთან ერთად მასში ყველაფერი აღდგა - ტარიელის სრულყოფილებას რაიმეს მიმატება არ ესაჭიროებოდა. თუ მანამდე ტარიელი საჭიროებდა სხვის რჩევას და მან ერთგვარი ინფანტილიზმიც კი განიცადა - ახლა ტარიელი თვითონ არის სხვისი მრჩეველი, მისი სიტყვა და საქმე სხვისაზე უფრო გონიერი და ზომიერია. ალბათ, ტარიელის ცხოვრების მეორე პერიოდმა აფიქრებინა ქართული კულტურის მამამთავარ ივ. ჯავახიშვილს, პოემის პირველხარისხოვან გმირად ავთანდილი მიეჩნია 1937 წელს. ამისათვის რომ არავითარი საფუძველი არ არსებობდა, ეს მშვენივრად დაამტკიცა ალ. ბარამიძემ. რუსთველის გენიასაც კი ეძნელებოდა, ენანებოდა ეს მშვენიერი რაინდი, ამ პერიოდშიც გონემიხდილი ეჩვენებინა, ამ პერიოდშიც „მისი თათბირი ავიცა“ სხვისა მჯობი იყო. გონებადაბინდულიც ის ბრძნად რჩებოდა (იხ. ზევით). თუ მეორე პერიოდში ტარიელი სისხლნარევი ცრემლით ტიროდა, ახლა ის მღერის (ორივენი მღერით მივიდნენ ქვაბში), მისი ბუნდოვანი ცნობიერების არედან ნათელი ცნობიერების არეში დასდასად შემოდის ახალი და ახალი აზრები - გაახსენდა, რომ დევთა საჭურჭლე 40 ოთახში ხელუხლებელი ძევს და ის გახსნეს. ფრიდონთან მისვლისას შესანიშნავი სალადობო ხუმრობა მოიგონა, ქაჯეთის ციხის

აღების ყველაზე საუკეთესო გეგმა წამოაყენა, ორივე ძმად-  
ნაფიცო სწრაფად დაარწმუნა მათი მსჯელობის შეცდომასა  
და თავისი ამრის სისწორეში. ახლა ის ადვილად ატერებს  
სხვებს, ადვილად არღვევს მათ საბუთიანობას. აი, გამარჯვე-  
ბულ ტარიელს ქორწილი გადაუხადეს ჯერ ზღვათა სამეფო-  
ში, შემდეგ - მულაბანზარში. ტარიელს უნდა ავთანდილს  
გაუწიოს სამაგიერო დახმარება - როსტევიანის წინაშე უშუამ-  
დგომლოს. არაბი ამაზე უპასუხებს: „ჩემი მზე არცა ქაჯთა  
ჰყავს, არცა სჭირს ლხინნაკლულობა“, დახმარება არ მესა-  
ჭიროებაო. ეს ნამდვილად ასეა, სპასპეტის ამრი საკმაოდ  
მოტივირებული და დასაბუთებულია, მაგრამ ინდოელი გა-  
მოძებნის იმის საკმაო საფუძველს, რომ ჯერ არაბეთში წა-  
ვიდნენ და ავთანდილის საქმე მოაგვარონ: „მე შენისა გამ-  
ზრდელისა უნახავად არ დავდგები, ვეჭვ მრავალი დამეხოც-  
ნეს მონა მისგან საყვარლები“. როსტევიანთან უნდა მივიდე  
და ბოდიში მოვუხადო. ამირბარი არწმუნებს ავთანდილს  
თავისი ამრის კანონიერებაში, რადგან მის მსჯელობაში აღ-  
მოაჩინა ერთი არგუმენტის არასაკმარისობა და ეს არგუმენ-  
ტი თვითონ მონახა. სპასპეტი ისევ სთხოვს: თუ წამოხვალ,  
ჩემს პატრონს ჩემზე არაფერი ჰკადრო, თორემ ეს საქმე მე  
და ჩემს საყვარელს მოგვამდურებსო. ინდოელმა ჭაბუკმა მა-  
ლე დაარწმუნა ამირსპასალარის ძე, რომ შუამდგომლობაც  
საჭირო იყო.

საერთოდ, როცა რუსთველის გმირები კამათობენ, მათი  
ერთმანეთისადმი ერთგულება და თავდადება კიდევ უფრო  
რელიეფურად ჩანს. ისინი ისე დავობენ და კამათობენ, თავი-  
ანთ საკუთარ ინტერესებს კი არ იცავენ, თავიანთ საქმეს კი  
არ იცავენ, საკუთარ თვალსაზრისს კი არ გამოხატავენ, არამედ  
წარმოსახვითი მოწინააღმდეგის თვალსაზრისს. როცა ავ-  
თანდილი რაიმეს ამტკიცებს ან იცავს, ის თავის საქმეს კი არ  
იცავს, ძმადნაფიცების საქმეზე ზრუნავს, სახელმწიფო საქმის  
დამცველია, ასევეა ტარიელიც, სხვებიც. როცა ინდოელი არ-  
აბს რაიმე საკითხში ეკამათება ან რაიმეს უმტკიცებს მას, უშუ-

ალოდ თავის საქმეს კი არ იცავს, არამედ - ავთანდილისას, ავთანდილი კი, პირიქით, იცის რა, რომ ტარიელი მის საქმეს დაიცავს, ყოველთვის მიჰყვება პრინციპს: „სხვისა სხვამან უკეთ იცის სასარგებლო საუბარი“. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა საუბარი, მორალი, ქცევა უაღრესად ალტრუისტული და სოციალურია. მათში ეგოიზმის ნასახივ არა ჩანს. ავთანდილი უმაღლესი და უკეთილშობილესი ტიპის ალტრუისტია, რომელსაც მოძმისათვის, მოყვრისათვის სიკვდილი „თამაშად და უჩანს მღერად“. იგი თავისი ადამიანური არსებობის დანიშნულებასა და მიზანს სხვა, მის ირგვლივ და ხელქვეით მყოფ ადამიანთა კეთილდღეობაში ხედავს. იგი ყოველთვის სხვებს თანაუგრძნობს, სხვებზე ზრუნავს. მას შემდეგ, რაც ნესტანი მოინახა, ასევე ზრუნავს არაბზე ტარიელი. რუსთველის გმირები თითქოს სხვისთვის ცხოვრობენ, მათ უაღრეს ბედნიერებას ანიჭებს ის, თუ შეძლებენ სხვას მიანიჭონ ბედნიერება და ამას ისინი თავიანთი ტიტანური ძალით ახერხებენ კიდევაც. თუ ანტიკურ სამყაროში ადამიანი ყოველთვის მარცხდებოდა ბედის წინააღმდეგ ბრძოლაში, როგორც ინდივიდი, თუ შექსპირთანაც „ბედი უნამუსო ქალი“ იყო, რუსთველის გმირებს ერთიან კოლექტივად აერთიანებს მეგობრობისა და ჰუმანიზმის კეთილშობილური ძალა, ალტრუიზმისა და სხვისთვის თავგანწირვის ძალა. ამ კოლექტიური ერთიანობით ისინი ამარცხებენ ბუნებისა და ცხოვრების ყოველგვარ ბოროტებას, ამარცხებენ ბედის ბრმა აუცილებლობას, აღწევენ თავისუფლებას, რადგანაც შეგნებული აუცილებლობა თავისუფლებაა.

უმაღლესი რანგის ჰუმანისტური ალტრუიზმი - სხვისთვის ყოფნა - სხვისი ინტერესების საკუთარ ინტერესებზე მაღლა დაყენება - ასეთია კამათის მიზანი და ადამიანების ურთიერთდამოკიდებულების ალგებრა „ვეფხისტყაოსანში“.

# ფილოსოფიის ელემენტთა სწავლა ლიტერატურაში

საშუალო სკოლის პროგრამით გათვალისწინებულ ნაწარმოებთა სწავლებისას ხშირად გვხვდება ისეთი ფილოსოფიური საკითხები, რომელთა მოკლე და ამომწურავი განმარტება აუცილებელია. უამისოდ ნაწარმოების იდეურ-თემატური ანალიზი სრულყოფილი ვერ იქნება. კრიტიკულ და მეთოდურ ლიტერატურაში, თვით სახელმძღვანელოებში, ამ საკითხებზე ძალიან ცოტაა ნათქვამი. სპეციალური ლიტერატურა კი ყოველთვის როდია იოლად ხელმისაწვდომი.

სახელმძღვანელოები და მეთოდური ლიტერატურა მხოლოდ ესთეტიკისა და ლიტერატურის თეორიის, ლიტერატურულ მიმდინარეობათა შესახებ, მართალია, გარკვეულ პასუხს იძლევა, რაც მასწავლებელს მუშაობას უადვილებს, მაგრამ ეს საკმარისი როდია. როგორც ქვევით ვნახავთ, ზოგიერთი მეტად მნიშვნელოვანი საკითხი განუმარტებელი რჩება.

ცნობილია, რომ ფილოსოფია თავისი ჩასახვისას ცოდნის ყველა დარგს მოიცავდა, რომ ის იყო სიბრძნე მთელი ადამიანური ცნობიერების შესახებ. დღეს უკვე ქრონოლოგიური სიზუსტითაა დადგენილი, თუ როდის გამოეყო ფილოსოფიას მექანიკა, მათემატიკა, ფიზიკა-ქიმია ან ფსიქოლოგია, მაგრამ ასე არ ითქმის ლიტერატურის შესახებ. განსაზღვრული ამრით, შეგვიძლია ვთქვათ: სიტყვანოვნილი (=შაირობა), სიტყვაკაზმული მწერლობა (ბელეტრისტიკა) ფილოსოფიას არასოდეს არ გამოეყოფა. ლიტერატურის ისტორია ამის საუკეთესო დამამტკიცებელი საბუთია. ცნობილია: პარმენიდე და ემპედოკლე ფილოსოფიურ პოემებს თხზავდნენ, პლატონი თვითონ იყო დიდი პოეტი, მაგრამ პოეტი თავისი უტოპიური რესპუბლიკიდან გააძევა. ამ შემთხვევაში „ღვთაებრივი“ პლატონი თავისი მცდარი იდეალისტური

შეხედულებიდან გამოდიოდა. ხილული ქვეყანა ლანდური მიბაძვას იმქვეყნიური ნამდვილი სინამდვილისა. პოეზია მიბაძვის მიბაძვას. ამიტომ სრული 3 საფეხურიტაა დაშორებული ჭეშმარიტებას. პოეტი სიხარულის ან მწუხარების გრძნობებს ზედმეტად გადაჭარბებით გამოსახავს, სულს სიმშვიდეს უკარგავს მაშინ, როცა სიბრძნე გონიერებით სულს ამშვიდებს. პლატონის აზრით, არსებობს სული მცენარეული, სული ცხოველური, სული გრძნობიერი და სული გონიერი. პომეროსისა და ჰესიოდეს ღმერთები ვერაგობას სჩადიან, იბრძვიან, ბოროტების საწყისად გამოდიან მაშინ, როცა, პლატონის აზრით, ღმერთი (დემიურგი) სიკეთე ან „კეთილობა“ შეიძლება იყოს მხოლოდ. პლატონის ნააზრევში ისახება გადასვლა პოლითეიზმიდან მონოთეიზმზე. მიუხედავად იმისა, რომ პლატონისათვის „ფილოსოფოსი პოეტია და პოეტი - ფილოსოფოსი“, „არანამდვილი სინამდვილის“ მიმბაძავი პოეტი გაძევებული უნდა ყოფილიყო პლატონის იდეალური რესპუბლიკიდან. პლატონის თვალსაზრისითვე, ლიტერატურას სააღმზრდელო მიზნები არ აქვს. ის პოეტს ამქვეყნიური სინამდვილისადმი მიბაძვას უკრძალავს, არისტოტელე, პირიქით, მიბაძვას მიიჩნევს მხატვრული ნაწარმოების ძირითად ნიშან-თვისებად. „თავისი ბუნებით, ლიტერატურა უფრო ფილოსოფიურია, ვიდრე ისტორია, რადგან ლიტერატურა ბაძავს იმას, რაც მოხდა ან რაც შეიძლება მომხდარიყო. პოეზია წარმოგვიდგენს ზოგადს, ისტორია - კერძოს. პელოპენესის ომის ისტორია გალექსილად რომ ვინმეს დაეწერა, ის მაინც ისტორია იქნებოდაო, - გვიხსნის არისტოტელე „პოეტიკაში“. გარდა აღნიშნულისა, მხატვრული ნაწარმოების მეტი ფილოსოფიურობა მის განსაკუთრებულ სიღრმეში იმალება. სამყაროს ამოუწურავი მრავალფეროვნების მსგავსად, რომელიც, რუსთველის თქმით, „უთვალავი ფერით“ არის ჩვენ წინაშე წარმოდგენილი, დიადი მხატვრული ნაწარმოები უსაზღვროდ მრავალ გაგებასა და განმარტებას ითმენს, თითქმის მისი ავტორი მომავალი საუკუნეებისა და თაობების გა-

ნუსაზღვრელად მრავალ ამრთა მფლობელი იყოს. დიადი ნაწარმოები, თუნდაც „კაცობრიობის ბავშვობისას“ ყოფილიყოს შექმნილი, „მიუწვდომლის“ მნიშვნელობას ინარჩუნებს და მომავალ თაობებზე მისი ზემოქმედების ძალა არამცთუ მცირდება, დიდდება კიდევ.

ფილოსოფია, - ამბობს შილერი, - ვერც ერთ აღმოჩენას ვერ დაიჩემებს, რომელიც ინტუიციის გზით მაინც პოეზიას არ ენიშნებიან. ჭეშმარიტებას ფილოსოფია არკვევს, მშვენიერებას კი - ესთეტიკა. ეს ტერმინი უკანასკნელად ბაუმგარტენმა იხმარა 1750 წელს. ჭეშმარიტებამ დიდი ხანია იცნო თავისი და - მშვენიერებაო, - აცხადებდა ჯერ კიდევ კუნო ფიშერი, და, უპირველეს ყოვლისა, თვით გოეთესა და შილერის შემოქმედებას გულისხმობდა. ცნობილია, რომ ნ.ბარათაშვილსაც ეკუთვნის მსგავსი კონგენიალური თქმა: „მას ცისა სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება და უკვდავებით აგვირგვინებს ჭეშმარიტება“.

„ლიტერატურა, ფართო გაგებით, უდრის ფილოლოგიას და, პირიქით. ფილოლოგი და ფილოსოფოსი ერთი და იგივეა. ისინი ავრცელებენ ხელოვნების სიყვარულსა და დაფასებას ადამიანის ცოდნის ყველა სფეროში“, - თქვა ავგუსტ შლეგელმა. მისი ეს თქმა რომ ჭეშმარიტებას არ არის დაცილებული და პარადოქსს არ წარმოადგენს, ამას ადასტურებს შ. ნუცუბიძისა და კ. გამსახურდიას მოქმედება და შემოქმედება.

დღემდე მოქმედი სასწავლო პროგრამებით პირველი ნაწარმოები, რომელშიც მოსწავლეებს შეხვდებათ სიტყვა ფილოსოფია, ხოლო მასწავლებელს მისი განმარტება დასჭირდება, ეს არის „ამირანიანი“ - ქართული ფოლკლორული ეპოსის შედევრი. მართალია, ფილოსოფოსთა დასახელება და პირველი ხსენება მოსწავლეებს მეშვიდე კლასში შეხვდებათ ძველი მსოფლიო ისტორიის შესწავლისას, მაგრამ მელიტერატურის პროგრამას ვგულისხმობ.

ცნობილია ამირანის ეპოსის სიძველე, რომ ის პოლითე-იზმის ეპოქის ძეგლია, მესამე ათასწლეულის დასასრულსა და მეორე ათასწლეულის დასაწყისში ჩამოყალიბებულ-შექ-მნილი. მოსწავლეებს ვეუბნებით მის ურთიერთობაზე პრო-მეთესა და გილგამეშის ამბავთან, განვმარტავთ თქმას - „ამ-ირანო, ფილაფოზი კაცი ხარ“. სახელმძღვანელოში ამ სიტყვას ასეთი განმარტება ახლავს (დამახინჯებულია) – „ფილოსო-ფოსი, ბრძენი“. ჩემი აზრით, განმარტება არც ზუსტია და არც ამომწურავი: „დამახინჯება“ აქ არაფერ შუაშია. უნდა თქმუ-ლიყო, რომ ეს გამოთქმა ქართლური კილოსთვის დამახასი-ათებელია - კილოს გაგება მოსწავლეებს ჯერ კიდევ მეხუთე კლასში აქვთ მიცემული. როცა ამირანს ვასწავლით, ვაძ-ლევთ ფილოსოფიის წარმომავლობისა და ეტიმოლოგიის სიტყვიერ განმარტებას, თვით სიტყვას დაფაზე ვწერთ - გან-მარტებას მოსწავლეები რვეულებში იწერენ.

როდესაც გადავდივართ „ვეფხისტყაოსნის“ ნაწყვეტების სწავლებაზე, მოსწავლეებს განვმარტავთ, რომ თქმა „ბრძე-ნი ჰხამს“ - ნიშნავს: ბრძენი, ე.ი. ფილოსოფოსია საჭირო თი-ნათინის მშვენიების შესამკობად და, ამავე დროს, ერთი და ორი კი არა - მილიონი (ბევრი =  $1000 \times 100 = 1$  მლნ) შეიძლე-ბა ვინმემ თქვას: ეს ზედმეტი დეტალიზაციააო, მაგრამ მე მგონია, წიგნში მოცემული განმარტება „ენახშირი“ არაფრის-მთქმელია და უფრო ბუნდოვანიც, - მილიონი ბრძენი თუ შე-აქებსო - ეს სულ სხვაა.

„ფიქრნი მტკვრის პირას“ ღრმა ფილოსოფიური ხასიათის ქმნილებაა. ლექსის სრული ანალიზი მეცხრე კლასში არც არის შესაძლებელი - იგი ბარათაშვილის მთლიანი შემოქმე-დების სწავლებისას, მეათე კლასში, სრულდება და, ამრი-გად, ბარათაშვილის შემოქმედების სწავლების კონცენტრულ სისტემას განეკუთვნება. სახელმძღვანელოში ლექსს ბოლოს დართული აქვს იდეურ-თემატური ანალიზისთვის საჭირო კითხვები, რომელთაგან ერთი ასეთია: „რას ნიშნავს „უნდა სოფელს ბოლო მოეღოს“? რა აზრით არის ნახმარი სიტყვა

„სოფელი“? კითხვის მეორე ნაწილზე პასუხის გაცემა ძნელი არ არის: აქ იგი მსოფლიოს, სამყაროს უდრის, მაგრამ რა პასუხი გავცეთ კითხვის პირველ ნაწილს: მივანეროთ ნ. ბარათაშვილს აპოკალიფსური, როგორც ამას მეთოდისტი ჯ. დადიანი და ზოგჯერ სხვებიც აკეთებენ (იხ. ამის შესახებ ჯ. დადიანის წერილი „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ N1, 1967 წ.). მე ვფიქრობ, რომ არა! ბარათაშვილს ამ თქმით არც შესაძლებლად, არც აუცილებლად არ მიაჩნია, რომ „სოფელს ბოლო მოეღება“, რომ „ყოველივე დაიღუპება“, რომ კეთილსა და ბოროტს შორის ზღვარი წაიშლება და აპოკალიფსური ქაოსი გამეფდება. არა! რომანტიკოს გენიოსს უნარი შესწევს „ცხვირსახოცივით დაკეცოს ზეცა“ [10], ყოველივე უკიდურესობამდე, ტრაგიკულ სიმაღლემდე აიყვანოს თავისი მოულოდნელი დასკვნით და ამით „სრულქმნას გულისა გასაგმირე სიტყვა“. არა! ბარათაშვილი არ არის აპოკალიფსისა და არმაგედონის მქადაგებელი. ამ თქმის ქვეტექსტში ბარათაშვილი ასე მსჯელობს: მსოფლიოს დაღუპვა არ მოელოდეს, მაგრამ, კიდევ რომ მოელოდეს, როგორ უნდა მოვიქცეთ ჩვენ: „ცოცხალნი მკვდართ ვემსგავსოთ“ და წინასწარ იმ თხუნელასავით დავითხაროთ თვალები, რომელსაც უთხრეს: „ქვეყანა უნდა დაიქცესო“? ქართველმა ხალხმა მშვენივრად დასცინა ამ აზრს და ბარათაშვილიც ამ შემთხვევაში ქართველი ხალხის დიდი სულიერი მესიტყვება. იგი ამბობს: „თუნდაც ქვეყანას დაღუპვა მოელოდეს, მაშინაც კი სოფლისათვის უნდა ვიზრუნოთ“. ვფიქრობ, ამ თქმის ამგვარ დაპირისპირებას მიგვანიშნებს ორი სტრიქონის დასაწყებად ორივეჯერ ნახმარი „მაგრამ“: „მაგრამ, თუ ერთხელ...“, „მაგრამ, რადგანაც...“ მათ შორის მდებარე სტრიქონში ბარათაშვილმა მხოლოდ ის გვითხრა, რომ, თუნდაც ვიცოდეთ, სრული ქაოსი დამყარდება, კეთილსა და ბოროტს შორის განსხვავება გაქრება, მაინც კეთილს უნდა ვემსახუროთ, „სოფლისათვის ვიზრუნოთ“. ბარათაშვილისათვის, მართალია, უცხო არ არის სამყაროს იდეალისტური, ზოგჯერ ქრისტიანული გააზრე-

ბა (მაგ. მას ადამიანი „ღვთაებრიობის ნაწილად მიაჩნია“), მაგრამ მისთვის ქვეყანა მარადიულია და არა ქრისტიანულად სასრულიანი.

ბარათაშვილი უსაზღვროების მგოსანია, რუსთველის ავთანდილივით ვარსკვლავებთან მობაასე და მას სურდა უსაზღვროდ გამოეხატა ის წინააღმდეგობა, რომელიც ადამიანს ხვდება. მხოლოდ ის არის ტიტანური გმირი (ამ შემთხვევაში ლირიკული), ვინც ამ უსაზღვროებას დაძლევეს „მოდმეზე ბრუნვის“ მიზნით. მაშასადამე, ამ თქმაში კოსმიურობამდე აყვანილი პესიმიზმი ზევოსმიური ადამიანური ფაუსტური ძალით არის დამარცხებული, როგორც ეს „მერანშია“, სოციალობისა და ალტრუიზმის საფუძველზე. ასეთივე ღრმად დიალექტიკური სულიერი კატაკლიზმია გამოხატული მაიკო ორბელიანისადმი მიმართულ ცნობილ წერილშიც. თუმცა ეს წერილი ზოგიერთ მეცნიერს პესიმისტურად მიაჩნია, ხოლო დიდი ერუდიციისა და გემოვნების მოაზროვნე ვ. კოტეტიშვილს - „შეგნებული თვითმკვლელის“ ნააზრევადაც კი. ამ წერილის ფინალიც ალტრუისტულ-ოპტიმისტურია და, ჩემი აზრით, ასევე უნდა მიეწოდოს ეს აზრი მოსწავლეებსაც.

ამავე მე-10 კლასში ისწავლება ილიას „კაცია-ადამიანი?!“ მარტო მისი სათაურის გაგების შესახებ ძალიან ბევრი რამ დაწერილა. მე მხოლოდ ფინალს შევეხები. გარდაიცვალა ლუარსაბი, თან მიჰყვა დარეჯანი. „წამკითხველო, შენდობა გვიბრძანეთ“, - ამბობს იმათი ეპიტაფია. ნახევარი საუკუნე ამისათვის იცხოვრეს ამ ქვეყანაზე, რომ ბოლოს მაინც კიდევ საბოდიშოდ გაიხადონ საქმე? უფროსთაგანს ქართველის საფლავის ქვას რომ აწერია „შენდობა გვიბრძანეთ“, ახლა მესმის, რისთვისაც აწერია. მაგ შესანდობარს და შესაბრაალის ჩვეულებას თავისი აზრი და საფუძველი ჰქონია, მაგრამ არ გითარგმნი კი, მკითხველო! თუ კაი გული გაქვს და გამჭრე გონება, შენ თვითონ ჩემს უკეთესად მიხვდები, თუ არა და, თქმა საჭირო არ არის“. ვინ არის ეს უფროსთაგანი ქართველი? ეს დავით აღმაშენებელია. ილიამ ჩვეული კონტრასტის

ხერხით ერთმანეთს დაუპირისპირა უკარგესი და უგლახესი ქართველი ლუარსაბი და დავით აღმაშენებელი. ეს უკანასკნელი პირდაპირ აღარ მოიხსენია, შენ თვითონ მიხვდი, მკითხველო, თუ გონიერი ხარო. დავითის ეპიტაფიაც (არა არსენ იყალთოელისეული) ხომ შენდობას მოითხოვს, როგორც ადამიანი და ცოდვილი კარის შესავალში იყო დასაფლავებული (ახლა ეს შეცვლილია: ჭაჭვი იცავს საფლავის ლოდს). ფეიქრობ, ანა კალანდაძის გარდა, ილიას კითხვაზე პასუხი არავის გაუცია: ვგულისხმობ მის ლექსს: „ფეხი დამადგით, გულზე დამადგით, ფეხი ყოველთა“. ანამ დიდებულ პოეტურ ფორმაში გამოძერწა დ. აღმაშენებლის არსენ იყალთოელისეული და აღმაშენებლისავე საფლავის ქვის წარწერა - ეპიტაფია, ზემოდასახელებულ ლექსში, თორემ დავით აღმაშენებელი „კაცია ადამიანში“ არც მას ამოუკითხავს. ამავე მოთხრობაში ძალიან საინტერესოა, ერთი მხრივ, ადამიანის განმარტება, რომელსაც ლუარსაბ თათქარიძე იძლევა, ხოლო, მეორე მხრივ, ნამდვილი განმარტება ადამიანისა მოცემულია არისტოტელე-ფრანკლინ-მარქსის მიერ. ამ ორ განმარტებას ერთმანეთს ვუპირისპირებ და ვარკვევ ერთის ჭეშმარიტ ბუნებას, მეორის სიყალბეს, რომ შრომის უარყოფამ ლუარსაბ თათქარიძე ცხოველად აქცია.

დიდი ილიას „კაკო ყაჩაღი“ იმ კლასებში არ ისწავლება, რომელთაც აქ ვიხილავთ, მაგრამ არ შემიძლია ორიოდ სიტყვა მისი ერთი უდავოდ დამახინჯებული ადგილის შესახებ არ ვთქვა. ეს არის ცნობილი სტროფი: „შენ ბედში მყოფი რომ ძმად მიგაჩნდეს, ეგ ვერაფერი სიყვარულია, საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია“. ასე ისწავლებოდა ეს სტროფი წინა წლებში, ასეთივეა ილიას მრავალი გამოცემა, მაგრამ რატომღაც ქრესტომათიების ბოლო გამოცემებში და თვით აკადემიურ გამოცემაშიც საქმე სიტყვად იქცა და ახლა სრულიად შეცდომით იკითხება: „სიტყვა ის არის, კაცს ის უყვარდეს...“ და სხვ. ვიცი, რომ არის ამ პოემის 1892 წლის გამოცემა, ე.ი. გამოცემა იმ დროისა,

როცა დიდი ილია ცოცხალი იყო. ამ გამოცემაშიც, სამწუხაროდ, იკითხება „სიტყვა ის არის...“. ალბათ, ამ გარემოებამ შეიყვანა გამომცემლები ანტიფაუსტურ შეცდომაში: ცნობილია, რომ სახარების თქმას „პირველად იყო სიტყვა და სიტყვა იგი იყო სიტყვა ღვთისა“. ფაუსტმა დაუპირისპირა „პირველად იყო საქმე“. სიტყვისა და საქმის დაპირისპირებისას ყოველთვის საქმეს ეძლეოდა უპირატესობა - ეს კარგად იცოდნენ რომშიც (ლაბორატორე და ორატორე ამბობდნენ...). დიდმა ილიამაც კარგად იცოდა გოეთეს აზრი ამ საკითხზე, „მგზავრის წერილებშიც“ კარგად უსვამს ამას ხაზს: „შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რაღას იქმ?“ - ამბობს იქ ილია. ვფიქრობ, საჭიროა მე-5 კლასების სახელმძღვანელოებში ამ მძიმე შეცდომის გასწორება.

მე-10 კლასში ისწავლება აკაკის ცნობილი პოემა „თორნიკე ერისთავი“. სანამ თორნიკე თავის დასაცავ სიტყვას წარმოთქვამდეს, აკაკი მის მშვენიერ პორტრეტს ხატავს, შემდეგ თორნიკე თავის დასაცავ სიტყვას ასე იწყებს: „ვფიცავ იმ პირველ მიზეზსა, ყოველ მიზეზის მიზეზსო, ვიფიცავ საქართველოსა და მერმე, მეფევ, თქვენს მზესო“. ხაზგასმით ვკითხულობთ ამ სტროფს და ვეკითხებით მოსწავლეებს: რა დაიფიცა პირველად თორნიკემ? თითქმის ყოველთვის პასუხი ასეთია: „ჯერ საქართველო დაიფიცა, შემდეგ მეფეო“. ძალიან ხშირად მასწავლებლებიც ასე ფიქრობენ. ამ თქმაში არისტოტელეს ნააზრევის ამოკითხვა ვერაფერს შეძლო. ამ კითხვაზე პასუხი არ აქვს გაცემული პროფესორ პრ. კეკელიძესაც, რომელმაც სრული სამეცნიერო აპარატურით გამოსცა აკაკის „ნათელა“ და „თორნიკე ერისთავი“.

რომ ეს სტროფი არისტოტელეს ტელეოლოგიზმის მიხედვითაა გამართული, მგონი, ბევრი დაკვირვება არ უნდა: სწორედ არისტოტელესათვის არის ღმერთი ფორმათა ფორმა, ყოველი მიზეზის მიზეზი - არისტოტელეს მიხედვით, ღმერთი ყოველივეს გამჩენი და მამოძრავებელია, თვითონ კი უძრავია. ღმერთი ყოველივეს ამოძრავებს იმით, რომ ყოველივე

მისკენ მიისწავის - ღმერთი ქვეყნის გამჩენელი მიზეზიც არის და მამოძრავებელი მიზეზიც. ამის საფუძველზე მოსწავლეებს ვეუბნები, რომ თორნიკემ პირველად ღმერთი დაიფიცა, აქ აკაკი არისტოტელეს ფილოსოფიის ცოდნას ავლენს. პირველად თორნიკემ ღმერთი დაიფიცა, შემდეგ - საქართველო, ბოლოს კი - მეფე. რომ ეს ნამდვილად ასეა, ვიყენებ პოემის სხვა ადგილებს და აკაკის „ჩემი თავგადასავლის“ ნაწყვეტებს. ასე, მაგ: „პირველ სმაზე ახსენებდნენ საქართველოს და უფალსა, დღეგრძელობით თავყვანს სცემდნენ მეფესა და დედოფალსა“, - ამბობს აკაკი პოემის პირველ თავში. აქაც იგივე თანმიმდევრობაა დაცული, როგორც თორნიკეს ფიცში, მხოლოდ რითმისათვის საქართველო წინ არის გადმოტანილი, ღმერთი კი (უფალი) - ბოლოს: უფალსა - დედოფალსა. გავახსენებ მოსწავლეებს აკაკისავე „ჩემი თავგადასავლიდან“ ადგილს, როცა როსტომ წერეთელი თავისებურად მახვილსიტყვაობს: ბატები მიშლიდნენ ხელს, თორემ არისტოტელეს ლოგიკას და კატეგორიებს სულ მტვერს ავადენდიო. ამ ორ ახალ სიტყვასაც განვუმარტავთ მოსწავლეებს, თუ რას ნიშნავს და ვეუბნებით, რომ როსტომ წერეთელსაც, რომელიც საერთოდ ვერ დაიკვებნიდა დიდ განსწავლულობას, ზოგი რამ სცოდნია არისტოტელეს ფილოსოფიიდან, მით უმეტეს, ეს საკითხები ძალიან კარგად იცოდა დიდმა აკაკიმ. ამასთანავე, ვეუბნებით მოსწავლეებს, რომ არისტოტელე ანტიკური საბერძნეთის უდიდესი ადამიანი იყო - ფუძემდებელი მთელი რიგი მეცნიერებებისა, მოწაფე პლატონისა და მასწავლებელი ალექსანდრე მაკედონელისა. შეგახსენებთ, რომ ეს ამბავი წინა კლასების ისტორიაში გაქვთ ნასწავლი და იქვე დავინწყებულები, რომ ლოგიკა მოძღვრებაა სწორი ამროვნების კანონებზე. მანვე შემოიღო, რომ კატეგორიები რიგს, დარგს, ხარისხს, საფეხურს, იერარქიას ნიშნავს, რომ ეს უკანასკნელი მე-5 საუკუნის დიდი ქართველი ფილოსოფოსის პეტრე იბერის შემოღებულია და სხვ.

მე-9 კლასი შეისწავლის ძველ ქართულ ლიტერატურას. პირველი გაკვეთილი აქ ხელოვნების დარგებს ეძღვნება. აქ, პირველ ყოვლისა, ბაზისისა და ზედნაშენის ურთიერთგემოქმედების დიალექტიკას ვარკვევთ. ხაზს ვუსვამთ იმ გარემოებას, რომ ზედნაშენის არც ერთი დარგი ბაზისისაგან უშუალოდ არ არის განსამღვრელი, რომ ლიტერატურა ხელს უწყობს ახალი ბაზისის განმტკიცებას (მაგ. ჩვენში) ან კიდევ აჩქარებს მის მოსპობასა და ღპობას. ფილოსოფიის კლასიკოსთა გამონათქვამს ლიტერატურის შესახებ, და, კერძოდ, ლიტერატურის შემეცნებითსა და სოციალურ მნიშვნელობაზე განსაკუთრებით წინ წამოვწევთ, ხაზს ვუსვამთ მსოფლმხედველობისა და შემოქმედებითი მეთოდის წინააღმდეგობრივ ხასიათს - ბალზაკის, ტოლსტოის, ილიას და სხვათა შემოქმედების მაგალითზე - ბელინსკისა და ჩერნიშევსკის განსაკუთრებულ დამსახურებას, ბელინსკის ადრეულ ჰეგელიანურ შეცდომას - როცა მას ჰეგელის იდეალიზმის ზეგავლენით ყოველივე არსებული გონიერი ეგონა.

განსაკუთრებით ხაზს ვუსვამთ ლიტერატურის აღმზრდელობით მნიშვნელობას. ტირტეოს, კოტე მარჯანიშვილის „ცხვრის წყაროს“, ჩერნიშევსკის რახმეტოვისა და სხვათა მაგალითზე. ცნობილია, რომ ეს საკითხი რთული და წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა: პლატონი პოეტს რესპუბლიკიდან აძევებდა, რუსო, ტოლსტოი და სხვები ლიტერატურასა და ცივილიზაციას უყურებდნენ როგორც ანტისააღმზრდელო საშუალებას. დიდი შემოქმედი არ არის შემოსამღვრელი თავისი კლასით, თავისი ეპოქითაც კი - ის წინ უსწრებს ეპოქასა და საუკუნეებს.

მეორე გაკვეთილი მე-9 კლასში ძველი ქართული მწერლობის დასაწყისს, კერძოდ, ლიტერატურის დასაწყისს ეძღვნება. მოსწავლეებს ვეუბნები, რომ ქართველები და სომხები მსოფლიოში უძველესი კულტურის ხალხია, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა მაიმუნის გაადამიანების პროცესი, რომ აქ ნანახია პირველი ევროპელების -

მზიასა და ზემვას ნაშთები, ასევე პირველყოფილი ადამიანის ნასადგომარი (თეთრამიწა ქუთაისის მახლობლად, საკაჟია ტყიბულში (მოწამეთა), დევის ხვრელი (ხარაგოულში), რომ საქართველო მდიდარია მეგალითური კულტურის ძეგლებით (სურამი, ბორჯომი, ახლა საქართველოს ხელოვნების მუზეუმიც კი), რომ კლდეში ნაკვეთი ქალაქების მშენებლობის ოსტატობა ქართველებმა მეზობელი და ნათესავი ხეთებისაგან შეითვისეს ან მათთან ერთად შექმნეს, რომ მრავალი ხალხი, რომელთაც ურთიერთობა ჰქონდათ საქართველოსთან ანტიკურ, გვიანანტიკურ და საშუალო საუკუნეებში (ხეთები, ელამელები, ხაზარები, ყივჩაღები, სარმატები), ისე გავიდნენ ისტორიის ასპარეზიდან, რომ მესამე საზოგადოებრივ ფორმაციასაც ვერ გასცილდნენ, ქართველებმა კი ატავისტური, პოტენციური სასიცოცხლო უნარი შეინარჩუნეს - მე-20 საუკუნეც დადაღეს თავიანთი გენიის ცეცხლით, რომ ქართველები დღესაც „უდნობს ყინულსა ჩრდილოეთსა განცეცხლებული“.

ქართული დამწერლობა ფინიკიურიდან უნდა მომდინარეობდეს - იგი ბერძნებმა დასავლეთით წაიღეს, ჩვენ - ჩრდილო-აღმოსავლეთით. ეტრუსკული და პელაზგური წარწერების გაშიფრვა, ალბათ, ქართულის საშუალებით იქნება შესაძლებელი. სემიტები ხმოვნებს არ ხმარობენ წერის დროს, ასეთივეა ქართული ქარაგმების ერთი ნაწილი, თუმცა დაქარაგმება ხმოვან-თანხმოვანს ერთნაირად უდგება. არის დამწერლობის 3 ძირითადი სისტემა: ხატოვან-იეროგლიფური, ლურსმული, ანუ მარცვლოვანი, და ფონეტიკური. ივ. ჯავახიშვილმა ადრევე გამოთქვა აზრი, რომ ქართული დამწერლობა VII-VI საუკუნეებისააო. მაშინ არც არმაზული დამწერლობა იყო ცნობილი, არც ვირჯილიო კორბოს ბეთლემის გათხრები, მართო ხანმეტობა-ჰაემეტობის შესწავლამ და ქართულმა ეპიგრაფიკამ აფიქრებინა დიდ მეცნიერს ეს. რაც დროს გადის და კვლევა-ძიება ღრმავდება, ქართული დამწერლობის ჩამოყალიბების საკითხი ჯავახიშვილისაგან ნაჩ-

ვენებს უახლოვდება: ალბათ, არც ეს იქნება საზღვარი: დიაოხი და კოლხა დამწერლობის გარეშე არ უნდა ყოფილიყვნენ. რა ვუყოთ, რომ ასეთი სიძველის წარწერები ჯერ არ ჩანს. მე-4 საუკუნეში ჩვენში კოლხეთის აკადემიის არსებობა ფაქტია. ანტიკური და საშუალო საუკუნეების მსოფლიოში სულ 5 აკადემია ყოფილა: ათენის, კოლხეთის, მანგანის, გელათისა და იყალთოსი. მე-5 საუკუნეში ჩვენ, ერთი მხრივ, იაკობ ცურტაველი გვყავს საქართველოში, ხოლო, მეორე მხრივ, იოანე ლაზი და პეტრე იბერი მაიუმში - საფუძველი ანტიკურობიდან საშუალო საუკუნეებისაკენ გადასვლისა და ნეოპლატონიკოსი პანთეისტი, სკოლასტიკურ-სარწმუნოებრივი დანაშრევით - ფუძემდებელი საშუალო საუკუნეების ევროპული ფილოსოფიისა.

მე-6 საუკუნეში ევსტათი მცხეთელი შესანიშნავად ეპაექრება ზოროასტრიზმის წარმომადგენლებს და ეუბნება მათ: ცეცხლი როგორ შეიძლება ღმერთი იყოს. ის მხოლოდ ერთ-ერთი სტიქიაა. ის სრულებითაც არ არის უფრო ძლიერი სტიქია, ვიდრე წყალი. მე შემოიძლია თქვენი ღმერთი - ცეცხლი - მეორე სტიქიით - წყლით მოგვკლავ. თქვენ იცით, წყლის რომელი სახეობით შეიძლება კიდევ ცეცხლის მოკვლა - ჩაქრობა, თუმცა ეკლესიის წარმომადგენელი მე-6 საუკუნეში ასეთ მკრეხელობას ვერ იტყოდა.

მე-5 საუკუნეში თუ ქართული ანბანი შეიქმნა, იმავე საუკუნეში მშვენიერი მოთხრობა როგორღა დაიწერა? ეს იმას ნიშნავს, რომ პირველი კლასის მოსწავლემ „ომი და მშვიდობა“ დაწეროს. თითქმის ყველა ქვეყნის ლიტერატურის ისტორია პოეზიით იწყება (საბერძნეთი, ეგვიპტე, ასურეთი, საფრანგეთი, რუსეთი), მხოლოდ ქართული ლიტერატურის ისტორია იწყება პროზით. ეს საკითხი მოითხოვს ახსნას.

მე-7 საუკუნეში, როგორც ჩანს, ქართულ ეკლესიას ავტოკეფალია მოპოვებული ჰქონია - კირიონ ეპისკოპოსი გრიგორიანულ ეკლესიასთან კამათში იღებს მონაწილეობას.

ჩანს, კოლხეთის აკადემიის კვალი საქართველოში მომდევნო საუკუნეებში არ გამქრალა, პირიქით, გაძლიერებულა კიდევ, მიუხედავად სპარსეთ-ბიზანტიის მეტოქეობისა საქართველოს დასაუფლებლად, მიუხედავად არაბთა შემოსევისა და იმ კატაკლიზმებისა, რომლებიც საქართველოს დაატყდა თავს. მურვან ყრუს გამანადგურებელი შემოსევების შემდეგ, მე-8 საუკუნეში, გრიგოლ ხანძთელის პიროვნება იჩენს თავს. მის ნააზრევში და, განსაკუთრებით გიორგი მერჩულის ნააზრევში, როგორც ეს აღნიშნულია სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურაში, სქოლასტიკის ელემენტები იჩენს თავს. მიუხედავად იმისა, რომ გრიგოლის აღმზრდელი ნერსე ერისთავი ხშირად არაბებისაგან დევნილი იყო და მისი ოჯახი, ისე როგორც ქვეყანა, შევიწროებული, ძალიან კარგ ფილოსოფიურ განათლებას აძლევს გრ. ხანძთელს. გრიგოლი ყოფილა კარგი მგალობელი, ჰიმნოგრაფი, მჭევრმეტყველი (გაიხსენეთ კოლხეთის რიტორიკული სკოლა), ამავე დროს, კარგი ფილოსოფოსი. გიორგი მერჩულე თავის ნაწარმოებს ისე იწყებს, რომ გვაგრძნობინებს - ჭეშმარიტება ღმერთისაგან, ქრისტესაგან არის განსაზღვრული. ეს უკვე სქოლასტიკის დასაწყისი გახლდათ. გრიგოლ ხანძთელის დროს საქართველოში ისწავლებოდა 7 მეცნიერება ისე, როგორც ძველ, ანტიკურ საბერძნეთში. მეცნიერების ამ 7 დარგს შემდეგში, საშუალო საუკუნეებში, 7 ხელოვნება ეწოდა: დიალექტიკა, არითმეტიკა, გეომეტრია, რიტორიკა, ლოგიკა, ასტრონომია და მუსიკა. ამ დარგებს, ჩვეულებრივ, ყველა სკოლასა და სასწავლებელში ასწავლიდნენ. აკადემიკოსმა ს. ყაუხჩიშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ გრ. ხანძთელს მთელი რიგი დარგები უფრო ღრმად შეუსწავლია, ვიდრე ამას საშუალო სასწავლებლებში ასწავლიდნენ. გრიგოლმა ფილოსოფიასთან ერთად კარგად შეისწავლა უცხო ენები: ბერძნული, არაბული, სირიული. ს. ყაუხჩიშვილი წერს: „ერისთავ ნერსეს ოჯახში გრიგოლს შეუსწავლია:

დავითნი

საეკლესიო მწერლობა

ქართული მწერლობა

მწერლობა მრავალ უცხო ენაზე

საღმრთო წერილი ზეპირად

თანამედროვე ფილოსოფია (ამის სოფლის ფილოსოფია)  
საერო ფილოსოფია (გარეშესა მას სიბრძნესა ჰბასრობნ)".

ს. ყაუხჩიშვილი სრულიად სამართლიანად ფიქრობს, რომ გრ. ხანძთელს ორი ფილოსოფიური დისციპლინა, ორი-სამი უცხო ენა საშუალო სკოლაში არ შეიძლება ესწავლა. ეს მას მხოლოდ უმაღლესი განათლების მიღების დროს შეეძლო. გრიგოლი საეკლესიო ფილოსოფიაში (თეოლოგიაში) რასაც კარგს ნახავდა, გადმოიღებდა და გამოიყენებდა ეკლესიისთვის, ხოლო ჭერკვალს განაგდებდა. მეორის შესახებ წერია, რომ „გარეშესა მას სიბრძნესა“ ხანძთელი კიცხავდა. მოსწავლეებს ნაწარმოებიდან სათანადო ადგილს ვუკითხავთ, სადაც გრ. ხანძთელის ფილოსოფიური განათლების შესახებ არის ლაპარაკი, განვუმარტავთ თითოეულ სიტყვას და ვუბნებით, რომ ეს მოსამზადებელი პერიოდი იყო ქართული ფილოსოფიის განვითარებისა. ამ ფილოსოფიამ უმაღლეს წერტილს კლასიკურ ხანაში მიაღწია ეფრემ მცირეს, იოანე პეტრიწისა და არსენ იყალთოელის დროს. ჭერ კიდევ მე-11 საუკუნეში ეფრემმა გადმოთარგმნა იოანე დამასკელის (მე-7 ს.) „წყარო ცოდნისა“, ი. პეტრიწმა - ნემესიოს ემესელის „ბუნებისათვის კაცისა“. უკანასკნელ დროს სამართლიანად ფიქრობენ, რომ იოანე დამასკელი და მაქსიმე აღმსარებელი – ორივენი – ქართველები უნდა ყოფილიყვნენ წარმოშობით, მაგრამ სამშობლოდან მოშორებით მოღვაწეობდნენ და ბერძნულ ენაზე წერდნენ, როგორც პეტრე იბერი. 13 სირიელი მამიდან, რომელთა მოსვლის შესახებ საქართველოში საკმაოდ დიდძალი ლიტერატურა არსებობს, ნახევარი მაინც ქართველი უნდა ყოფილიყო ან ყველა ქართველი იყო: როდესაც სირიაში დევნა განიცადეს მონოთეიზტობისათვის, მათ

სამშობლოს მოაშურეს. ერთი მამადავითზე დამკვიდრებულა. დანვრილებით ვუხსნით მოსწავლეებს მონოფიზიტობადიოფიზიტობის შინაარსს, ვეუბნებით, რომ ზოგი რამ ლიტერატურის რვეულებში ჩაიწერონ, რაც შეიძლება წიგნში არ იყოს, და გამოიყენონ წერასა და მეტყველებაში.

ვეუბნებით მათვე, რომ მე-12 საუკუნეში ორი დიდი ფილოსოფოსი გვყავს: არსენ იყალთოელი (არსენ იბადეს ძე ვაჩნაძე) და იოანე პეტრიწონელი. როგორც აკად. შ. ნუცუბიძე წერს, პირველი კონსერვატიულ ბანაკს ედგა სათავეში, მეორე - პანთეისტურ-მატერიალისტურს. იოანე პეტრიწმა ჯერ მანგანში იმოღვაწა, როგორც მიქაელ ფსელოსისა და იოანე ვიტალოსის მოწაფემ, შემდეგ ბაჩკოვოში - პეტრიწონში, აქედან კი დავით აღმაშენებელმა გელათში მოიწვია. მან თარგმნა ნეოპლატონიკოს პროკლე დიადოხოსის „კავშირი მღვთისმეტყველებითნი“ და მას ორჯერ მეტი მოცულობის კომენტარები დაურთო. მოსწავლეებს ვეუბნებით, რომ, ვისაც ეს საკითხები გაინტერესებთ და ყველას უნდა გაინტერესებდეთ, შეიძლება ნაიკითხოთ „ქართული ფილოსოფიის ისტორია“, ტ. II. ნახეთ საძიებელში პეტრიწი, თუ რომელ გვერდზეა ნახსენები და რა არის ნათქვამი მის შესახებ. ასევე პეტრე იბერზე I ტომში. კარგ მოსწავლეებს ვავალებთ მოამზადონ წერილი ხელნაწერი ჟურნალისტვის „ქართველები უცხოეთში“, იოანე პეტრიწი. ვაძლევთ დამატებით ცნობებს ი. პეტრიწზე, რომ მას დიდად ეხმარებოდა დავით აღმაშენებელი, რომელმაც ის პეტრიწონიდან - ბაჩკოვოდან (ბულგარეთი) გელათში მოიწვია და მუშაობის ყოველგვარი პირობები შეუქმნა, მაგრამ იოანეს ყოველთვის არ ჰქონია კარგი პირობები. ერთგან ის წერს: „დაღაცათუ შეწევნად და თანადგომად მქონიეს ქართული ენა ბერძნულსა ზედა მექმნა და მეარისტოტელურა“. პეტრიწს მიეწერება შრომები გრამატიკაში, მედიცინაში, ისტორიაში და სხვ. ცნობილია მისი კრიტიკა მანიქეველებისა: თუ მანიქეველები ამბობდნენ, ხმა განუყოფლად განიყოფების მსმენელთა შორისო, მაშინ ისინი სწორი იქნე-

ბოდნენ, მაგრამ ამას არ ამბობენო. პეტრე იბერმა დიდი გავლენა მოახდინა იოანე პეტრიწზე, ხოლო ამ უკანასკნელის ზოგი ნააზრევი რუსთველმა გამოიყენა საკუთარი ორიგინალური ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის შესაქმნელად, რაც საფუძვლად უდევს „ვეფხისტყაოსანს“. პეტრიწმა შესანიშნავად იცოდა ბერძნული ენა და ამ ენის ცოდნას მის ქართულზეც კი მოუხდენია გავლენა.

არსენი ძირითადად იყალთოში დამკვიდრებულია, ხოლო იოანეს მოღვაწეობა გელათში მიმდინარეობდა, თუმცა დავითის ეპიტაფია „როს ნაჭარმაგევს მეფენი“ არსენს ეკუთვნის და გელათშია შექმნილი.

ქართული სახელმწიფოებრიობის „ოქროს ხანაში“ საქართველო წინა აზიის უძლიერესი სახელმწიფო იყო. საქართველოს ფულადი შემოსავალი ოქროთი სჭარბობდა ამ დროის ინგლისისა და საფრანგეთის შემოსავალს, ერთად აღებულს. ამ დროის მეცნიერება და ფილოსოფია, ლიტერატურა და საგლეთვისა და აღმოსავლეთის ბედნიერ შერწყმას წარმოადგენდა. ეს ის დრო იყო, როცა მოწინააღმდეგის ტყვედჩავარდნილი კადნიერი უფლისწულები საქართველოში ერთ ცხენის ნალად იყიდებოდა, როცა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი თავისი შექების ობიექტს ალექსანდრე მაკედონელს ადარებდა და უპირატესობას დავითს აძლევდა: „არა დიდ იყავ აქილეს იმდენად, რამდენად დიდ იყო მქებელი შენი ჰომეროსიო - შესძახა თითქოს მაკედონელმა აქილევსის საფლავსო“, - ამბობს ისტორიკოსი, მაგრამ დავითი ამ მაკედონელზეც უკეთესი იყო.

მე-9 კლასში ისწავლება ერთობ მოკლედ ორი დიდი პოეტი, წინამორბედი რუსთველისა ჩახრუხაძე და შავთელი. მეორეს რუსთველი იხსენიებს ეპილოგში, პირველს - არა. 20-მარცვლიანი ლექსის საერთო სახელად ჩახრუხაული იქნა იმთავითვე აღიარებული. ხომ არ არის ჩახრუხაძე შეფარვით მოხსენებული რუსთველისაგან 771-ე სტროფში, რომელიც ერთადერთი 20-მარცვლიანია 16-მარცვლიან პოემაში და

ასე გამომწვევად გამოირჩევა („შეჰკრა წითელი ასი ათასი...“)?  
ორივე ამ პოეტის სწავლებას ძალიან ცოტა დრო ეთმობა,  
თითქმის არაფრის თქმა აღარ ხერხდება მოსწავლეებისათ-  
ვის. დამატებითი მუშაობის სახით ან ლიტერატურულ წრეში  
მოსწავლეებს მაინც ვასწავლით: აი, ჩახრუხაძე დიდებულ  
თამარს მიუძღვნის ქებას, მაგრამო, - ამბობს ის, - ვინ შეძ-  
ლოს ღირსეულად თამარის შექება? „არსნი ზედ გხმობენ,  
შვიდნი გამკობენ: ვინცა შეგცოდა თავის საქნარი? ვერ მიგ-  
წვდნენ ქებად, - სხდენ თვითვე ვნებად - პლატონის ენა, და-  
ვითის ქნარი“. ჩახრუხაძემ შესანიშნავად შეძლო თამარის შე-  
ქება, ისე კარგად, რომ ზოგი არასწორად მას რუსთველის  
წინაშეც კი აძლევდა უპირატესობას და გაიძახოდა: „ჩახრუ-  
ხაძემ პირველ არ თქოვო...“

ლიტერატურის სასკოლო კურსში ეს პირველი ხსენებაა  
პლატონისა. ამიტომ შედარებით ფართო ცნობებს ვაძლევ  
მოსწავლეებს პლატონიზმსა და ნეოპლატონიზმზე: რა შრო-  
მები დაწერა, რომელი ფილოსოფიური ბანაკის წარმომად-  
გენელია, ვინ ჰყავდა მასწავლებელი და მოწაფენი; საბა ორ-  
ბელიანის უნიკალურ ცნობებს პლატონზე, ნეოპლატონიზმს  
და პლატონურ სიყვარულს ჯერ გაუხსნელად და ხელუხლებ-  
ლად ვტოვებ. მათ „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლისას ვუბრუნ-  
დები.

იოანე შავთელის „აბდულმესიად“ წარმოდგენილი ტექსტი  
სინამდვილეში „აბდულმესია“ არ არის. ეს გახლავთ იაკობ  
დუმბაძის „ქება მეფისა არჩილისა“, დაწერილია 1661 წელს,  
როცა 14 წლის არჩილი მამამისმა, ვახტანგ V შაჰნავაზმა, მე-  
ფედ დასვა იმერეთში. ნორჩ მეფეს ავტორიტეტი სჭირდებო-  
და და აი, იაკობ დუმბაძემ, შემოქმედის მიტროპოლიტმა,  
ჩახრუხაძის „თამარიანის“ მიბაძვით შეთხზა ხოტბა „ქება მე-  
ფისა არჩილისა“. ეგ 107 სტროფიანი ლირიკული პოემა ჩვენს  
მეცნიერებს შეცდომით XII საუკუნის „აბდულმესია“ ჰგონიათ.  
მაინც, რაკი ტექსტი წარმოდგენილია, იგი ასე უნდა ავხსნათ:  
ხოტბა ქრისტიანული ტრიადის გადმოცემით იწყება: „სამე-

ბით ღმერთმან, არსებით ერთმან, მომცეს მე სწავლა თქვენ-  
და შემკობად!" სქოლასტიკურ საკითხთა შორის ეს საკითხი  
ურთულესი და უბუნდოვანესია: მამა ღმერთი, ძე ღმერთი,  
ასე თუ ისე, გასაგებია, მაგრამ, თუ რა არის ან ვინ არის სუ-  
ლიწმინდა, ეს თომა აქვინელსაც არ ესმის კარგად. ამიტომ  
ის მოსწავლეებისათვის უფრო გასაგები რომ იყოს და ემან-  
აციის რთული თეორიის განხილვა არ დაგვჭირდეს, პირდა-  
პირ ვეუბნები, რომ ეს ქრისტეს დედაა, ანუ ღვთისმშობელი  
მარიამი-მეთქი. ამით მამა ღმერთი სულიწმინდის ძალისა-  
გან განძარცვული გამოდის, რაც დიდი ცოდვა და მკრეხე-  
ლობაა. ასეთ შემცოდებებს დანტე, ალბათ, ჭოჭოხეთის მე-9  
გარსში დასჯიდა. ეს კიდევ არაფერი, მაგრამ მოსწავლეებს  
მყის ებადებათ კითხვა: თუ მარიამი ღვთისმშობელი იყო, მაშ,  
ის ღმერთზე უფროსი ყოფილაო და სხვ. ისევ იძულებული  
ვხდებით მატერიალურ განფენილობასა და უხეშ ფიზიკურ  
ძალას მოკლებულ სულიერ ძალას დავუბრუნდეთ, რაც ღმერ-  
თს, ქრისტესა და მარიამს თანასწორად ჰქონდაო, ვეუბნე-  
ბით. სულიწმინდის საბასეული განმარტებაც ბუნდოვანი და  
გაუგებარია. „დამბადებელი ამათ ყოველთა, პირველ ნათე-  
ლი და მიუწვდომელი" (საბას ლექსიკონი და ქადაგებანი).  
ვერც ამით მივწვდით უკანასკნელი ინსტანციის საბოლოო  
ჭეშმარიტებას და იძულებული გავხდით უკან დაგვეხია: მე-  
ტად რომ აღარ გვეკანრა თეოლოგიის წმიდათწმიდა აბ-  
სტრაქციის შეუვალი კარები.

შემდეგ შემოქმედელი საბერძნეთსა და რომს იხსენიებს,  
სოკრატეს განსწავლულობას იყენებს შედარებისათვის. აქ  
ყველაფერი გარკვეულია: ელინურსა და ელინისტურ ხანაზე,  
რომზე ვეუბნებით მოკლედ - გავახსენებთ, რაც მრავალგზის  
შეხვედრიათ ისტორიასა და ლიტერატურაში. შედარებით  
დანვრილებით ვჩერდებით სოკრატეზე, მის პატრიოტიზმსა  
და „შეფერილ დემოკრატიზმზე, არტისტულ არისტოკრატიზ-  
მსა და სოფისტურ დავაზე - სოფისტების შესახებ ორიოდ მა-  
გალითი მოგვყავს, ვამბობ, რომ ის იყო პლატონის მასწავ-

ლებელი, თანდაყოლილი იდეების პირველი ავტორი - გამარჯვებულმა დემოკრატებმა სიკვდილით დასაჯეს 399 წელს. მოვიხსენიებთ ქსანტიპასა და მაიევეტიკას - ქსანტიპას ამბავი მოსწავლეებს გერმანული ენის გაკვეთილებიდანაც გაუგონიათ ანეკდოტურად. რომ აქ ძირითადი ფილოსოფია კი არ არის, არამედ თვითონ ხელოვნება გვიპყრობს და გვითაცებს. ამის მაგალითად ზეპირად მომყავს ერთი სტროფი: „შენ, გონიერო, გულისხმიერო, თვით მეცნიერო, მეფევე ძლიერო, მიუხვდომელო, მიუწვდომელო, მიუთხრობელო, სწორსახიერო, განათლებულო, გალომებულო, კვლავ გოლიათო, გულმობიერო“.

ჯერჯერობით ქართულ ენაზე ან რომელიმე სხვა ენაზე არ არის დაწერილი წიგნი „რუსთველის ფილოსოფია“. სამწუხაროდ, ასეთი წიგნის დაწერა ვერ მოასწრო მოსე გოგიბერიძემ, ვერც შალვა ნუცუბიძემ. როდესაც ვინყებთ პოემის შესწავლას და ვკითხულობთ: „შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგი“, მოსწავლეებს ვეუბნები, რომ ლიტერატურული ნაწარმოები არ არის ფილოსოფიური ტრაქტატი. რუსთველის პოემა არ არის არც პარმენიდეს, არც ლუკრეციუსის და, მით უმეტეს, გოეთეს „ფაუსტის“ მსგავსი რამ. რუსთველის პოემა „ოქროს ფორმისაა“, როგორც პომეროსისა და დანტეს პოემები, შექსპირმა და გოეთემ „ოქროს ფორმა“ ველარ შეინარჩუნეს, ვერცხლის ფორმას - ტრაგედიას დასჯერდნენ მხოლოდ. „ვეფხისტყაოსანი“ არ არის ფილოსოფიური პოემა ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით - თემატიკურად, მაგრამ იგი ეკუთვნის მსოფლიო ლიტერატურის ფილოსოფიურ პოემათა რიცხვს“ (შ. ნუცუბიძე), რადგან „აგებულია გარკვეულ მსოფლგაგებაზე“. მას საფუძვლად უდევს ბოროტებაზე სიკეთის გამარჯვების იდეა, ფილოსოფიური მოძღვრება პეტრე იბერის ნეოპლატონიზმისა. ეს იდეა თვალში კი არ ეჩხირება მკითხველს, როგორც ჰეგელი იტყოდა, „სული აქა-იქ ბრწყინავს ბუნებაში“, - ზოგან და ზოგან გაიელვებს პოემაში. მიუხედავად იმისა, რომ რუსთველი არ მიმართავს

რიცხვთა დანტესებურ კაბალისტიკას, ბოროტის დამარცხებისა და სიკეთის გამარჯვების გზაზე პოემაში მაინც შეინიშნება თავისებური ტრიადა: პოემის დასაწყისში ქალთა თანასწორობის ქადაგება: 1. „ლეკვი ლომისა სწორია“ (ეს კაცობრიობის ნახევრის განთავისუფლებას ნიშნავდა), 2. პოემის შუაგულში „ათავისუფლე მონები“ და 3. ბოლოს, თავისებური უტოპიზმი: „ყოვლთა სწორთა წყალობასა, ვითა თოვლსა მოათოვდეს, ობოლ-ქვრივნი დაამდიდრეს და გლახაკნი არ ითხოვდეს“ - პოემაში უდავოდ არის რაღაც ტრიადა - ჰიმნი ადამიანის თავისუფლებისა და ბოროტებაზე სიკეთის გამარჯვებისა. მთელ რიგ საკითხებს გვერდი უნდა ავუაროთ და მოსწავლეებს ძირითადი ვუთხრათ. ამიტომ გვერდს ვუვლით რუსთველის კოსმოგონიას და სამყაროს ღვთისაგან წარმოშობის უდავო პანთეისტურ თეზას, სამყაროს მრავლობის ცნების ახსნას. მოსწავლეებს ვეუბნებით, რომ რუსთველს პოეზია ფილოსოფიის დარგად მიაჩნია, არ არის გამორიცხული, რომ ის ამ შემთხვევაში არისტოტელეს ზემომოყვანილ აზრს ეყრდნობა პოეზიის მეტი ფილოსოფიურობის შესახებ. საერთოდ, ქართულმა ნეოპლატონიზმმა პლატონ-არისტოტელეს შერიგებისა და იმათი სიმფონიის საკითხი ყველაზე ადრე წამოაყენა მსოფლიოში ი. პეტრინის სახით. „რუსთველის მსოფლმხედველობის ფილოსოფიურ საწყისს ქართული ნეოპლატონიზმი წარმოადგენს“ (შ. ნუცუბიძე), მაგრამ ნეოპლატონიზმი მხოლოდ მისტიკურ და აქედან, რეაქციულ მოძღვრებად იყო აღიარებული. აკადემიკოსი შ. ნუცუბიძე პირველი იყო მთელ მსოფლიოში, რომელმაც დაამტკიცა, რომ ნეოპლატონიზმი შეიცავს პროგრესულ იდეებს: კერძოდ, ესაა ყველა საგნის ღმერთში დაბრუნების იდეა, რომელსაც პროკლე და შემდეგ პეტრე იბერი ავითარებდა, განზე ტოვებდა მთელ ქრისტიანულ წარმოდგენას საიქაო მიზღვის, მონანიებისა, ტანჯვისა და გამოსყიდვის შესახებ. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ რუსთველის ფილოსოფიის მთელი იმ ნაწილის მოსწავლეთათვის მიწოდება, რომელიც ამ 200 წლის

განმავლობაში ამოხსნილა და გაშიფრულა, ამოა იქნება. იქ კი, სადაც მოსწავლეთა ცოდნა ელემენტარულად დასაძლევს ხდის გენიოსი პოეტის ფილოსოფიურ ნააზრევს, არმინოდება, მგონი, დანაშაული იქნებოდა, რადგან იმათი უმრავლესობა მომავალში არასოდეს აღარ შეისწავლის რუსთველს. რუსთველის ნააზრევის არცოდნა იმათ ხელს შეუშლის იყვნენ უკეთესი ინჟინრები, ექიმები, მაღალი რანგის მოქალაქენი.

მოსწავლეებს, პირველ ყოვლისა, ვეუბნებით, რომ რუსთველი დეტერმინისტი და არა ფატალისტი. ეს ტერმინი მათთვის ლერმონტოვიდან მაინცაა ცნობილი. დემოკრიტეს დეტერმინიზმს იცნობს რუსთველი, მაგრამ ეპიკურეს ათეიზმი მისთვის უცხოა. ის აცხადებს: „განგებასა ვერვინ შესცვლის, არსაქნელი არ იქნებისო“, ან „ვინ დამბადა, შეძლებაცა მანვე მომცა ძლევად მტერთად, ვინ არს ძალი უხილავი შემწედ ყოვლთა მიწიერთად“, ასევე: „არას გარგებს სიმძმილი, უსარგებლო ცრემლთა დენა, არ გარდავა გარდუვალად მომავალი საქმე ზენა, წესი არის მამაცისა მოჭირვება, ჭირთა თმენა, არვის ძალუძს ხორციელსა განგებისა გარდავლენა“; „კაცო, ძალსა ნუ იქადი, ნუცა მოჰკვეხ ვითა მთრვალი, არას გარგებს ძლიერება, თუ არ შეგწევს ღმრთისა ძალი! დიდთა ხეთა მოერევის, მცირე დასწვავს ნაპერწკალი, ღმერთი გფარავს, სწორად გაჰკვეთს, შეშა ვის ჰკრა, თუნდა ხრმალი“. თუმცა დემოკრიტესებური დეტერმინისტული აუცილებლობის აღიარება რუსთველის გმირებს კვიეტისტურ უმოქმედობაში კი არ აგდებს, პირიქით.

884-ე სტროფში ვკითხულობთ:

„მართ გადანწყვეთით იცოდი, გეტყვი მართალსა პირასა,  
სიკვდილი მახლავს, დამეხსენ, ხანსაღა დავჰყოფ მცირასა.

არ ცოცხალ ვიყო, რას მაქმნევ? რა დავრჩე, ხელსა მხდი რასა?  
დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შევრთვივარ სულთა სირასა“

არისტოტელე ავითარებს შემდეგ თეორიას: სტიქიონებს თავისი ბუნების შესაბამისად აქვთ სხვადასხვაგვარი მისწრა-

ფება: ჰაერი და ცეცხლი ზევით, ცისაკენ, მიისწრაფიან, ხოლო მიწა და წყალი – ქვევით, - ამბობდა ის.

884-ე სტროფი ტარიელის ამრების შემცველია, ამავე ამრების მსგავსია ნესტანის ამრი, გამოთქმული 1304-ე სტროფში - მისივე წერილიდან. აი, ეს სტროფი: „ღმერთსა შემვედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა, ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანაძრომასა, მომცნეს ფრთენი და ავფრინდე, მივხვდე მას ჩემსა ნდომასა, ღღისით და ღამით ვხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასა“.

თუ 884-ე სტროფში მხოლოდ კავშირნი იყო დასახელებული, 1304-ე სტროფი კავშირებს ჩამოთვლის პირდაპირ, თუმცა ამ ცნებათა ჩამოყალიბების რაიმე ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა დაცული არ არის: თალეს მიღებული უფროსი ნატურფილოსოფოსია, ემპედოკლე აკრაგანდელი - უმცროსი. ნესტანი აქ ისევე გამოთქვამს რწმენას, რომ ტარიელს მზეზე შეხვდება, როგორც ეს ტარიელმა გამოთქვა 884-ე სტროფში. სულთა სირა უმაღლესი საფეხურია, იერარქია, ღმერთთან მიახლოებული, რომელსაც იხსენიებს შემადგენელ ელემენტებად დაშლილი და დისოცირებული ტარიელი, ნესტანი კი იმედოვნებს, რომ ის ღღისით და ღამით დაუწყებს ჭვრეტას „მზისა ელვათა კრთომასა“. რუსთველს სხვაგან აქვს გამოთქმა „მზიანი ღამე“. ნესტანს ტარიელი მზის წილად მიაჩნია, ე.ი. საერთოდ, ადამიანს და სიცოცხლეს მზის ენერგიის მოდიფიკაციად წარმოაჩენს. რუსთველიდან 700 წლის შემდეგ ეს ამრი ტიპირიაზევა დაადგინა და ცოცხალსა და არაცოცხალს შორის კავშირი მზის საშუალებით წარმოიდგინა. ალბათ, რუსთველი ინტუიციით გრძნობდა რაღაც ასეთს. 905-ე სტროფიც „კავშირის“ სახეობას არკვევს. ერთბუნებოვნება თუ არ არის და დამაკავშირებელი კავშირები, ისე სტიქიონები ერთმანეთს გაანადგურებენ, დაშლა, დისოციაცია მოხდება: „ცვილსა ცეცხლის სიმხურვალე უგავს, ამაღ აენთების, მაგრამ წყალსა არსით ახლავს, თუ ჩავარდეს, დაცამრტების“. ცეცხლი და ცვილი ერთბუნებიანებია, ისინი წყალს

უპირისპირდებიან, რადგან წყალი გრილი და ნოტიოა, ცეცხლი - მხურვალე და ხმელი, წყალი - სველი და ნოტიო. ასეა გადმოცემული ბერძნული და ქართული ნატურფილოსოფია „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგ სტროფში. იოანე პეტრიწს ზოგჯერ პლატონურ ფილოსოფოსსაც უწოდებდნენ.

დასასრულს, 1492-ე სტროფის შესახებ. ეს ის სტროფია, რომლის სათანადო გამოყენებით და მისი შინაარსის ღრმა ფილოსოფიური გაგებით შალვა ნუცუბიძემ გორდიის კვანძი გადაჭრა, ფსევდოდიონისე არეოპაგელის საიდუმლო ამოხსნა და ორი დიდი ქართველი მოაზროვნე შესძინა დიდი ქართველი ადამიანების რიცხვს - პეტრე იბერი და იოანე ლაზი. როგორც ზევით ვთქვით, პლატონის მიხედვით, ღმერთი შეიძლება მხოლოდ სიკეთე ან კეთილობა იყოს. პეტრე იბერმა პროკლესთან ერთად და მისგან დამოუკიდებლად პლატონიზმი ნეოპლატონიზმად აქცია და ისევ ააღორძინა ანტიკურობიდან საშუალო საუკუნეებისაკენ გარდამავალ ეპოქაში. პეტრე იბერისთვის ბოროტებას არ აქვს საკუთარი თესლი, საკუთარი საწყისი; ბოროტება არსებობს იმდენად, რამდენადაც ის უნდა დამარცხებულ იქნეს სიკეთისაგან. ამ ოპტიმისტური ფილოსოფიით ბოროტებას მხოლოდ სოციალური საწყისი აქვს და არა კოსმიური, არა ღვთაებრივი და ბუნებრივი. დიოფიზიტ-მონოფიზიტების ბრძოლაში, ქრისტე მართლ ღვთაებრივი ბუნებისაა, ან მართლ ადამიანურისა თუ ორივესი ერთად, პეტრემ თავისებური პოზიცია დაიჭირა, არც ერთს არ მიემხრო. შემდეგში ეს მას მწვალებლობად ჩაუთვალეს და მისი სახელი ეკლესიამ მოსპო. პეტრეს სახელი დაფარული შეიქნა: მისი წიგნები I საუკუნის მწერალ დიონისე არეოპაგელს მიაწერეს, მაგრამ ვერაფრით ვერ ახსნეს ის გარემოება, რომ I საუკუნის მწერლის წიგნებში V საუკუნის ამბები ეწერა: დიონისე არეოპაგელი ფსევდო დიონისეს იქცა. 1500 წელი მიდიოდა დავა მეცნიერებს შორის, თუ ვინ იყო ავტორი ფსევდო დიონისეს სახელით ცნობილი წიგნებისა. და ბოლოს, 1942 წელს, გორდიის კვანძი დიდმა ქარ-

თველმა მეცნიერმა გახსნა, როდესაც თქვა, რომ ავტორი პეტრე იბერია, ან პეტრე მაიუმელი - ეპისკოპოსი მაიუმისა. კულტურისა და აზროვნების ისტორიამ, მეცნიერების ისტორიამ იშვიათად იცის ასეთი საოცარი გახსნა დაფარულისა. ჭეშმარიტად დიდი სიხარული უნდა განეცადა დიდ ქართველ მეცნიერს, როდესაც ათი წლის შემდეგ ამავე დასკვნამდე მისგან დამოუკიდებლად მივიდა ბელგიელი მეცნიერი ერნსტ ჰონიგმანი - ესეც კონგენიალობის იშვიათი ნიმუში!

დიონისე არეოპაგელი, როგორც პეტრეს ნაცვალი, ორჯერაა დასახელებული „ვეფხისტყაოსანში“, 4-ჯერ - „ღვთაებრივ კომედიაში“.

„ამ საქმესა მემოწმების დიონოსი, ბრძენი ებროს“, - ამბობს რუსთველი 177-ე სტროფში, ხოლო 1492-ე სტროფში ნათქვამია:

„ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენი დიგნოს გააცხადებს:

ღმერთი კარგსა მოავლინებს და ბოროტსა არ დაბადებს,

ავსა წამ-ერთ შეამოკლებს, კარგსა ხანგრძლივ გაავლადებს, თავსა მისსა უკეთესსა უბადო ჰყოფს, არ აზადებს.“

789-ე სტროფში პირდაპირ დასახელებულია პლატონი. ამიტომ, რაც შეიძლება, ფართო კომენტარი უნდა მიეცეს ამ სტროფს: „მე სიტყვასა ერთსა გკადრებ, პლატონისგან სწავლა-თქმულსა: სიცრუე და ორპორობა ავნებს ხორცსა, მერმე - სულსა“. ახლა უფრო დანვრილებით ვეუბნებით პლატონზე, რომ ის მონათმფლობელთა იდეოლოგი იყო, რომ პლატონი სწორსა და ლამაზს ნიშნავს (საბა: ბეჭებბრტყელობისათვის უწოდესო), რომ აქედანაა ნაწარმოები ფუნიკულიორის პლატო, რომ პირველად მხატვრობა ისწავლა, შემდეგ ფილოსოფია და „ყოვლითა უადრეს იქნა“ (საბა), რომ 81 წელი იცოცხლა, ბოლოს მონობაში გაყიდული ტილთა სიმრავლემ იმსხვერპლა. პლატონი მართლაც გმობს სიცრუესა და ორპირობას, ფიცის გატეხას, მოითხოვს სათნოების მკაცრად დაცვას. პლატონური სიყვარული მხოლოდ და მხოლოდ იდეალური სულიერი სიყვარულია. ამ სიყვარულით ბავშვები

არ წარმოიშობა. პლატონური სიყვარული - ეს არის დანტეს სიყვარული. პლატონის სიყვარული ემპედოკლესას ეყრდნობა: ბერძნული სიყვარული და მეგობრობა გამოიხატება სიტყვით „ფილია“. რუსთველის სიყვარულში პლატონური შედის, როგორც ერთი მცირე მომენტი, რომ რუსთველი ნამდვილი ჯანსაღი სულიერი და ხორციელი ტრფობის მაღიდებელია.

მეტად დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ენიჭება მოსწავლეთათვის რუსთველის აფორიზმს: „რაც არა გნადღეს, იგი ჰქმენ, ნუ სდევ წადილთა ნებასა“. ამ თქმაში მთელი ადამიანური მოქმედების არსია ჩაქსოვილი. ეს არის ადამიანური ნებისყოფა, რომ ვაკეთოთ ის, რაც არ გვინდა. დილით ადგომა არ გვინდა, მაგრამ ვდგებით, სიცხეში ან სიცხეში მუშაობა არ გვინდა, მაგრამ ვმუშაობთ, თამაში გვინდა, მაგრამ ვზივართ და ვსწავლობთ. რუსთველს უთუოდ ესმოდა შრომის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ადამიანის ცხოვრებაში.

რუსთველი უდავოდ ჰელიოცენტრული სისტემის მომხრეა დიდი ხნით ადრე კოპერნიკამდე. აი, 962-ე სტროფი ამის დასტურად: ოტარიდო (მერკური), შენგან კიდე არვის მიგავს საქმე სხვასა; მზე მაბრუნებს, არ გამიმვებს, შემოყრის და მიმცემს წვასა“. ამ საკითხზე საიუბილეო 1966 წელს უამრავი ლიტერატურა დაგროვდა (იხილეთ წერილები ვ. ბერიძისა, რ. მთვარაძისა და სხვ).

837-ე სტროფი სოლარიზმისა და მზის გაღმერთების აშკარა მაჩვენებელია. მოსე გოგიბერიძე უარყოფდა ამას: „რუსთველთან მზე ზოგჯერ აშკარა უხერხულობაშია ჩაყენებული (მაგ. „თინათინ მზესა სწუნობდა...“) და ამიტომ მზის გაღმერთებაზე ზედმეტია ლაპარაკიო“ [11]. გოგიბერიძის ეს თქმა არ უნდა იყოს ზუსტი. რუსთველი პირდაპირ მიმართავს მზეს: „ვის ხატად ღმრთისად გიტყვიან ფილოსოფოსნი წინანიო“. ეს მიჩნევა აუცილებლად მანიქევლობას გულისხმობს, რომელმაც ძველი სპარსული ზოროასტრიზმი და სოლარული თეორია გამოაცოცხლა. „არის შემოქმედი ცეცხლი“, - ამბობდნენ სტოიკისტები, რომლებიც პანთეისტები იყვნენ. 1184-ე სტროფი

სტოიციზმის აშკარა გამოხატულებაა, მაგრამ სტოიციზმი მრავალსახიანი მოძღვრებაა. ის არ არის მარტო ატარაქსიისა და აფაზიის მოძღვრება. „სხეულთა ქვეყანას მართავს ბედი, მიზეზი, აუცილებლობა“, - ამბობდნენ ისინი. სტოიკური სიდიჩე, სტოიკური მოთმინება (არა თვითტანჯვა და თვითმკვლელობა), წვრილმანი ამბებისადმი გულგრილობა, უყურადღებობა ახლაც დასაფასებელია, ღირსეულია. ნესტანს უთუოდ ჭარბად ჰქონდა ეს თვისებები, თუმცა ჩვენ ვიცით ნესტანის ფიცხი ხასიათი და უაღრესად მტკივნეული თავმოყვარეობა. მელიქ სურხავი, როცა მან ნესტანისაგან ვერც ერთ კითხვაზე პასუხი ვერ მიიღო, ამბობს: „ანუ არის ბრძენი ვინმე, მაღალი და მაღლა მხედი, არცა ლხინი ლხინად უჩანს, არცა ჭირი ბედიზედი, ვით ზღაპარი ასრე ესმის უბედობა, თუნდა ბედი, სხვაგან არის, სხვაგან ფრინავს, გონება უც ვითა ტრედი“. სტოელების პრინციპია - იცხოვრე თანახმად ბუნებისა, ბუნება კი უდრის გონებას - იცხოვრე გონების თანახმად. სტოელების ეთიკა სიამოვნების ეთიკა კი არ არის, მოვალეობის ეთიკაა. ასეთია ავთანდილი, ნესტანი, ტარიელი, ასმათი. ნესტანიც თავისუფალია აფექტებისაგან. მის გრძნობასა და ნებას გონება იმორჩილებს. რუსთველის გმირები უთუოდ სტოიციზტები არიან ამ სიტყვის საუკეთესო გაგებით. რუსთველის უტოპიზმია - „ყოვლთა სწორთა“ - რამაც გააკვირვა საიუბილეო დღეებში - 1966 წელს - გერმანელი პროფესორი ჰერტრუდ პეჩი და ასეთი ნააზრევი ულრიხ ფონ გუტენის უტოპიზმსაც კი შეადარა. „ხალხი ძმურად იცხოვრებს, - ამბობდნენ სტოიკოსები, - კოსმოსი ერთიანია. ასევე უნდა იყვნენ ადამიანებიც. მონებიც ადამიანები არიან. „ათავისუფლე ისინი“, ბედი ყველაზე ერთნაირად ბატონობს. სტოიციკს სენეკას მიხედვით, ღმერთი ბედს უდრის. ასევეა ავთანდილისთვისაც. ღმერთს, ბედს ყველაფერი ექვემდებარება. ამიტომ ადამიანიც სტოიკურად უნდა იტანდეს ყოველგვარ გაჭირვებას. უბედურება სათნოების სრულყოფის საბაბია. მართალია, სტოიკოსები ბედს უდრტვინველად ემორჩილებოდნენ და ბრძოლაზე უარს ამბობდნენ, მაგრამ რუს-

თველსა და მის გმირებს აქედან სულ სხვა დასკვნა შეეძლოთ გამოეტანათ: არ შევუშინდეთ აუცილებლობას. რომ არ შევუშინდეთ, უნდა ვებრძოლოთ მას. ავთანდილიც ასევე მსჯელობს: „ანუ დავხოც იმათ ყველას, ან სიკვდილი ჩემი დღესა“. რუსთველის გმირებს აქილევსივით დაძლეული აქვთ სიკვდილის შიში. ისინი იბრძვიან და იმარჯვებენ, რადგან იციან, რომ „სჯობს სიცოცხლესა ნამრახსა სიკვდილი სახელოვანი“.

„მაშა ლხინსა ვინ მოიმკის პირველ ჭირთა უმუშაკო?“ - გაიძახიან რუსთველის გმირები, ან „ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა ვით ქვითკირსა“. რუსთველის გმირები უფრო სრულყოფილნი და მონუმენტურნი არიან, ვიდრე სტოიკოსები, მაგრამ სრულყოფილება შეიცავს რაღაც წინამორბედ არასრულყოფილებასაც. „ვის სიკვდილი მოყვრისათვის თამამად და მიჩანს მღერად“, - ამბობს ავთანდილი. ეს სტოიკური გრძნობაა მოვალეობისა, მაგრამ მოვალეობის გრძნობა ნამდვილ სრულყოფილ მეგობრობამდეა ამაღლებული.

რუსთველი კლასიკურ ლიტერატურასაც იცნობს და სტოიციზმ-ნეოპლატონიზმსაც, მაგრამ არც ერთს არ ემორჩილება და მიჰყვება: ის ყველგან თავისებურია - რუსთველური - ის ასსა ჰკითხავს, მაგრამ გულისას აკეთებს, რაგინდა ვინ უვაზიროს“.

რუსთველის ფილოსოფია ისევე ათასმხრიანი და ათასფრთიანია, როგორც თვით პოემა. თემატურად არაფილოსოფიური „ვეფხისტყაოსანი“ უფრო მეტია, ვიდრე რომელიმე ფილოსოფიური ტრაქტატი ან სპეციფიკური ფილოსოფიური პოემა. მასში შეფარვით უთვალავი ფილოსოფიური საკითხია დასმული და გადაჭრილი. ერთია „ვეფხისტყაოსნის“ ფილოსოფიური საკითხები და მეორეა თვით რუსთველის ფილოსოფია. „ვეფხისტყაოსნის“ ფილოსოფია, ალბათ, რუსთველის ფილოსოფიის ნაწილი იყო მხოლოდ, მაგრამ ჩვენ ამ უკანასკნელზე სხვა არაფერი მოგვეპოვება. შემეცნება შესამეცნებელს ვერასოდეს ამოწურავს, ასევე ჩვენც რუსთველის ფილოსოფიას ბოლომდე ვერასოდეს ჩავწვდებით.

ახალი ფილოსოფიის ფორმირებამ საქართველოსათვის დაიგვიანა. „ძნელბედობის საუკუნეებმა“ ასეული წლით შეაფერხა საქართველოს განვითარება. ქვეყანა, სადაც ფეოდალიზმში ყველაზე ადრე ჩაისახა, მე-19 საუკუნემდე - თითქმის მე-20 საუკუნის ბჭესთან - ფეოდალიზმითვე მოვიდა. 700 წელი ჩვენ მეგობრებს ვეძებდით და მხოლოდ მტრები გვნახულობდნენ. ჩვენი აღორძინების პერიოდის ლიტერატურა და აზროვნება მხოლოდ ანტიკურ დონეზე დარჩა, თუ იოანე ბატონიშვილსა და დავით ბატონიშვილს არ მივიღებთ მხედველობაში. საბამ რომი ისე მოიარა, რომ ჯორდანო ბრუნოს შესახებ არაფერი სმენია. სოლომონ დოდაშვილიც ჰეგელის დროის კანტიანელია მხოლოდ. აღმოსავლეთიდანაც კლასიკურის ნაცვლად მხოლოდ ცრუკლასიკურს ვიღებდით: „თიმსარიანს“, „ქილილა და დამანას“, ასტრონომიის ნაცვლად ისევ ასტროლოგიით ვსაზრდობდით. თეიმურაზ I აღმოსავლური კარგი განათლება მიიღო, მაგრამ ეს აღმოსავლეთი უკვე აღარ იყო დასავლეთისათვის გემის მიმცემი. თეიმურაზის ნაწერებში გვხვდება ზოგიერთი ფილოსოფიური ცნობა. ასე, მაგალითად: „ფილოსოფოს ელენთ სიბრძნე შვიდი არის განეჭვსული, უკვდავი ხარ, ცნობა გმართებს, პირუტყვად გაქვს გან ეგ სული“, - ამბობს ის. ეს ის შვიდი ცოდნაა, რომელიც ძველ საბერძნეთში იყო მიღებული (იხილეთ ზევით) და საშუალო საუკუნეებში 7 ხელოვნებად იქცა. საშ. საუკუნეებში ჰყვოდა ქირომანტიკა, ფრენოლოგია, ასტროლოგია და ალქიმია, როგორც თეოლოგიის დამხმარე დისციპლინები. ვეუბნებით მოსწავლეებს, თუ როგორი იყო სქოლასტიკური კამათი საშუალო საუკუნეებში, რომ იყვნენ ცალკე გაყოფისა და გამრავლების დოქტორები. თეიმურაზ I - ფილოსოფიური, პოეტური პიროვნება იყო, მაგრამ სამხედრო თავი არ ჰქონდა. პოეზიაში ის მკვედარ ლომს რუსთველს ებრძოდა, პოლიტიკაში - დიდ გიორგი სააკაძეს. ასეთი წაღმა-უკუღმა წყვეტების გაცისაგან უფრო ღრმად თქმა არც იყო მოსალოდნელი. როგორც თეიმურაზ I პოეზია შეედრება რუსთველი-

სას, ისევე შეედრება პირველის ფილოსოფია მეორისას. თეიმურაზს ისეთ კონტექსტში აქვს ნახმარი პითაგორი, რომ პირდაპირ სინითლეს მოპგვრის კაცს. თეიმურაზმა იცის, რომ, „თუ სამხვთო რამეს ისიბრძნებს, შიგ არავინ ჩაიხედავს“ - ის მაინც ათეისტობას უსაყვედურებს პითაგორას და ვიღაც ენოხს ასახელებს, როცა ღმერთს მიმართავს. აი, სწორედ აქ მოგვგვრის სინითლეს თეიმურაზი: „შენი ეს მიკვირს ვერ გიცვნეს ენოხ და პითაგორამან, ვერ მოიხმარეს თვის ღონე, ვითა ძაღლმან და ღორამან“. არჩილმა რუსთველის სიდიადე კარგად გაიგო, მაგრამ ფილოსოფიაში ის არ ყოფილა ძლიერი.

დიდია საბას დამსახურება ქართული ფილოსოფიის წინაშე. როგორც აღვნიშნეთ, მისი ლექსიკონი ენციკლოპედიური ხასიათისაა და ისეთ ცნობებს შეიცავს ფილოსოფიიდან, რომელსაც ვერსად ვერ შეხვდები. ის იოანე პეტრინის მიმდევარია, ძირითადად მას ეყრდნობა. სტიქიათა შესახებ ზემოთ უკვე მოვიყვანეთ საბას აზრი. შედარებითი ხარისხი საბას 4 აქვს: უბადო, უდარესი, უალრესი და უკეთესი. საბა, ნამდვილად, „XVII საუკუნის საქართველოს ბურუსში ამოსული მზეა“ (შ. ნუცუბიძე). შესანიშნავი ცნობები აქვს საბას პლატონზე, არისტოტელეზე, მიზეზზე, იძლევა თვით ფილოსოფიის განმარტებას და სხვ. ეს საკითხები საინტერესოა, მაგრამ სასკოლო კურსში აღარ შეისწავლება, რათა მასწავლებელიც არ გადავტვირთოთ და, მით უფრო, მოსწავლეები.

\* \* \*

მიუხედავად იმისა, რომ ფილოსოფიის დაწყებითი კურსის ფილოსოფიური დისციპლინებიდან ფილოსოფიის ისტორია, ლოგიკა, ფსიქოლოგია, დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმი მნიშვნელოვანი დარგებია. პირველი არ წარმოადგენს უფრო ძნელს სხვებთან შედარებით. როგორც პირადმა დაკვირვებამ დამარწმუნა, საკმარისად კარგი მოსწავლეები (ზოგჯერ მასწავლებლებიც) ყველაზე უფრო

ფილოსოფიის ისტორიაში მოიხსენიებენ: ხშირად წარმოდგენაც არ აქვთ ანტიკური და ახალი საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორიაზე. ასე, მაგალითად, პლატონი XII ან XVII საუკუნის ფილოსოფოსი ჰგონიათ, ბერკლი - XIX საუკუნისა. ატომის ცნების შემომღები ფილოსოფოსის სახელი ან არ გაუგონიათ, ან მისი ცხოვრების ხანას დაახლოებითაც ვერ განსაზღვრვენ.

# ქართული ენის სწავლებისა და განათლების მენეჯმენტის ასპექტები

უმალესი განათლების სისტემაში მიმდინარე სასწავლო-საგანმანათლებლო თუ სოციალიზაციის, სტუდენტი-ახალგაზრდობის პროფესიული საქმიანობისათვის მზადყოფნის საკითხები და ბოლონიის პროცესთან თავსებადობის გზები სასწავლო პროცესის საფუძველთა საფუძველია.

სწავლების თანამედროვე თეორიების, სწავლების მოტივაციის არსის, ლექტორისა და სტუდენტის ურთიერთობის პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების და ინკლუზიური განათლების თავისებურებების მიტანა ჩვენს მომავალ თაობასთან ჩვენი საქმიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორებია.

საგანმანათლებლო-პედაგოგიური სისტემის დღევანდელი მოთხოვნების გათვალისწინებით სასწავლო-აღმზრდელობით სისტემაზე ესოდენ ყურადღების გამახვილება ევროატლანტიკურ სივრცეში ჩვენმა ინტეგრირებამ, თანამედროვე ცივილიზაციის უმთავრესმა ღირებულებებმა, ინფორმაციისა და კომუნიკაციის საზღვრების უაღრესმა გაფართოებამ განაპირობა.

ბენჯამინ ბლუმისა და მისი კოლეგების მიერ შემუშავებული ნაშრომი „საგანმანათლებლო მიზნების ტაქსონომია“, რომელიც დღევანდელობის მოთხოვნებს საოცრად მიესადაგება და უპასუხებს, სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემის სრულყოფის, მეცნიერული თუ ლოგიკური ამროვნების გამორჩეული გზამკვლევაა. ის მრავალმხრივ უწყობს ხელს სტუდენტი ახალგაზრდობის უნარ-ჩვევებს საუნივერსიტეტო დისციპლინების უკეთ დაუფლება-ათვისებაში, რაც ჩვენი სასწავლო სისტემის მაგისტრალური ხაზია.

ლექციაზე მოსმენილი მასალა ხომ მთლიანი ცოდნის სისტემად ყალიბდება, რაც მიმართულია სტუდენტის დამოუკიდებელი ამროვნების, ანალიზისა და დასკვნების გაკეთების, მისი ინდივიდუალური თვისებების გამომჟღავნების, წიგ-

ნისა და სხვა საინფორმაციო წყაროებისადმი წვდომის სურვილის სრულყოფისაკენ. ყოველივე ზემოხსენებული კი ახალგაზრდობის მზარდი განათლების ანალიზისა და დასკვნების გაკეთების, სტიმულირებისა თუ სრულქმნის შესანიშნავი საშუალებაა.

სასწავლო-შემეცნებით და შემოქმედებითი ხერხების ერთობლიობა, რაც პრობლემის გადაწყვეტის საშუალებას იძლევა, სტუდენტის ინდივიდუალური გამიზნულობა, დამოუკიდებელი მოქმედებისაგან მიღებული შედეგები ყოველთვის ეფექტიანად წარმოჩინდება სწავლებისა თუ პრეზენტაციის პირობებში.

სწავლების მრავალგანზომილებიანი და დინამიკური ხასიათი, მეთოდოლოგიური სრულფასოვნება და მრავალფეროვნება ნაცადი გზაა სასურველი შედეგის მისაღწევად, თუ გავითვალისწინებთ ბრძენთა შეგონებას: „მეცნიერები მოციქულთა მემკვიდრენი არიანო“. ამისდა კვალობაზე, რაკილა მომავალი თაობის აღზრდა ვიტყვით, ვალდებულიც ვართ, გზა გავუკვლიოთ მათს აზროვნებასა და სულიერ განვითარებას. გასათვალისწინებელია და ყურადსაღები ნ. მარის სიტყვები: „ქართველებს ის უპირატესობა ჰქონდათ, რომ ისინი სხვებზე (ანუ ევროპელებზე) ადრე ენათგებოდნენ ხოლმე საფილოსოფიო აზრის ყოველს უახლესს მიმართულებას და იმ დროისათვის სამაგალითო სამეცნიერო მეთოდებით აღჭურვილნი პირდაპირ ბერძნული დედნების შესწავლაზე ამყარებდნენ თავიანთ ნაყოფიერ მუშაობას“ [12].

ჩვენ ორიოდე სიტყვით გვსურს შეგახსენოთ საქართველოში ახლად დამკვიდრებული მეცნიერება - კომუნიკოლოგია. ამ დისციპლინის დაფუძნება XIX საუკუნეში მოხდა, მაგრამ მან საოცრად გაშალა ფრთები კომპიუტერული ტექნოლოგიების დამკვიდრებასთან ერთად. მანამდე ეს მეცნიერული მიმართულება პიროვნულ ვიწრო წრეს არ გასცილებია, მოგვიანებით კი წინამორბედ მეცნიერთა კვალდაკვალ ჩამოყალიბდა. ტექსტზე მუშაობის დიდი გამოცდილება ჰქონ-

და ბევრ მკვლევარს და იგი მეცნიერულ მიმართულებად - ტექსტოლოგიადა - ჩამოაყალიბეს კორნელი კეკელიძემ, გიორგი წერეთელმა, აკაკი შანიძემ, გიორგი ახვლედიანმა, პროკლე კეკელიძემ, იუზა ევგენიძემ და სხვებმა, რომელთა მიერ დამკვიდრებული ფილოლოგიური მიმართულება დღეს უმაღლეს რანგშია აყვანილი „წერითი და ზეპირი კომუნიკაციების“ წიგნის ავტორების თემურ და ივანე ჯაგოდნიშვილების მიერ. კომუნიკოლოგიის - როგორც მეცნიერული მიმართულების - განვითარებაში დიდი წვლილის შემტანია ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი მამუკა შელეგია.

ტექსტზე მუშაობის პრობლემატური საკითხის გამარტივება სწორედ საგანმანათლებლო სივრცეში შემოტანილმა სიახლემ - კომუნიკოლოგიამ - გახადა შესაძლებელი. თუ ადრე მავანი ავტორის ტექსტზე სუბიექტური შეხედულებების გამომხატველი აზრის შექმნა იყო აუცილებელი, დღეს ტექსტის ლინგვისტიკამ სკოლებში შეაღწია და მან სულ სხვა, გამორჩეული ადგილი დაიმკვიდრა.

ჩვენი ღირსეული წინაპრები ინდურ-ტიბეტური კულტურის შესანიშნავი მცოდნენი იყვნენ. ამაზე ძველი ქართული წერილობითი თუ ზეპირგადმოცემები მეტყველებენ. მათ გარკვეულწილად დადებითი როლი შეასრულეს ქართული კულტურის განვითარებაში.

წარმართობასაც დადებითი როლი აქვს მიკუთვნებული ქართული კულტურის წინსვლა-განვითარებაში. მრავალღმერთიანობა და ანიმაციები ხომ ბუნების ამა თუ იმ ძალას და სტიქიონს გამოხატავს. სტიქიონთა მრავალფეროვნება და დინამიკურობა არის ქართული ქორეოგრაფიისა და კულტურის სათავე. საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ამ დროისათვის განსაკუთრებული ადგილი მნათობთა თაყვანისცემას ეჭირა, რაც ქართველთა ასტრონომიული ცნობიერების სათავედ შეიძლება ჩაითვალოს. ალბათ, შემთხვევითიც არაა, როცა გელათის მონასტერში ქართველებს თავისებური ტელესკოპი ჰქონდათ და ციურ სხეულებსა თუ სხვადასხვა ბუნებრივ მოვლენას აკვირდებოდნენ.

სხვადასხვა ერთან ურთიერთობა და მრავალღმერთიანობა საქართველოს გარესამყაროსთან ურთიერთობის გაღრმავებას უწყობდა ხელს. ხანგრძლივად და ინტენსიურად მიმდინარეობდა კულტურათა ურთიერთგამდიდრების პროცესი. სწორედ ამ მხრივ იძლევა მეტად მდიდარ მასალას ქართული ენის ლექსიკური ფონდი, მათ შორის, ქართული ტოპონიმიკა, ფოლკლორი და ეთნოგრაფია.

ქრისტიანობამ საქართველოში ბევრ კულტურულ ინიციატივას დაუდო სათავე, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი საღვთო წერილისა და ლიტურგიის ქართულ ენაზე ამეტყველებაა. ყოველივე ამის დამსახურებაა ქართული ენის გამდიდრება-დახვეწა. ყოველივე ზემოხსენებულს კი ქრისტიანული მწერლობის წარმოშობა და აღმავლობა მოჰყვა. გასათვალისწინებელია თვალსაზრისი, რომ ყოველივე ეს ქრისტიანობამდეც არსებობდა, რომ ქართული ანბანი ძვ. წ. III ს-ში მოღვაწე ქართლის პირველი მეფის, ფარნავაზის, კულტურული ნაღვანის (რეფორმის) ნაყოფია.

ენის სტრუქტურიდან გამომდინარე, მისი სრულფასოვანი გამოვლენა დინამიკაში ხდება. მათ შორის მიზეზმდეგობრივ ურთიერთდამოკიდებულებათა გარკვევა, მათი ცვლილებებისა და განვითარების კანონზომიერებათა დადგენა არის ენათმეცნიერების, კერძოდ კი, საკუთრივ ლინგვისტიკის ძირითადი ამოცანა. აღსანიშნავია, რომ ბუნებრივი ენის გრამატიკული (ლინგვისტური) სტრუქტურის შესწავლა ენის დაუფლების სურვილს გარკვეულწილად აფერხებს კიდევც. სწორედ ამიტომ ეს აისახება ენის უმთავრესი ფუნქციის - კომუნიკაციის - რეალიზებაში.

მეორეა ენის დანიშნულებითი, პრაგმატული მხარე. ენის ამ დანიშნულებითი ასპექტის განსაზღვრა, ენის გამოყენებითი ფუნქციის შესწავლა, ენის კომუნიკაციური ღირებულების გარკვევა, ენის სოციალურ, საზოგადოებრივ პროცესებთან მიმართების, მასზე ამ პროცესების ზეგავლენისა და მის მიერ ამ პროცესების ასახვის კვლევა, ანუ ზოგადად, ენის ჩამოყალიბ-

ბების, არსებობისა თუ განვითარების სოციალური შეპირობებულობის შესწავლა დაუსახავს მიზნად სოციოლინგვისტიკას.

უსაფუძვლოდ არ ამტკიცებდნენ XIX საუკუნის ლინგვისტები, რომ შესაძლებელია ენის განვითარების ტენდენციის გონივრული წარმართვა. ენა ყოველთვის საჭიროებს გონივრულ ჩარევას. მისი დახვეწისათვის კი სასურველია მართებული ენობრივი პოლიტიკის შემუშავება. ენათმეცნიერება არა მხოლოდ ენაში არსებულ კანონებს უნდა იკვლევდეს, არამედ აღმოჩენილ კანონთა საფუძველზე წარმართავდეს კიდევ ენის შემდგომი განვითარების გეზს, რადგანაც მეტყველების, ანუ ვერბალური კომუნიკაციის, ხერხი გადამწყვეტ გავლენას ახდენს ენის სუბიექტის მიერ გამოყენებულ მეტყველების წარმოქმნის სტრატეგიებზე.

თანამედროვე სოციოლინგვისტიკის პოზიტიური მონაპოვრები შესაძლებლობას იძლევიან, წარმატებით გადაწყდეს ეს რთული და მეტად მნიშვნელოვანი ამოცანა.

ენობრივი პოლიტიკა ოფიციალური ქმედებაა, რომელიც ცდილობს, ჩაერიოს ნებისმიერი ტიპის ენის ფუნქციონირების სფეროში (მაგალითად, წერის სისტემა, ოფიციალური ენის არჩევა) ან განათლებაში ამ ენების ადგილის საკითხებში. მოქალაქეებმა ან მოქალაქეთა ჯგუფებმა, შესაძლებელია, ნებაყოფლობით გაატარონ ენობრივი პოლიტიკა სახელმწიფო დონეზე ან კერძო სექტორში. ენებზე ზემოქმედებას ადგილი აქვს კონკრეტული სოციალური სიტუაციების ან მოვლენათა კონტექსტში, რომელსაც ის მიეკუთვნება. თუმცა ასეთი ენობრივი პოლიტიკა ეყრდნობა გარკვეულ პრინციპებს.

კანონზომიერია იმის თქმა, რომ ენები ერთნაირები როდია. ეს იდეოლოგია გვასწავლის, რომ ენები არსობრივად არათანაბარია, მათი ღირებულების თვალსაზრისით. ეს არათანაბარი მდგომარეობა თავისი წარმოშობით ეთნოცენტრულია, რაც აუცილებელს ხდის სხვების მიერ ნალაპარაკევი ენის გაკრიტიკებას ამა თუ იმ კონკრეტული ენისა და ჯგუფის უპირატესობის გასამყარებლად. სხვა ენებიც წარმოდგენილია არასასიამოვნო, რუდიმენტულ ან ძირეულად არასათანადოდ დახვე-

წილი გამოყენებისათვის, მაგალითად, ლიტერატურული ან მეცნიერული გამონათქვამებისათვის.

ტერმინი „ენებისადმი დამოკიდებულება“ მრავალასპექტიანია. ის მოიცავს კოგნიტურ, ემოციურ ან ქცევით კომპონენტებს. ამგვარად, ენებისადმი დამოკიდებულება ვლინდება ისეთ სფეროებში, როგორიცაა შეფასება, ენობრივი უპირატესობა, არჩევის მიზანშეწონილობა და ამა თუ იმ ენის შესწავლის საფუძველი, იმ სოციალური ჯგუფების შეფასება, რომლებიც იყენებენ ერთ ან რამდენიმე ენას, ბილინგვიზმს ან, თუ წარმოიშობა, ბილინგვური განათლების აუცილებლობას.

ხშირად ზოგიერთი ენა მიიჩნევა უფრო პრესტიჟულად და აქვს უფრო მაღალი სტატუსი. ამავე დროს, უნდა გვახსოვდეს, რომ ყველა დროში ენა გვევლინება გარკვეული სოციალური ჯგუფის მახასიათებლად. ენის პრესტიჟი, მისი კომუნიკაციური თვისება, როგორც ამას პრაქტიკა გვიჩვენებს, დაკავშირებულია არა თვით ენასთან, არამედ სოციალურ კლასსა და მასზე მოლაპარაკეთა სტატუსთან.

ენობრივი საკითხების პოლიტიკური ბუნების გაგებისადმი ზერელე მიდგომა ცვალებად ხასიათს ატარებს სხვადასხვა ქვეყანაში და ამაზე ყურადღებას იმითომ ამახვილებენ, რომ, მიუხედავად საუკუნეების განმავლობაში მისი არსებობისა, შეგნებული ჩარევა ენებთან დაკავშირებით მხოლოდ ბოლო დროს დამკვიდრდა პოლიტიკისა და სოციოლინგვისტიკის სფეროში. ფაქტია, რომ სოციოლინგვისტიკა ცოდნას აღრმავეს, რომლის გათვალისწინებაც აუცილებელია გადაწყვეტილების მიღებისთვის.

ზოგიერთი ევროპული პოლიტიკური ფილოსოფია გვთავაზობს თეორიას, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო, ეროვნება და ენა ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული: სახელმწიფო ენა არის ეროვნულობის სიმბოლო და კომპონენტი და, ამასთანავე, მოქალაქეობის განმსაზღვრელი ფაქტორი, შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ ის მკაფიოდ განისაზღვროს და გამოიყოს სხვა ენობრივი განსხვავებებისაგან, რომლებიც გამოიყენება მოცემულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე.

## აპაკისა და ვაჟა-ფშაველას პოლიმიკა ერის შესახებ

ქართველი ერის ცხოვრებაში მე-19 საუკუნე იმითაც არის ღირსშესანიშნავი, რომ გადაიდგა მტკიცე ნაბიჯები დაქსაქსული და კუთხე-კუნჭულებად დანაწევრებული ქვეყნის იდეური, ადმინისტრაციული, კულტურული გაერთიანებისა და კონსოლიდაციის მიზნით. ამ საშვილიშვილო საქმეში ფრიად დიდი იღვანა მოწინავე ქართველმა ინტელიგენციამ. შემთხვევითი როდია, რომ სწორედ ამ დროს გაეცა ჯეროვანი პასუხი ჯერ კიდევ დავით გურამიშვილის მიერ დასმულ მწარე პრობლემას: „კახელების აღმა ხნული ქართველებმა (ქართლებმა - გ. გვ.) დაღმა ფარცხეს“; სწორედ მე-19 საუკუნის მიწურულს გამოჩნდა ქართველთათვის მუდამ გაუხუნარი ცნობილი სტრიქონები:

„ჩანგური საქართველოა,  
სიმები ჩვენ ვართ ყველაო;  
ერთი მათგანიც რომ განყდეს,  
მაშინვე უნდა შველაო“ (აკაკი).

ამ ნათქვამს შესანიშნავად აუბა მხარი დუტე მეგრელმა:

„ქართლ-კახეთი, იმერეთი,  
გურია და სამეგრელო -  
ყველა ჩემი სამშობლოა,  
საყვარელი საქართველო!“

სწორედ ამ დროს გავრცელდა გულის ფიცარზე დასაწერი ლექსი რაფიელ ერისთავისა „სამშობლო ხევსურისა“...

ქვეყნისათვის ამ უკიდურესად საჭირობოროტო იდეოლოგიურ საქმიანობაში მთელი თავისი არსებით გადაეშვა აკაკი წერეთელი, „განთიადის“ ავტორი. მას აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით ილია ჭავჭავაძის მსგავსად შემუშავებული ჰქონდა ფართო თვალსაწიერი მაშინ, როდესაც ზოგი მწერალი, განსაკუთრებით პროვინციებიდან გამოსულნი, ვინროდ ხე-

დავდნენ საერთო-ეროვნულ პრობლემებს, ხოლო აკაკი ფართოდ შეჰყურებდა მათ. ამაზე ერთი საინტერესო ფაქტი მეტყველებს. ეს ფაქტი ჩვენს მეცნიერებაში შენიშნული არ არის.

ბახტრიონის ბრძოლის ეპოპეა ქართველი ერის საამაყო გმირობაა. ამგვარი მაგალითებით ჩვენ განებივრებული როდი ვართ. მხატვრულ ლიტერატურაში ამ ეპოპეის გმირებს ჯერ ხალხური მთქმელები გამოეხმაურნენ და ცალკეულ მონაწილეთა გმირობა ასახეს; შემდეგ „სადღეგრძელოში“ ზოგ მათგანს ხოტბა შეასხა გრიგოლ ორბელიანმა, როცა განაცხადა: „შალვა, ბიძინა, ელიზბარ - მტარვლისგან დაჩაგრულებიო“. ამის შემდეგ თემას პირველი შეეხო ვაჟა-ფშაველა. პოემა „ბახტრიონში“ მან ასახა აღნიშნული ისტორიული ფაქტი, ოღონდ ასახა ვიწროკუთხური თვალთახედვით. კერძოდ, ქართველი ხალხის ამ ისტორიული გამარჯვების მედროშეებად მთიელი ტომები (ფშავ-ხევსურ-თუშნი) გამოიყვანა. „ბახტრიონი“ დაიწერა 1892 წელს.

აღნიშნული ვიწროკუთხური სულისკვეთება, ეტყობა, არ მოეწონა აკაკი წერეთელს და სწორედ ამის გამოძახილი უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ მანაც ხელი მოჰკიდა ბახტრიონის თემას, ოღონდ გამოასწორა, მისი აზრით, „მთის მგოსნის“ შეცდომა და ბახტრიონის გამარჯვების შემოქმედთა რიცხვი მხოლოდ მთიელებით როდი შემოზღუდა; საკითხს უფრო ფართო თვალთახედვით, საყოველთაო-სახალხოიდეური სულისკვეთებით შეხედა და მნიშვნელოვანი ისტორიული გამარჯვების წყაროდ მთელი ერი, ყველა ქართველი ტომი და მხარე წარმოგვიდგინა. აკაკის „ბაში-აჩუვი“ წარმოგვისასხავს როგორც მთიელთა, ისე ბარის ქართველობის (კახელთა, ქართლელთა, იმერელთა) გაჟვაცობასა და თავდადებას. და აქ არ აქვს მნიშვნელობა ისტორიულ სინამდვილეს: საჭიროება მოითხოვდა და აკაკიმ ეს ისტორიული ეპოპეა სრულიად საქართველოს ერთიანი მოძრაობის ნაყოფად წარმოადგინა.

ამგვარად ფართოდ უყურებდა აკაკი ქართულ ენასა და ლექსიკასაც. იგი აქაც ერთიანობისა და კონსოლიდაციის

ადეპტად გამოდიოდა და მართალიც იყო. მაშინ, როცა ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე და სხვები საერთო ეროვნული ენისა და მეტყველების ჩამოყალიბებაზე ზრუნავდნენ, რათა ერთიანი სალიტერატურო ენის მომარჯვებითაც შეეწყოთ ხელი ეროვნული კონსოლიდაციისათვის, ამ დროს ვაჟა-ფშაველამ და მისმა ძმებმა ააფრიალეს ვიწროკუთხური ენობრივი სეპარატიზმის დროშა. მათი მცდელობა იქითკენ იყო მიმართული, რომ საერთო-ქართველური მეტყველებისათვის გვერდზე ამოეყენებინათ ერთი კონკრეტული ტომის სამეტყველო ფორმები. ისინი უპირატესობას ანიჭებდნენ კუთხურ-პროვინციული ფორმებისა და საქცევების ესთეტიკურ-მხატვრულ ღირებულებას, ხოლო კონსოლიდირებული ენის საჭიროებას ვეღარ ხედავდნენ. სწორედ ამ პოზიციის დამცველებად გამოვიდნენ თავიანთი ზეპირი ლექციების დროს XX საუკუნის ცნობილი ლიტერატურათმცოდნეები და ესთეტები: გრიგოლ კიკნაძე, თამაზ ჩხენკელი, რეზი თვარაძე და სხვანი. აკაკისა და ვაჟა-ფშაველას პოლემიკაში მათ მხარი ესთეტიკურ ღირებულებას დაუჭირეს და „მთის მგოსანი“ გაამართლეს. სამაგიეროდ, სრულიად სხვაგვარ შეფასებას იძლეოდნენ სხვა ქართველი მოღვაწენი, განსაკუთრებით ენათმეცნიერები, ის ადამიანები, რომელთაც ერისა და ენის კონსოლიდაცია განუყოფელ პროცესად წარმოედგინათ. თავიანთ სალექციო გამოსვლებში აკაკის უჭერდნენ მხარს პროფესორები ალ. ბარამიძე, შ. ძიძიგური, პრ. კეკელიძე, გოგი გოგოლაშვილი. ამ მხრივ საკითხი საგანგებოდ შეისწავლა პრ. კეკელიძემ და დაადგინა, რომ „იმ პერიოდში კუთხური კილოს გამოყენებას... მკაცრი პოლემიკური ტონით უსაყვედურებდნენ აკაკის, იაკობს, სერგეი მესხს, გიორგი წერეთელს და ზოგჯერ თვით ილიასაც კი. ამ საერთო მდინარებაში ვაჟა-ფშაველაც მოჰყვა“.

ამ საერთო და ზოგადი ენობრივი პანორამის გათვალისწინების შემდეგ ვნახოთ, თუ როგორ წარიმართა და განვითარდა ორი ღვთაებრივი მგოსნის ენობრივი კამათი.

1898 წელს გამოიცა საგანგებო სახელმძღვანელო წიგნი სკოლებისათვის. მას ერქვა „სიტყვიერების თეორია სალიტერატურო ნიმუშების დართვით“, რომელიც შეადგინეს კირიონმა და გრ. ყიფშიძემ. ტომეულის მეორე ნაწილად წარმოდგენილი იყო ლიტერატურული ნიმუშები, მათ შორის - ძმები რაზიკაშვილების თხზულებებიც. აკაკი წერეთელმა აღნიშნული სახელმძღვანელოს შესახებ თავის ჟურნალში მოათავსა „ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები“. ამ რეცენზიაში პოეტმა დადებითი შეფასება მისცა სახელმძღვანელოს, მაგრამ რამდენადმე დაინუნა შიგ ჩართული ზოგიერთი ლიტერატურული ნიმუშის ენა და განსაკუთრებით ყურადღება გაამახვილა რაზიკაშვილების შემოქმედებიდან აღებულ ზოგიერთ მასალაზე... „დიდი შეცდომაა გაურჩევლად რაზიკაშვილების ნაწერების სანიმუშოდ შემოტანა სახელმძღვანელოში. ამით მე ის კი არ მინდა ვთქვა, რომ რაზიკაშვილებს ნიჭი აკლდეთ!.. პირიქით, უხვად არიან მაღლით მიმადლებული. ამ კრებულში რომ დაბეჭდილია ვაჟა-ფშაველას პოემა „გოგოთურ და აფშინა“, ერთი უკეთესთაგანია მთლად ჩვენს მწერლობაში, წვრილმანი ლექსები, როგორც საკუთრად ვაჟასი, ისე მისი ძმების, ბაჩანასი და თედოსი, საზოგადოდ, სამარგალიტო შაირები არიან! პროზა ხომ კიდევ უკეთესი, მაგრამ... ვინ არ იცის, რომ ქართული ენის სიმდიდრეს უმეტესად შეადგენენ ზმნები, მათი უღვლილება და მიმოხვრა! და ზმნებს, საზოგადოდ, რაზიკაშვილებიც... არ ხმარობენ სისწორით“. და, აკაკის ცუდ ნიმუშად მოჰყავს ფორმები: „ჩაუხოცავის, გაურეკავის, გავხედნებ, ავხედნებ, შეიბრალოდეთ“.

შემდეგ აკაკი სავსებით სწორად, ნაცადი ენათმეცნიერებით, მსჯელობს: „ჩვენ, საზოგადოდ, პროვინციალიზმის წინააღმდეგი არა ვართ! სხვადასხვა მხარეში ბევრი იმისთანა სიტყვებია დარჩენილი, განსაკუთრებით მთა-ადგილებში, რომ მათი გამოძებნა და ჩვენი დაკნინებული ენის შევსება საჭიროა; აგრეთვე ახალი რამ სიტყვის ხმარება, თუ კი სადმე პროვინციაში გასპეტაკებულა და დედაენის კანონის თანახ-

მად აღმოცენებულა, მისაბაძავია... ამგვარ კანონიერ რამე-  
ებით რომ შევავსოთ და გავასუქოთ ქართული ენა, საჭიროც  
არის, მაგრამ ის, რაც დედაენის წინააღმდეგ სხვადასხვა  
მხარეებში, პროვინციებში, გადაუმახინჯებიათ და გაუფუჭები-  
ათ, ხელმოსაკიდები კი არა, პირიქით, გასადევნია!" [13].

ბრწყინვალე მსჯელობაა! ისეთი მსჯელობაა, ნებისმიერ  
ენათმეცნიერს რომ შეშურდება!

კიდევ უფრო უკეთ ჩანს აკაკის სულისკვეთება, როცა ამას-  
თან დაკავშირებით ის ახსენებს ტერმინს „ბაბილონის გოდო-  
ლი“. „ქართულ ენაში ამგვარი რამეების შემოტანა, აქაო და  
ჩვენს კუთხეში ასე ხმარობენო, ნუთუ ენის გარყვნა არ იქნე-  
ბა?! სხვებმაც რომ რაზიკაშვილებსავით ზმნები ამახინჯონ  
და სწერონ... ბაბილონის გოდოლის დაქცევის შედეგი იქნე-  
ბა!"

ცნება „ბაბილონის გოდოლი“ აქ ბევრ რასმე გვირკვევს:  
აკაკი გამოდის ენის ერთიანობის, სალიტერატურო ერთიანი  
მეტყველების შექმნის პაროლით, რაც ერის კონსოლიდაცი-  
ის ერთ-ერთი უმთავრესი პირობაა. ის ამენებს საერთო - ერ-  
ოვნულ ენობრივ გოდოლს, რომელსაც, მისი ფიქრით, ან-  
გრევენ ძმები რაზიკაშვილები. აღნიშნული კრიტიკული მასა-  
ლა დაიბეჭდა აკაკის თვითურ კრებულში, 1898, №2.

კარგად არის ცნობილი, ამავე ამრის დამცველი და მხარ-  
დამჭერი იყო იოსებ სტალინიც.

ილიას, აკაკის, საზოგადოდ, ქართველ სამოციანელებს  
წესად ჰქონდათ დადებული: ჯერ რაიმე მოწინავე, პროგრე-  
სულ ამრს შეიმუშავებდნენ, სტატიებად დაბეჭდავდნენ და  
მოგვიანებით ამ კარგად შემუშავებულ იდეას ლექსადაც გა-  
მოხატავდნენ. ამ მხრივ სანიმუშოა აკაკის პრაქტიკა. მას არა-  
ერთ წერილში გამოუთქვამს რაიმე საგულისხმო ამრი და  
შემდეგ, მოგვიანებით, ლექსადაც გამოუხატავს იგი და ასე  
მოხდა ამჯერადაც. ამ სტატიის დაწერიდან გავიდა 14 წელი  
და აკაკიმ ვაჟა-ფშაველას უძღვნა საგანგებო ლექსი - ხობა,  
სადაც კიდევ ერთხელ გაიხსენა „მთის მგოსნის" საჩოთირო

ენობრივი პოზიცია. შედეგს აქვს ასეთი სათაური - „ვაჟა-ფშაველას“. იგი შეიცავს 5 სტროფს, აქედან კრიტიკულია პირველი ტაეპი, დანარჩენი ტაეპები კი, სულ თვრამეტი სტრიქონი, არის ლუკა რაზიკაშვილის ქება. შეიძლება თამამად ითქვას: არავისგან არასოდეს ვაჟა-ფშაველას არა სმენია ასეთი დადებითი შეფასება და თანაც ვისგან - იმ დროის „საქართველოს ბულბულისაგან“, „ქართველთა უგვირგვინო მეფისგან“. ახლა კონკრეტულად ვნახოთ, რა არის აქ კრიტიკა და რა - ქება. როგორც ითქვა, კრიტიკულია მხოლოდ პირველი ტაეპი: „ენას გინუნებ, ფშაველო!“ მთელი დანარჩენი ლექსი კი არის საოცრად დადებითი შეფასება. შედეგში მომარჯვებულია ეპითეტები და ცნებები: „მგოსანი მაღალ მთისაო“, „გვითესავ მარგალიტს“, „ფშავლის სოფელი წმინდაა“, „ენამეტყველი სიმართლის“, „გულმკერდი - ფოლადისაო“...

მამასადამე, როგორც რეცენზია, ისე ლექსი ძირითადად ქებაა, მეტიც, „მთის მგოსნის“ ხოტბაა. მაშ, რა უნდა სწყენოდა ლუკა რაზიკაშვილს, რამ მოუჭეჭკა გული?

და აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ იოსებ გრიშაშვილის ერთი შენიშვნა, სადაც ის გულალაღად აცხადებს: „ვაჟა ამჟამად იყო და მედიდური, ოღონდ ასეთი არ უნდა ყოფილიყო ახალგაზრდების მიმართ, რადგან იგი გულწრფელად გვიყვარდა. მას არც ერთი ახალგაზრდა პოეტი არ წაუხალისებია და ყოველთვის ზევიდან დაჰყურებდა. არამც თუ ახალგაზრდა, თვით აკაკისადმი პასუხშიც ნაწყენობა ეტყობოდა“.

კარგად შეუნიშნავს იოსებ გრიშაშვილს დიდი მგოსნის ეგნაკლი. რა თქმა უნდა, ვაჟა-ფშაველას სიხარულის მაგივრად „პასუხში“ „ნაწყენობა ეტყობოდა“.

ახლა უშუალოდ ვნახოთ „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“.

ლუკა რაზიკაშვილის პასუხიც მხატვრული შედეგია; შესრულების მხრივ, არათუ ჩამოუვარდება აკაკის ქმნილებას, უფრო ძლიერიც კია, ოღონდ ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ რასმე: ვაჟა-ფშაველა გაურბის პასუხს. ის აქცენტს აკეთებს არა ენის იმ საკითხებზე, რაც აკაკიმ წამოჭრა, არამედ ქმნი-

ლების ესთეტიკურ მხარეზე; თუ აკაკი ზმნათა დამახინჯებას გმობს, „მთის მგოსანს“ მსჯელობა სხვაგან გადააქვს: „რომ თავის უშნო ენითა ვერას ვაგონებ მშობელსა?!“

აკაკის არსად უთქვამს, რომ ლუკა რაზიკაშვილის ენა უშნოა, პირიქით! ამავე დროს, სულ სხვაა ენობრივი მოსაქცევების, უფრორე კი მახინჯი ზმნების მომარჯვების საკითხი.

კიდევ მეტი: ლუკა რაზიკაშვილი საყვედურობს კრიტიკოსს: „იქნებ მე, ჩემმა ენამა სამშობლო დავალონეთა? ფრთები შევკვეცეთ ოცნებას, დავამხეთ, დავამონეთა“.

სინამდვილეში ამ მხრივ, ოცნების გაშლის, მხატვრული გამონაგონის მიხედვით აკაკი, პირიქით, აქებს კიდევაც. მაშ, ეგ საყვედურიც უჯეროა!

შემდგომი საყვედური ასეთია: ჩემი „უვარგისობის მიზეზი ფშავლობა არის სწორედა“.

აქაც იგივეა: ჩემი შენ გითხარი და დაგალონეო!

აკაკი ფშაველსა და ფშაველობას არ კიცხავს, არ აგინებს, პირიქით; აი, რას წერს ამის თაობაზე:

„ვიცი, რომ ფშავლის სოფელი  
წმინდაა, მაღალ მთისაო“.

კიდევ მეტი, აკაკი ძმურ სალამს უგზავნის მთიელთ:

„გადაეც ბარის მგოსნისგან  
მთიულებს ძმური სალამი!“

ყველაზე დიდი საყვედური, თითქოსდა, გამოსტყვივის ხელოვნების თვალსაზრისით უძლიერეს სტროფში:

„გულს მისვენია ხატადა  
ენა მთისა და ბარისა;  
მე არც ერთ კილოს არ ვწუნობ,  
თუა ქართველის გვარისა“.

ეს ისეთი სიმწრით არის ნათქვამი, თითქოსდა აკაკის ან წერილში, ან ლექსში ამის საწინააღმდეგო რამ გამოეთქვას! ამ სიტყვებს თვით აკაკიც მოაწერდა ხელს, მაგრამ, რაც შეეხება ფშაური კილოს მიუღებელ ზმნებს (და არა ლექსიკას!), აქ აკაკი კლდესავით შეუვალია და მართალი.

მართალი იყო ი. გრიშაშვილი, პიროვნული ფხუკიანობა ფხიკლუშვილის ვაჟისა ლექსის ბოლო ტაეპებში ცხადად გამოვლინდა:

**„ნუ შეგაშინებსთ, არ გაგნებსთ  
მთიდან ყვირილი ხარისა!“**

ჩვენი საბოლოო დასკვნა ასე გამოიყურება:

აკაკისა და ვაჟა-ფშაველას ენობრივ პოლემიკაში მართალი გახლდათ „სულიკოს“ ავტორი, რომელიც განუხრელად ატარებდა ენობრივი კონსოლიდაციის პოლიტიკას. პოლემიკის შედეგი კი გასახარი გამოდგა პოეზიის მოყვარულთათვის, რამდენადაც მას მოჰყვა ორი შედეგის დაბადება.

# სავალდებულო სამეცკვიდრეო წილი სამართალში

საყოველთაოდაა აღიარებული, რომ ბუნებრივი უფლებების ცნება ჰარმონიულად უნდა ერწყმოდეს სამართლებრივი უფლებების ცნებას, რომელიც განსაზღვრულია კანონმდებლობით და კონკრეტული წესებით, რომლებიც დამკვიდრებულია და მიღებულია სახელმწიფოში.

ბუნებრივი უფლებები, თანამედროვე გაგებით, ჩამოაყალიბა ჯონ ლოკმა, რომლის თეორიამ განსაზღვრა ამერიკის ადამიანთა უფლებების დეკლარაცია.

ადამიანისათვის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლების მინიჭება ხომ სწორედ დემოკრატიული გარდაქმნების შედეგია.

თანამედროვე საზოგადოების ნორმალური განვითარება, სახელმწიფოს დემოკრატიულობის ხარისხის ჩამოყალიბება და სოციალური გარემოს სრულყოფა წინა თაობათა დიდ გამოცდილებასა და ცოდნაზეა დაფუძნებული. ადამიანური ცნობიერების სრულყოფილება ხომ განახლებული ცოდნისა და ჭეშმარიტების ძიება გახლავთ, რომელსაც ძველისადმი უდიდესი პატივისცემითა თუ შეფასებით ახალი კონსტიტუციური უფლებების სრულფასოვნებისაკენ მივყავართ.

ანდერძი სამართლებრივთან ერთად მწეობრივი ფენომენიცაა და ამიტომ მოვიშველიეთ ლიტერატურული წყაროები თემის სრულყოფისათვის.

ქართული სამართლებრივი მემკვიდრეობა საფუძვლიანადაა დაკვალიანებული სავალდებულო სამემკვიდრეო სამართალში, სადაც ხაზგასმითაა განმარტებული: არსებობს მემკვიდრეობის ორი სახე, 1) კანონით მემკვიდრეობა და 2) ანდერძით მემკვიდრეობა.

## მემკვიდრეობითი სამართლის დეფინიციისათვის

მემკვიდრეობითი სამართალი არის ნორმათა ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს ქონების სამემკვიდრეო გადას-

ვლასთან დაკავშირებით წარმოშობილ ურთიერთობებს. ანდერძი უძველესი სამართლის ინსტიტუტია. ჯერ კიდევ ხამურაბის კანონები იცნობდა ანდერძით მემკვიდრეობას ოჯახის პირობებში. რომის სამართალში მემკვიდრეზე გადადიოდა მოანდერძის ქონებაც და ვალებიც კი. ქართული ფეოდალური სამართლის ძეგლებში ასახულია, რომ ანდერძის სამართლის ინსტიტუტი საკმაოდ გამართული ყოფილა. თავდაპირველად მას „აღთქუმა“ ერქვა, რომლის მიხედვითაც შეიძლებოდა მხოლოდ უდავო ქონების დატოვება. როცა მოანდერძის სურვილი (ნება) დიდმნიშვნელოვან საქმეს შეეხებოდა, ანდერძს განსაკუთრებული ფორმით წერდნენ: უნდა აღნიშნულიყო მოანდერძის სრული ვინაობა და დამონმებულიყო, რომ ანდერძის შედგენისას ის თავისუფლად და ძალდაუტანებლად გამოხატავდა თავის ნებას. ანდერძის შედგენისას მოანდერძეს საანდერძო ქმედითუნარიანობა უნდა ჰქონოდა – უნდა ყოფილიყო სრულიად ჯანმრთელი – „სრულითა ცნობითა“ აღჭურვილი [14].

ჩვენ ვიხსენებთ საბჭოთა სამართლის ისტორიას, რომელიც დღეს რადიკალურადაა შეცვლილი და დემოკრატიის ჭეშმარიტი გამოვლინებაა. დღეს არსებული ანდერძის მემკვიდრეობის დროს ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს მთელი თავისი ქონება ან მისი ნაწილი დაუტოვოს ნებისმიერ პირს ან სახელმწიფოს კოოპ საზ. ორგანიზაციას, მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც სამკვიდროს დამტოვებელს გარდაცვალების შემდეგ რჩება არასრულწლოვანი ან არაშრომისუნარიანი შვილები (შვილიშვილები), შრომისუუნარო მეუღლე, მშობლები (მშვილებლები) და მის კმაყოფაზე მყოფი მემკვიდრეები, ასეთ მემკვიდრეებს ეკუთვნიოთ სავალდებულო წილი, ანდერძის შინაარსის მიუხედავად.

მემკვიდრეობის განსაზღვრება „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ ასეთია: „ქონება, რომელიც მისი პატრონის სიკვდილის შემდეგ გადადის ახალი პირის საკუთრებად, წინა თაობათაგან ან მოღვაწეთაგან დატოვებული კულტურული, ლიტერატურული ან სხვა შენაძენი...“ [15]

არსებობს მემკვიდრეობის მიღების ორი სახე: კანონით მემკვიდრეობა და ანდერძით მემკვიდრეობა. აქედან გამომდინარე, გარდაცვლილის (მამკვიდრებლის) ქონების მემკვიდრეობით სხვა პირებზე (მემკვიდრეებზე) გადასვლა ხორციელდება კანონით ან ანდერძით, ანდა, ორივე საფუძვლით (ერთდროულად).

ნიშანდობლივია, რომ ერთად შეძენილი ქონება მეუღლეებს თანაბრად ეკუთვნით, მაგრამ სიცოცხლეში მეუღლის ქონების წილის გამოყოფა შეზღუდავს სავალდებულო წილის მოთხოვნას.

კანონით მემკვიდრეობის დროს მემკვიდრეები შეიძლება იყვნენ: პირები, რომლებიც ცოცხლები იყვნენ მამკვიდრებლის სიკვდილის მომენტისათვის და აგრეთვე მამკვიდრებლის შვილები, რომლებიც მისი გარდაცვალების შემდეგ ცოცხალი დაიბადებიან.

ანდერძით მემკვიდრეობის დროს მემკვიდრეები შეიძლება იყვნენ: პირები, რომლებიც ცოცხლები იყვნენ მამკვიდრებლის სიკვდილის მომენტისათვის, აგრეთვე ისინი, რომლებიც ჩაისახნენ მის სიცოცხლეში და დაიბადნენ მისი გარდაცვალების შემდეგ (მიუხედავად იმისა, მისი შვილები არიან ისინი თუ არა), აგრეთვე იურიდიული პირები.

კანონით მემკვიდრეობის დროს კანონი თვითონ არეგულირებს, ვის უნდა დარჩეს გარდაცვლილის (მამკვიდრებლის) ქონება და რა რაოდენობით. ამ დროს არსებობს მემკვიდრეთა რიგითობის პრინციპი (სულ 5 რიგი), რაც იმას ნიშნავს, რომ წინა რიგის თუნდაც ერთ-ერთი მემკვიდრის არსებობა გამოორიცხავს შემდგომი რიგის მემკვიდრეობას.

კანონით მემკვიდრეებს რიგითობის მიხედვით მიეკუთვნებიან:

**I რიგში** – გარდაცვლილის შვილები, შვილი, რომელიც მისი სიკვდილის შემდეგ დაიბადა, მეუღლე, მშობლები (მშვილებლები).

ქორწინების გარეშე შობილი ბავშვი მამის მემკვიდრედ ჩაითვლება, თუ მამობა აღიარებულია კანონით დადგენილი წესით.

ნაშვილები და მისი შთამომავლები, როგორც მშვილელის ან მისი ნათესავების მემკვიდრეები, გათანაბრებული არიან მშვილელის შვილებსა და მათ შთამომავლებთან. ნაშვილები აღარ მიიჩნევა კანონით მემკვიდრედ მისი მშობლებისა და აღმავალი ხაზის სხვა ბიოლოგიური ნათესავების, აგრეთვე დებისა და ძმების გარდაცვალების შემდეგ.

შვილიშვილები, შვილიშვილისშვილები და ამ უკანასკნელთა შვილები კანონით მემკვიდრეებად ჩაითვლებიან, თუ სამკვიდროს გახსნის დროისათვის ცოცხალი აღარ არის მათი მშობელი, რომელიც მამკვიდრებლის მემკვიდრე უნდა ყოფილიყო, და თანასწორად იღებენ იმ წილს, რომელიც კანონით მემკვიდრეობის დროს მათ გარდაცვლილ მშობელს ერგებოდა.

შვილიშვილები, შვილიშვილისშვილებისა და ამ უკანასკნელთა შვილები ვერ გახდებიან მემკვიდრეები, თუ მათმა მშობლებმა უარი თქვეს სამკვიდროს მიღებაზე. მშვილელელი და მისი ნათესავები, როგორც ნაშვილებისა და მისი შთამომავლობის მემკვიდრეები, გათანაბრებული არიან ნაშვილების მშობლებსა და სხვა ბიოლოგიურ ნათესავებთან. ნაშვილების მშობლებს, აღმავალი ხაზის სხვა ბიოლოგიურ ნათესავებსა და და-ძმებს აღარ ეკუთვნით კანონით მემკვიდრეობა ნაშვილების ან მისი შთამომავლების გარდაცვალების შემდეგ;

**II რიგში** – გარდაცვლილის და, ძმა, დისშვილი და ძმისშვილი იმ შემთხვევაში, თუ მისი მშობელი ცოცხალი აღარ არის მამკვიდრებლის გარდაცვალების დროისათვის;

**III რიგში** – ბებია, პაპა, ბებუის დედ-მამა, პაპის დედ-მამა როგორც დედის, ისე მამის მხრიდან; ბებუის დედ-მამა და პაპის დედ-მამა კანონით მემკვიდრეებად ითვლებიან, თუ სამკვიდროს გახსნის დროისათვის ბებია და პაპა ცოცხლები აღარ არიან;

IV რიგში – ბიძები, დეიდები, მამიდები;

V რიგში – ბიძაშვილები, დეიდაშვილები, მამიდაშვილები, ხოლო, თუ ეს უკანასკნელნი არ არიან, მაშინ - მათი შვილები.

მეტად ნიშანდობლივია ქონების (სამკვიდრო) განაწილება გარდაცვლილის კანონით მემკვიდრეთა შორის.

სამკვიდრო ერთი რიგის მემკვიდრეთა შორის ნაწილდება თანაბრად. ამ დროს მემკვიდრეთა უფლებებს შორის არ არსებობს განსხვავება სამკვიდრო ქონებასთან მიმართებით. მემკვიდრეთა შორის სამკვიდროს გაყოფაზე შეუთანხმებლობის შემთხვევაში დავას წყვეტს სასამართლო.

სრულიად განსხვავებული წესია ანდერძითი მემკვიდრეობის დროს:

ანდერძის მემკვიდრეობის დროს, კანონით მემკვიდრეობისაგან განსხვავებით, გარდაცვლილ პირს (მამკვიდრებელს) ანდერძის შედგენით წინასწარ აქვს განსაზღვრული, ვის დარჩება და რა რაოდენობით მისი ქონება.

ანდერძის მეშვეობით მამკვიდრებელს შეუძლია თავისი ქონება გადასცეს როგორც კანონით მემკვიდრეს, ისე ნებისმიერ სხვა არანათესავ პირს, მათ შორის იურიდიულ (ორგანიზაცია, დაწესებულება) პირსაც. აქ კანონი არ ზღუდავს უცხოეთში მოღვაწე თუ მცხოვრებ პიროვნებას.

### **ანდერძის საიდუმლოება**

ნოტარიუსს, სხვა პირს, რომელმაც დაადასტურა ანდერძი, მოწმეს, ასევე პირებს, რომლებმაც ხელი მოაწერეს ანდერძს ანდერძის მოანდერძის ნაცვლად, უფლება არა აქვთ სამკვიდროს გახსნამდე გაამხილონ ცნობები, რომლებიც შეეხება ანდერძის შინაარსს, მის შედგენას, შეცვლას ან გაუქმებას.

### **შინაურული ანდერძი**

მოანდერძეს შეუძლია თავისი ხელით დაწეროს ანდერძი და ხელი მოაწეროს მას.

## ანდერძის შენახვა ნოტარიუსთან

მოანდერძეს შეუძლია თავისი ხელით დაწერილი და ხელმოწერილი ანდერძი დალუქული კონვერტით გადასცეს ნოტარიუსს (ან სხვა შესაბამის თანამდებობის პირს) სამი მოწმის თანდასწრებით, რაც დასტურდება კონვერტზე ხელის მოწერით.

აღნიშნული სახის ანდერძის შენახვა უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს მისი ოფიციალური დეპონირებით ნოტარიუსთან (ან სხვა შესაბამის თანამდებობის პირთან).

## ანდერძის შედგენა

ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით ანდერძის ტექსტი შეიძლება გადმოიცეს საერთოდ მიღებული ტექნიკური საშუალებებით, ოღონდ ხელმოწერილი უნდა იყოს მოანდერძის მიერ. ამ შემთხვევაში ანდერძის შედგენა და მოანდერძის მიერ ხელის მოწერა უნდა მოხდეს ორი მოწმის თანდასწრებით, რომლებიც დაადასტურებენ, რომ ანდერძი შედგენილი იყო მათი თანდასწრებით ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით. მოწმეთა მიერ ანდერძის დადასტურება უნდა მოხდეს მოანდერძის მიერ ანდერძზე ხელის მოწერის შემდეგ დაუყოვნებლივ, მოანდერძისა და ორივე მოწმის თანდასწრებით ანდერძზე სათანადო წარწერის გაკეთებით, მოწმეთა სახელის, გვარისა და საცხოვრებელი ადგილის მითითებით. თუ ანდერძით მთელი სამკვიდრო ქონება განაწილებული იყო ანდერძით მემკვიდრეებს შორის, მაგრამ ერთ-ერთი მემკვიდრე სამკვიდროს გახსნის დროისათვის ცოცხალი აღარ არის, კანონით მემკვიდრეობა არ წარმოიშობა და მის წილ ქონებას თანაბრად მიიღებენ სხვა ანდერძით მემკვიდრეები.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საჭიროა ხაზი გაესვას – თუ რა არის სავალდებულო წილი:

ანდერძით მემკვიდრეობის შემთხვევაში პირველი რიგის კანონისმიერი მემკვიდრეები მიიღებენ სავალდებულო წილს მამკვიდრებლის ქონებიდან.

სავალდებულო წილი შეადგენს იმ ქონების ნახევარს, რომელსაც მიიღებდა პირველი რიგის მემკვიდრე, თუ ანდერძი არ იქნებოდა.

რა შემთხვევაში ყალიბდება ერთდროულად კანონით და ანდერძით მემკვიდრეობა?

გარემოებათა განსაკუთრებულობიდან გამომდინარე, ზოგჯერ ერთდროულად ხდება კანონითა და ანდერძით მემკვიდრეობის განხორციელება: იმ შემთხვევაში, როდესაც ანდერძი დაწერილია სამკვიდროს მხოლოდ ნაწილზე ან/და ანდერძი სასამართლოს მიერ ნაწილობრივ ბათილადაა ცნობილი, სამკვიდროს იმ ნაწილზე, რომელიც ანდერძში არ არის მოხსენიებული ან/და ანდერძი სასამართლოს მიერ ნაწილობრივ ბათილადაა ცნობილი, ვრცელდება კანონით მემკვიდრეობა.

ცალკე მსჯელობის საგანია, საკმარისია თუ არა ანდერძის არსებობა ან კანონით მემკვიდრეობა იმისათვის, რომ გარდაცვლილის (მამკვიდრებლის) ქონება გადავიდეს მემკვიდრეზე?

არა. იმისათვის, რომ გარდაცვლილის (მამკვიდრებლის) ქონება გადავიდეს მემკვიდრეზე, საჭიროა მემკვიდრემ სამკვიდრო ქონება მიიღოს კანონით დადგენილი წესითა და პირობებით მამკვიდრებლის გარდაცვალებიდან ნ თვის ვადაში.

კანონმდებლობა საგსებით მართებულად განმარტავს, როდის ითვლება სამკვიდრო მიღებულად: მემკვიდრის მხრიდან სამკვიდრო მიღებულად ითვლება მას შემდეგ, რაც მემკვიდრე (იქნება ეს ანდერძით მემკვიდრე თუ კანონით) შეიტანს განცხადებას სამკვიდროს მიღების თაობაზე ნებისმიერ სანოტარო ბიუროში და მიიღებს სამკვიდრო მოწმობას.

სამკვიდრო მიღებულად ითვლება სამკვიდროს ფაქტობრივი ფლობით ან მართვითაც, რაც უდავოდ მოწმობს, რომ მემკვიდრემ სამკვიდრო მიიღო.

ქმედუნარო და შეზღუდულქმედუნარიანი პირები სამკვიდროს იღებენ თავიანთი კანონიერი წარმომადგენლის მეშვეობით, ხოლო მხარდაჭერის მიმღები პირები მხარდამჭერის დახმარებით, თუ მას სასამართლოს გადაწყვეტილებით მხარდაჭერა ქონებრივი უფლებების განსახორციელებლად დაუწესდა.

ფაქტობრივი ფლობის დროს სპეციფიკურია სამკვიდროს მიღება, რაზეც კანონი ზუსტ პასუხს იძლევა:

ქონების ფაქტობრივი ფლობა შეიძლება სხვადასხვა გზით განხორციელდეს. კერძოდ, ასეთია მამკვიდრებლის გარდაცვალების შემდეგ მემკვიდრის ცხოვრება იმავე საცხოვრებელ სახლში (რაც უნდა დასტურდებოდეს სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტოს მიერ გაცემული ცნობით), რომელშიც მამკვიდრებელი ცხოვრობდა, ასევე მამკვიდრებლის ნივთების გატანა (მამკვიდრებლის გარდაცვალებიდან 6 თვის ვადაში) და შენახვა თავისთან, რათა შემდეგ მოხდეს მისი განაწილება მემკვიდრეთა შორის (მათი არსებობის შემთხვევაში).

ქონების ფაქტობრივ მართვაში იგულისხმება ისეთი შემთხვევები, როდესაც მემკვიდრე ფაქტობრივად არ ფლობს ამ ქონებას, მაგრამ მისი მოქმედებებით დასტურდება, რომ სამკვიდროს თავისად მიიჩნევს. მაგალითად, სამკვიდროს გახსნის შემდეგ იხდის გადასახადებს და ა.შ.

როგორც ქონების ფაქტობრივი ფლობის, ისე ფაქტობრივი მართვის შემთხვევაში მემკვიდრეს შეუძლია მიმართოს ნოტარიუსს და მოითხოვოს სამკვიდროს მიღება. ასეთი ტიპის მემკვიდრეობის დროს სამკვიდროს მიღებისათვის დადგენილი ვადები არ არსებობს, რადგან იგულისხმება, რომ ქონება მემკვიდრის მხრიდან ისედაც მიღებულია და სამკვიდროს მისაღებად ნოტარიუსთან მისვლა და ამ საქმისთვის ოფიციალური სახის მიცემა მხოლოდ მემკვიდრის ნებაზეა დამოკიდებული.

სამკვიდროს მიღების ვადებთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია შემდეგი:

სამკვიდრო მიღებულ უნდა იქნეს სამკვიდროს გახსნის დღიდან 6 თვის განმავლობაში. მემკვიდრემ, რომელიც ამ ვადას არ დაიცავს, შეიძლება დაკარგოს სამკვიდროს მიღების უფლება!!!

თუ მემკვიდრე შეზღუდულქმედუნარიანი ან მხარდაჭერის მიმღებია, სამკვიდროს მიღებაზე უარის თქმა დასაშვებია სასამართლოს ნებართვით.

სამკვიდროს მიღების ვადის გასვლის შემდეგ მემკვიდრემ, რომელმაც ეს ვადა გაუშვა (დაარღვია), შეიძლება მაინც მიიღოს მემკვიდრეობა, თუ ამაზე თანახმა იქნება სამკვიდროს მიმღები ყველა მემკვიდრე.

სამკვიდროს მიღების ვადა შეიძლება გააგრძელოს სასამართლომაც, თუ ვადის გადაცილების მიზეზი საპატიოდ იქნება მიჩნეული.

როგორ ხდება სასამართლოსადმი მიმართვა სამკვიდროს მისაღებად დადგენილი ვადის გასაგრძელებლად?

სამკვიდროს მისაღებად დადგენილი ვადის გასაგრძელებლად აუცილებელია მემკვიდრემ მიმართოს სასამართლოს სასარჩელო განცხადებით, რომელმაც გაუშვა სამკვიდროს მისაღებად კანონით დადგენილი 6-თვიანი ვადა და ფაქტობრივად არ დაუფლებია სამკვიდროს. სასარჩელო განცხადებაში მოსარჩელემ ან მისმა წარმომადგენელმა უნდა მიუთითოს ვადის გაშვების საპატიო მიზეზი და მოითხოვოს გაშვებული ვადის საპატიოდ მიჩნევა ან/და მისი გაგრძელება. ამ დროს მოპასუხედ საქმეში ებმება სამკვიდროს მიმღები ის მემკვიდრე, რომელიც სასარჩელო მოთხოვნის წინააღმდეგია.

სამკვიდროს მიღებაზე უარის თქმის შესახებ განცხადება უნდა გაკეთდეს სანოტარო ბიუროში.

სასამართლოსადმი მიმართვის სახელმწიფო ბაჟი გადასახდელი იქნება კანონმდებლობის შესაბამისად (ქონების ღირებულების 3%, ქონების ღირებულება დადგენილი უნდა იყოს აუდიტის დასკვნით, რომელიც სრულფასოვნად უნდა იყოს შედგენილი).

აქვე აუცილებელია გამოკვეთილად განვმარტოთ სამკვიდრო მონუმობის არსი და რა ვადაში გაიცემა სამკვიდრო მონუმობა:

სამკვიდრო მონუმობა არის სანოტარო აქტი, მემკვიდრეობით მიღებული ქონების დამადასტურებელი დოკუმენტი. იმისათვის, რომ სამკვიდრო მონუმობაში მითითებული უძრავ-

ვი ქონება პირის საკუთრებად ჩაითვალოს, საჭიროა მისი რეგისტრაცია საჯარო რეესტრის ნებისმიერ ეროვნულ სააგენტოში ან იუსტიციის სახლში, ქონების ადგილსამყოფლის მიხედვით.

სამკვიდრო მოწმობა ეძლევათ მემკვიდრეებს სამკვიდროს გახსნის დღიდან 6 თვის ვადის გასვლის შემდეგ ნებისმიერ დროს.

6 თვეზე ადრე სამკვიდრო მოწმობა გაიცემა იმ შემთხვევაში, თუ სანოტარო ორგანოს (ნოტარიუსს) მოეპოვება ცნობა, რომ, მოწმობის მთხოვნელ პირთა გარდა, სხვა მემკვიდრეები არ არიან.

ხშირად ისმის საკითხი კომლში სამკვიდროს გახსნის შესახებ. იგი ასე წყდება: კომლში კომლის საერთო ქონებაზე სამკვიდრო გაიხსნება კომლის ბოლო წევრის გარდაცვალების დღიდან.

ზემოხსენებული ვალდებულებების გარდა, მემკვიდრეს გარკვეული ვალდებულება ეკისრება:

მემკვიდრე ვალდებულია დააკმაყოფილოს მამკვიდრებლის კრედიტორები (გადაიხადოს ვალები) მიღებული სამკვიდროს ფარგლებში.

## **ზოგი რამ ტრადიციისა და ანდერძის ურთიერთმიმართებაზე**

ანდერძი - ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ასეა განსაზღვრული: „ვისიმე წერილობითი ან ზეპირი განკარგულება, რომელიც ჩვეულებრივ ქონებას ეხება და უნდა შეასრულონ მისი სიკვდილის შემდეგ... რჩევა, დარიგება, მითითება, რომელსაც უტოვებენ შთამომავლობას, თანამოაზრეებს. არსებობს ძველი გამოთქმა - ენუქას ანდერძი - რაც ცრუ დაპირებას ნიშნავს [15].

ჩვენი სახელოვანი წინაპრების, ბრძენკაცთა მიერ წარმოთქმული რჩევა-დარიგებანი შთამომავალთა ერთგვარი დაკვალიანებაა. ერთ-ერთი გამორჩეული მაგალითთაგანია

ანდერძის დატოვებისა და აღსრულების წესი. ანდერძი გვასწავლის ტრადიციათა დაცვას, მამა-პაპათა ჩვევათათვის მიყოლას, იმას, რასაც ცნობილი ანდაზა მოითხოვს - „ნუ დააგდე ძველსა გზასა, ნუცა ძველსა მეგობარსა“ და როგორც უმბერტო ეკო ამბობს: „ვინც წერს, ყოველთვის იცის, რა ამოცანაც აქვს გადასაწყვეტი“ [16].

ანდერძის შესრულება ძველთაგანვე წმიდათაწმიდა მოვალეობად ითვლებოდა. მის შესრულებლობას თვით მტრებიც კი ვერ ბედავდნენ. ამის ნიმუშები ასახულია ლიტერატურაში. „შუშანიკის წამებაში“ ვხედავთ: „მგელი“ ვარსქენი „კრავი“ შუშანიკის ყოველ მოქმედებას ებრძვის და ფუშავს, ეწინააღმდეგება, ოღონდ მისი სიკვდილისწინა ანდერძის წინააღმდეგ სიტყვასაც ვერ ძრავს. კერძოდ, შუშანიკმა ანდერძი დატოვა, რათა დაესაფლავებინათ იმ ადგილას, საიდანაც იგი პირველად გამოათრიეს: „შეჰვედრებდა ნეშტთა მათ ძუალთა მისთასა და უბრძანებდა დასხმად ადგილსა მას, ვინაიცა იგი პირველად გამოათრიეს“ [17] და, მართლაც, სწორედ ისე მოიქცნენ, როგორც დაიბარა - დამარხეს მითითებულ ალაგას.

ამ მხრივ დიდად საგულისხმოა ხალხური პოემა „არსენას ლექსი“. აქ არის სცენა, სადაც გიორგი კუჭატნელი კლავს არსენა ოძელაშვილს. ახლომახლო არავინაა, რომ არსენამ ანდერძი დაუტოვოს. ამიტომაც იგი მოსისხლე მტერს ასე მიმართავს: კასპში, დიდი ქვის ძირში, ფული მაქვს გადანახული, ამოიღე და ქვრივ-ობლებს ჩემის სახელით დაურიგო!

ვერც არსენას, ვერც ხალხური „არსენას ლექსის“ შემოქმედ ერს ვერ წარმოედგინათ, თუ ვინმე გაბედავდა მომაკვდავის ანდერძის შესრულებლობას. იგულისხმება, რომ გიორგი კუჭატნელიც უთუოდ შეასრულებდა ამ თხოვნას. ლიტერატურის აღნიშნული ფაქტები ხალხს ჩააგონებდა პროგრესული ჩვევების შენარჩუნების საჭიროებას, პიროვნებათა მორალურ სრულყოფას, ვაჟკაცობას.

შეზღუდვებისა და ტაბუირების შესახებ ასეთ განსაზღვრებას იძლევა ეკო: „თემატური, ამა თუ იმ შემთხვევისათვის

შეთხზული ტექსტის სიკეთე ის გახლავთ, რომ არ გავალდებულებს ორიგინალური იყო" [18].

ძველ მსოფლიოში ერთ-ერთ აუცილებელ წეს-ჩვეულებას წარმოადგენდა ქორწინების ან კორონაციის დროს მეფე-დედოფლისათვის თავზე თვალ-გვარის, ოქრო-ვერცხლის, წვრილი ფულის გადაყრა. ვახუშტი ბაგრატიონი ქართველთა მწიგნულებებზე საუბრისას გვაუწყებს: „მეფეთა გამეფებასა ზედა გარდააყრიან დიდნი და მცირენი სრულიად ოქროსა და ვერცხლის ტაბაკთა, ვის რა ძალ-ედვა... არამედ ქორწილის ჟამსაცა გარდააყრიდნან, ვითარცა მეფესა, ოქროსა და ვერცხლსა ყოველნი მოწვეულნი და მწვეველნი, ვის რა ძალ-ედვა“ [19].

აღნიშნული წესი კარგად არის ასახული „ვეფხისტყაოსანში“. ტარიელმა, ავთანდილმა და ფრიდონმა რომ ქაჯეთი აიღეს და ნესტანი გაათავისუფლეს, ფრიდონის სამეფოსაკენ გამოსწიეს. აქ ფრიდონის ხალხი ნეფე-დედოფალს თავზე ოქროს აყრიდა:

„გარდახდეს ფრიდონისასა, სრა ნახეს მოსაწონები.

გამოეგება მრავალი ოქროს სარტყლითა მონები,

ფერხთა საფენად ოქსინო მართ მათგან არს ნაქონები,

თავსა აყრიდეს ოქროსა, ხვეტს ჯარი მუნ ნარონები“ [20].

„ვეფხისტყაოსანი“ ხალხს ასწავლიდა სიყვარულს, სამართლიანობას, მეგობრობას, ვაჟკაცობა-რაინდობას, სიუხვეს. ამ უკანასკნელს უწევდა პროპაგანდას. აღნიშნული წესის გამოსახვა პოემაში სისწორითაა დაფიქსირებული, ასახულია საქმის მთელი ვითარება. საქმე ისაა, რომ ვახუშტი გვეუბნება: ეს თავზე გადასაყრელი ღარი მეფე-დედოფლისა კი არ იყო, არამედ დამსწრე ხალხისაო. „და არა სიძე-რძლისა იყო იგინი, არამედ მეზდისა მათისა“. პოემაშიც ვხედავთ, რომ, თუმცა ნეფე-დედოფალს აყრიან თავზე ოქროს, „ხვეტს ჯარი მუნ ნარონები“.

„მერმე მოვიდეს ლაშქარნი მის მზისა დამლოცველია,

რომე აივსო სრულობით მინდორი, მთა და ველია,

პირველად წადგა ავთანდილ, სოგრატ მასთანა მღველია, გადააყარეს გუარი, სთქვა: „ნიჩბით დასაგველია“.

ყოველივე ამის საწინდარი კი მაინც როსტევეანის დარიგება - ნახალისება იყო თინათინისადმი:

„უხვად გასცემდი, ზღვათაცა შესდის და გაედინების...“

ამგვარი ლიტერატურა ხალხის აჩვენდა სიუხვის სიყვარულს, გულდია ხასიათს, განაშორებდა სიძუნწესა და სიხარბეს, განაწილებდა-გასხვისების სიბრძნეს ამიარებდა.

აღათ-წესების ასახვის თვალსაზრისით, ერთობ საინტერესოა „მთის სკოლის“ მწერლობა. საქმე ისაა, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდნენ საქართველოს მთიანეთის წარმომადგენლები. ისინი ბარში ჩამოვიდნენ, ქალაქებში მიიღეს სათანადო განათლება, შემდეგ კვლავ დაუბრუნდნენ მშობლიურ მხარეს და იქ არსებული ლეგენდები, თქმულებები, მთაში კონსერვირებული და გვიან ხანებამდე შემორჩენილი ადათები ასახეს. ამ მხრივ საგულისხმოა ალ. ყაზბეგის, ძმები რაზიკაშვილების, ვაჟა-ფშაველას, რ. ერისთავისა და სხვათა ნაწერები.

ერთ-ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ადათი, რომელსაც აღწერენ ყაზბეგი და ლუკა რაზიკაშვილი, ეს გახლავთ სათემო ურთიერთობა. ეს რომ დაინახო, საჭიროა ფილოსოფიური ხედვა გქონდეს. სწორედ ეს ხედვა აღმოაჩნდა ვაჟა-ფშაველას. მან სწორად განსაზღვრა, რომ საზოგადოებრივი ორგანიზმის გარდაქმნაში მთავარი როლი განეკუთვნება არა გარეგნულ, არამედ შინაგან ძალებს, რომ რუსეთის ცარიზმი კიდევაც რომ არ დამკვიდრებულიყო ჩვენში, სათემო ურთიერთობა მაინც შეიცვლებოდა და დაიშლებოდა. განა რუსეთი შემოსული გახლდათ ქართლში XII-XIII ან XVIII საუკუნეში? მაგრამ საქართველოს ბარში სათემო ურთიერთობანი ამ დროს უკვე აღარ არსებობდა. მთაში კი იგი მთის კონსერვატიული ბუნების გამო შემორჩა ბოლო ხანამდე და მისი საბოლოო გაქრობა არ უნდა დავაბრალოთ საბჭოური და პროკაპიტალისტური კანონების გაბატონებას. ამ უკანასკნელმა პროცესი დააჩქარა. არც მეტი, არც ნაკლები!

ყველაფერი ეს რომ სწორად გაუგია ვაჟა-ფშაველას, ჩანს იქიდან, რომ მან მაღალმხატვრულად გვიჩვენა თემის კვდომის პროცესი, ოღონდ ეს პროცესი ისტორიის სიღრმეში გადაიტანა და აქცენტი გააკეთა არა გარეგან, არამედ მის დამპლულ შინაგან პროცესებზე, ფაქტორებზე. ყაზბეგის შემოქმედებაში კი არსად არ ფიგურირებს უცხო ძალა, მაგრამ სათემო ურთიერთობის რღვევა და ამ რღვევის მომენტები ცხადლივ არის ნაჩვენები.

სამართლებრივ-ტრადიციული ნორმების მსჯელობისას უნდა გავიხსენოთ უმბერტო ეკო, რომელიც ამბობს: „თითოეული უფრო დახვეწილი ფორმის დაბადებასთან ერთად წინა ფორმა ნაწილობრივ მაინც ნადგურდება“ [21].

რა განაპირობებს სათემო ადათების შინაგან რღვევას?

ცხოვრება წინ წავიდა, საზოგადოებრივი ცნობიერება ამალღდა. მას უკვე აღარ შეეფერება ის გარდაუქმნელი და მოუხეშავი ხობოკვერა, რომელსაც საზოგადოების იდეოლოგიას ეძახიან. ოდესღაც იქნებ პროგრესული იდეაც კი იყო მოკლული მტრისათვის მარჯვენა მკლავის მოკვეთის წესი. საზოგადოებრივი ცხოვრების რომელ ეტაპზე შეიძლება ყოფილიყო იგი პროგრესული? როცა ადამიანს ნამდვილად სჯეროდა, რომ მოკლული მტერი საიქიოშიც მის მტრად რჩებოდა. მარჯვენის მოკვეთას ჰქონდა გამართლება - ცოცხლად დარჩენილ მესისხლეს ეჭვი და შიში აღარ აწუხებდა, შვებასა და ბედნიერებას გრძნობდა, რაკილა საიქიო მტერი ჩამოშორებულად (ანდა დაინვალიდებულად) ეგულებოდა. მაგრამ ცხოვრება წინ წავიდა. ეს ძველთაძველი რწმენა დაიკარგა. ხელის მოკვეთის ფუნქციადაკარგული წესი კი შემორჩა. ახალი რწმენის დროს იგი რილას მაქნისია? არაფრის. ასე შემოგვრჩა არაფრისმაქნისი ტრადიცია. ამ ტრადიციისადმი მიყოლა კი ბარბაროსობაა. ბარბაროსული კი მაშინაა მოქმედება, როდესაც მას არავითარი გამართლება და საფუძველი არა აქვს.

ალუდა ქეთელაურის დროისათვის მოკლული მეტოქისათვის მკლავის მოჭრა ბარბაროსობაა, ვინაიდან ალუდასა

და მის თანასოფლელებს აღარც კი ახსოვთ და არც კი ეს-  
მით, თუ რისთვის ჰკვეთენ მოკლულ მეტოქეს მარჯვენას. ამ-  
იტომ, მწერალმა თავისი ნიჭიერი, დაკვირვებული, პროგრე-  
სული გმირი ჩააფიქრა, დააკვირვა თავის მზამზარეულ, დრო-  
მოჭმულ მოქმედებაზე და ინტუიტიურად მიაგნებინა ჭეშმარი-  
ტებისათვის: რომ ეს არაადამიანობაა, რომ ეს მკვდრის შე-  
ურაცხყოფაა, არაფრის მაქნისი ქცევაა, რაინდის უკაცობის  
მაცნეა. მაგრამ ავტორმა იცის: ალუდა ქეთელაური არც ჰე-  
გელია და არც კანტი, რომ გონებრივი განჭვრეტის გზით მი-  
ვიდეს ამ შეგნებამდე. ამიტომ იგი პრაქტიკული ცხოვრების  
მეოხებით მიდის პროგრესულ დასკვნამდე – მოკლულ მტერს  
აღარასოდეს მოაჭრას მკლავი. ბარბაროსობიდან პროგრე-  
სამდე იგი მიიყვანა იდეურ მოწინააღმდეგეებთან კამათმა.  
ამაზეა ნათქვამი: „კამათში იბადება ჭეშმარიტება“. ხევსურნი  
განყრნენ, ალუდამ მოკლულ მეტოქეს რად არ მოჰკვეთა  
მკლავით. ალუდამ ასე უპასუხა:

რადა სწყრებიან ხევსურნი,

რადა ტყვრებიან ჯავრითა?!

მტერს მოგვლაგ, კიდეც არ მოვსჯრი

მარჯვენას მაგათ ჯაბრითა! [22]

ავტორი გვიჩვენებს, თუ როგორ იბზარება პირქუში თემის  
უკიათობის კედელი და როგორ ღივდება მასში ჩავარდნი-  
ლი სიკეთისა და პროგრესის თესლი. ალუდას თემში მხო-  
ლოდ ერთმა კაცმა გაუგო – როდესაც იგი მოკვეთეს, მას აც-  
ილებს თვალცრემლიანი მეორე ვაჟკაცი:

ამის გამგონე მინდიას

მაუნყლიანდის თვალეზი.

ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ხვალ 5-10 კაცი გამოჩნდება ალ-  
უდას მომხრე, უფრო მოგვიანებით – 100-200 და ა.შ. ესე იგი,  
სიმართლის, ჭეშმარიტებისა და მორალის ნერგი თანდათან  
გაიხარებს. სწორედ ამ გზით მივდივართ დღევანდელ ცივილი-  
ზაციამდე, როცა მკვდრის სხეულის ჭიჭგნა მკრეხელობად  
ითვლება.

## საკუთრებისა და თავისუფლების გაგებისათვის

ჩვენი საზოგადოებრივი წყობისა და საზოგადოების მოთხოვნათა შესაბამისად დღეს საქართველოში დამკვიდრებულია დასავლურ ღირებულებებზე დაფუძნებული საკუთრების გაგება. საკუთრება პიროვნული თავისუფლების, მისი ნიჭის, უნარისა და შესაძლებლობათა განვითარების უეჭველი წინაპირობაა. საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის 15 წლის-თავზე – 1804 წელს მიღებულმა ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციამ საკუთრება პიროვნების თავისუფლების რანგში აიყვანა და მისი უზრუნველყოფის ერთ-ერთ გარანტად აღიარა და გზა დაულოცა სამოქალაქო სამართლის თანამედროვე კოდიფიკაციას. საკუთრება ადამიანის თავისუფლების გარანტია იმ აზრითაც, რომ მესაკუთრე არაა მთლიანად დამოკიდებული სახელმწიფოზე. ყოველი მესაკუთრე ცდილობს თავისი სიმდიდრის დაცვას, გამრავლებას, გაძლიერებას, რაც, ამავე დროს, საზოგადოებრივი ცხოვრების სტაბილურობისა და წინსვლის საფუძველია. საკუთრების ეს განსაზღვრება და ფორმა შესაბამისი სახელმწიფოებრივი, სამართლებრივი, საკანონმდებლო დეტერმინანტია. სამოქალაქო სამართალში თავისუფლების ინსტიტუტი უდევს საფუძვლად საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლებას, ხელშეკრულების (მემორანდუმის) დადების თავისუფლებას, საკუთრების თავისუფლებას, ანდერძის თავისუფლებასა და სხვ.

თავისუფლების სამართლებრივ პრინციპად აღიარება ნიშნავს, რომ ინდივიდს თავის სფეროში უფლება აქვს თავისი ნებასურვილისამებრ მოქმედებისა, ისე, რომ მან ამის გამო არანაირი სამართლებრივი ზიანი არ მიიღოს. ნების თავისუფლება, თავის მხრივ, საფუძვლად უდევს გარიგების თავისუფლებას, კერძო სამართლებრივ ავტონომიას.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ნების გამოვლენის მასშტაბად ზნეობასაც მიიჩნევს: გარიგება ბათილად შეიძ-

ლება იქნეს მიჩნეული, თუ იგი ეწინააღმდეგება ზნეობის ნორმებს. ეს ნორმები გათვალისწინებულია ჩუქებისა და მემკვიდრეობის დროს.

სამოქალაქო სამართალი კერძო პირთა სამართალია, მაგრამ თავისუფლების ფარგლები არ შეიძლება იყოს შეზღუდავი. თავისუფლების შემზღუდავს მოითხოვს როგორც კერძო პირთა, ე.ი. სამოქალაქო ურთიერთობის მონაწილეთა, ასევე საჯარო და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესები.

საკუთრების შემოფარგვლა სახეებისა და ფორმების მემკვიდრეობით ეწინააღმდეგება საკუთრების რეალურ გაგებას. საკუთრება არის ერთიანი ცნება და ნიშნავს ამა თუ იმ ნივთზე ბატონობის უფლებას, მიუხედავად სუბიექტთა რაოდენობისა და ტიპისა.

სამოქალაქო სამართლისა და სისხლის სამართლის საქმეების წარმოებისას ანდერძის აღსრულებისას იკვეთება „უღირსი მემკვიდრის“ საკითხი, პიროვნება, რომელიც განზრახ ხელს უშლის მამკვიდრებელს მისი უკანასკნელი ნების განხორციელებაში. ამ გარემოებათა დადასტურება მრავალჯერ გამოვლინდა გამოძიებისა თუ სასამართლო ორგანოების მიერ, რასაც შესაბამისი რეაგირება მოჰყვება.

„უღირსი მემკვიდრის“ მიერ მამკვიდრებლის ნების საწინააღმდეგოდ ანდერძზე ან სამკვიდროზე პირადი კეთილდღეობის მიზნით ზემოქმედებას, სამწუხაროდ, ხშირად ვხვდებით ცხოვრებაში. ყოველივე ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, დაზარალებულმა პირმა ასეთი ქცევისათვის უნდა მოითხოვოს სასამართლოს ძალით პირის უღირს მემკვიდრედ აღიარება, რაც, კოდექსის 1312-ე მუხლის მიხედვით, დადგენილ უნდა იქნეს იმ პირის სარჩელით, რომლისთვისაც მემკვიდრის უფლების ჩამორთმევა უღირსი მემკვიდრისათვის განსაზღვრულ ქონებრივ შედეგებს იწვევს.

სასამართლოს გადაწყვეტილების შესაბამისად უღირს მემკვიდრედ ცნობის შედეგად პირი კარგავს სამკვიდროს მიღე-

ბის უფლებას და მისი წილი გადანაწილდება სხვა თანამემკვიდრეებზე.

ყოველივე ზემოხსენებულის შესახებ უღირსი მემკვიდრის მიერ სასამართლოს წინაშე შესაძლებელია დაყენებულ იქნეს საკითხი, რისთვისაც მან უნდა გააკეთოს სპეციალური განცხადება ანდერძში, რის შედეგადაც მამკვიდრებელი კანონის ძალით იბოჭება და, სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, ეკრძალება პატიების უკან წაღება.

სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონში“ ანდერძი განმარტებულია, როგორც „მოკვდავთაგან დარიგება“, – ასევე ამატებს სულხან-საბა, – აქედან მომდინარეობს სიტყვა – ანდერძნამაგიო. სიტყვა – ანდე – კი იმავე ავტორთან განხილულია და ნიშნავსო – მცირედ ხილვა, მცირედ ხედვა [23].

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ბუნებრივი უფლებების ცნება უპირისპირდება სამართლებრივი უფლებების ცნებას, რომლებიც განსაზღვრულია კანონმდებლობითა და კონკრეტული წესებით. ისინი კი დამკვიდრებული და მიღებულია სახელმწიფოში.

ანდერძის ტრადიცია ძველთაძველი წესთაგანია, რომელიც ადამიანთა ქვეცნობიერაში არის დაღეჭილი და, ქონებრივის გარდა, ტრადიციათა ღირსეულ შესრულებასა თუ გაგრძელებას მოითხოვს, რასაც ეწინააღმდეგება და ხელს უშლის გლობალიზაციის პროცესი.

საადვოკატო ბიუროები და კომპანიები ეხმარებიან მოქალაქეებს მემკვიდრეობის პროცესის ბუნდოვანი საკითხების გარკვევასა და სადავო საკითხების სასამართლოში წარდგენის საქმეში.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1306-ე მუხლის I ნაწილით - მამკვიდრებლის ქონების გადასვლა სხვა პირებზე ხორციელდება კანონით ან ანდერძით, ანდა ორივე საფუძვლით ერთდროულად.

კანონი ასევე აწესებს რამდენიმე აუცილებელ პირობას, რომელიც უნდა დაიცვას მოანდერძემ ანდერძის ჭეშმარიტე-

ბის დადგენისათვის, ნამდვილობისათვის. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1345-ე მუხლის მიხედვით, მოანდერძე პირი აუცილებლად უნდა იყოს სრულწლოვანი, ქმედითუნარიანი, რომელსაც შეუძლია ნათლად განსაჯოს საკუთარი მოქმედება და გამოხატოს ნება.

მოქმედი კანონმდებლობით, ანდერძის შედგენა წარმომადგენლის მეშვეობით დაუშვებელია. იგი მოანდერძემ პირადად უნდა შეადგინოს. ასევე დაუშვებელია მოანდერძემ სხვა პირს დაავალოს განსაზღვრა, თუ რომელი მემკვიდრე რა წილს მიიღებს ქონებიდან. კანონი ასევე ადგენს ანდერძის ფორმასა და სავალდებულო დათქმას; სამოქალაქო კოდექსის 1357-ე მუხლის მიხედვით, ანდერძი უნდა შედგეს წერილობითი ფორმით. მოანდერძეს ასევე აქვს უფლება დაწეროს „შინაურული ანდერძი“ თავისი ხელით და ხელი მოაწეროს მას.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ანდერძის ტექსტში თარიღის შეუტანლობა (არ არსებობა) იწვევს ანდერძის ბათილად ცნობას.

# სტაჟირების სტრატეგიისათვის

ისტორიულად, ვიდრე სტაჟირება, როგორც ინსტიტუტი, დაიწყებდა არსებობას, მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში გავრცელებული იყო ე. წ. შეგირდობა. ეს უკანასკნელიც მიზნად ისახავდა ახალგაზრდა და გამოუცდელი კადრების თეორიულ და პრაქტიკულ მომზადებას უშუალოდ სამუშაო პროცესში. ძირითადად, შეგირდობა გავრცელებული იყო ვაჭრობასა და ხელოსნობაში.

შეგირდობის ინსტიტუტს ბრიტანეთში დიდი ხნის ისტორია აქვს. იგი შუა საუკუნეებში იღებს სათავეს. 1563 წელს აღნიშნული ინსტიტუტი რეგულირდებოდა დედოფალ ელისაბედის მიერ შემუშავებული წესების შესაბამისად. აღნიშნულ დოკუმენტში მოცემული იყო შეგირდობისა და სწავლის წესები და პირობები (მათ შორის, შეგირდობის ვადა და ოსტატისა და შეგირდის ურთიერთობის მარეგულირებელი განაწესები).

ადამ სმიტი თავის ნაშრომში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ [24] გამოთქვამს აზრს, რომ ზოგჯერ შეგირდობა იყო საშუალება, რომელიც ხელოვნურად ზღუდავდა კონკურენციას. ადამ სმიტი აღნიშნავდა: „ამქარში შესასვლელად, ჩვეულებრივ, აუცილებელია, რომ სათანადო პირს ქალაქში შეგირდობა ჰქონდეს გავლილი ჯეროვნად კვალიფიციურ ოსტატთან, რომელიც ამქარში ირიცხება. საამქრო დებულებები ზოგჯერ განსაზღვრავს შეგირდების რიცხვს, რომელიც ოსტატს შეუძლია ჰყავდეს და თითქმის ყოველთვის იმ წლების რიცხვს, რომლებიც შეგირდმა უნდა გაატაროს შეგირდობაში. ორივე ამ დადგენილების მიზანი ის არის, რომ კონკურენცია შეზღუდული იქნას ადამიანთა ნაკლები რიცხვით, ვიდრე ასეთი შეზღუდვის არარსებობისას იქნებოდა რიცხვი იმ ადამიანთა, რომელნიც იმ პროფესიაში შესვლას მოინდომებენ. შეგირდების რიცხვის შეზღუდვა პირდაპირ ზღუდავს კონკურენციას. შეგირდობის დროის ხანგრძლივობა მას ზღუდავს არა პირადაპირ, მაგ-

რამ ისევე ნამდვილად, ვინაიდან ზრდის ხელობის შესწავლისთვის გასაწევ ხარჯებს.“

როგორც ადამ სმიტის ნაშრომიდან ირკვევა, ევროპაში დაწესებული იყო გარკვეული ვადები შეგირდობისათვის, რათა პირს უფლება ჰქონოდა, დაეწყო დამოუკიდებლად მუშაობა „ამქრულად მოწყობილ ხელობაზე.“ ხოლო ყველა ასეთ დაწესებულებას, რომელიც შეგირდთა სწავლებას ახორციელებდა – ეწოდებოდა უნივერსიტეტები. „მჭედლების უნივერსიტეტი, თერძების უნივერსიტეტი და სხვ., ჩვეულებრივ, ასეთ გამოთქმებს ვხვდებით ძველი ქალაქების ძველებურ საბუთებსა და სიგელებში.“ იმისათვის, რომ პირი გამხდარიყო კვალიფიციური ოსტატი და თვითონ ჰყოლოდა „მოწაფეები და შეგირდები“ (ავტორის თქმით, ეს სიტყვები სინონიმები იყო) ამა თუ იმ ხელობაში, სავალდებულო იყო მას 7 წელი ესწავლა კვალიფიციურ მაგისტრთან.

ადამ სმიტის ეპოქის, საფრანგეთში შეგირდობის ხანგრძლივობა განსხვავდებოდა ქალაქებისა და ხელობების მიხედვით.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ შეგირდობა XX საუკუნემდე მასობრივად გამოიყენებოდა მთელ ცივილიზებულ სამყაროში.

ალექსანდრე ეჯიბაძე თავის სტატიაში „შეგირდობის/მოწაფეობის ინსტიტუტი თანამედროვე ეპოქაში“ [25] განმარტავს, რომ შეგირდობის ინსტიტუტმა საქართველოში საკმაოდ დიდი გზა განვლო და მას არცთუ ისე პატარა ისტორია აქვს. „ამის დასადასტურებლად საკმარისია ვიხილოთ ექსპონატები საქართველოს ისტორიისა და ხელოვნების მუზეუმებში და დღემდე შემორჩენილი არქიტექტურული მემკვიდრეობის ძეგლები. იმავდროულად, მიუხედავად იმისა, რომ XIX საუკუნეში თბილისში, ბორჯომში, ხონში და ა. შ. შეიქმნა სახელობო სასწავლებლები, რომელთა საქმიანობა ძირითადად ეფუძნებოდა „მოწაფეობის/შეგირდობის“ პრინციპებს, სამრეწველო განვითარების ჩამორჩენიდან გა-

მომდინარე, ევროპის ბევრ ქვეყანასთან შედარებით, საქართველოში ამ ინსტიტუტმა ვერ მოახდინა სათანადო დონეზე დახვეწა. მიუხედავად იმისა, რომ XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში, საქართველოშიც გილდიების სახით დაიწყო ხელოსანთა დარგობრივი გაერთიანებების ფორმირება, რომლებიც ცდილობდნენ ემზრნათ შეგირდობის განვითარებაზე და ეს ინსტიტუტი განიხილებოდა პროფესიულ საქმიანობაზე დაშვების მარეგულირებელ შესაძლებლობად, განვითარების ეს სტადიაც არ იყო სრულად განვლილი."

შეგირდობის განვითარების ერთ-ერთი ეტაპი იყო ე. წ. საფაბრიკო-საქარხნო სასწავლებლები. რომლებიც გარკვეულწილად შეგირდობის პრინციპებზე დაყრდნობით ფუნქციონირებდნენ. 1890-1920 წლების ამერიკაში, მედიცინაში დაიწყო თეორიული ცოდნისა და პრაქტიკული გამოცდილების ერთმანეთთან ადაპტირება ტრენინგებისა და პრაქტიკული მეცადინეობის მეშვეობით. დაახლოებით 1960 წლისთვის ამერიკაში გამოჩნდა სტაჟირების ინსტიტუტი ისეთი ფორმით, როგორიც დღემდე არის ჩვენთვის ცნობილი. ბიზნესის ზრდასა და განვითარებასთან ერთად გაიზარდა მუშათა კვალიფიკაციაზე მოთხოვნა. ასე, რომ მნიშვნელობა შეიძინა სტაჟირებამ. ბიზნესმენები მას თანამშრომელთა მიღების ძირითად ინსტრუმენტად იყენებდნენ. 1980-იან წლებში სტაჟირების ინსტიტუტის განვითარება დაიწყო ბიზნეს სკოლებში.

მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირი დაიშალა და ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალისტური წყობა დამყარდა, ბიზნესის მწარმოებელთა რაოდენობის ზრდასთან ერთად იზრდებოდა და იზრდება სტაჟიორთა რიცხვიც. სტაჟიორთა რაოდენობის ზრდას ბიზნესმენტა უმეტესობა ამართლებს იმით, რომ ქართული ბაზარი განიცდის კვალიფიციური მუშახელის ნაკლებობას. საქართველოს მთავრობის მიერ ათასწლეულის გამოწვევის ფონდთან ერთად ჩატარებული ანალიზი ცხადყოფს, რომ

ადგილობრივ სამუშაო ძალას არ გააჩნია შრომის ბაზრის მიერ მოთხოვნილი უნარები. აღნიშნულ მოსაზრებას ამყარებს საერთაშორისო კონკურენციის ინდექსის ანგარიშიც, რომლის მიხედვითაც, საქართველოში ბიზნესის კეთების რიგით მე-2 წინააღობა არასაკმარისად მომზადებული სამუშაო ძალაა.

თანამედროვე საზოგადოებაში, რომელიც, ბუნებრივია, არ შემოიფარგლება რომელიმე ერთი კონკრეტული ქვეყნის საზღვრებით, მრავალი წელია აქტუალურობას არ კარგავს საკითხი, რომელიც ეხება ამ პროგრამის ფარგლებში საჯარო დაწესებულებაში სტაჟირების მიზანს. ეგაა საჯარო დაწესებულებაში დასაქმების მსურველ პირთათვის პროფესიული გამოცდილების შეძენის შესაძლებლობის შექმნა; შესაბამისი პროფილის სტუდენტებისა და კურსდამთავრებულებისათვის პრაქტიკული უნარ-ჩვევების გამომუშავება; საჯარო დაწესებულებებისათვის კვალიფიციური კადრების მომზადება; სტაჟირების ერთიანი სტანდარტის შემუშავება, რომელიც ხელს შეუწყობს სახელმწიფო სექტორში დასაქმების მსურველთათვის ჯანსაღი კონკურენციის შექმნასა და საჯარო სამსახურში დასაქმების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას; სტუდენტებისა და კურსდამთავრებულებისათვის საჯარო მოსამსახურისათვის დამახასიათებელი ეთიკური ნორმებისა და სტანდარტების გაზიარება; სტუდენტებსა და კურსდამთავრებულებში დასაქმების შესაძლებლობების შესახებ ცნობიერების ამაღლება; მაღალკვალიფიციური კადრების მოზიდვის გზით საჯარო სამსახურის ერთიანი საკადრო პოლიტიკის გატარების ხელშეწყობა, საჯარო დაწესებულებების უზრუნველყოფა მოხალისე დამხმარე ძალით; დასაქმების თანაბარი პირობების შექმნა როგორც რეგიონებში მცხოვრები, ისე შემზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისათვის. მნიშვნელოვანია, რომ, ზემოხსენებული პროგრამის შესაბამისად, სტაჟირების ხანგრძლივობა განისაზღვრება 1 თვიდან 6 თვემდე ვადით. ამ პროგრამის გასანაღდეבלად სტაჟირება ერ-

თჯერადი ხასიათისაა და იგი ტარდება სასწავლო-პროფესიული გამოცდილების მიღების მიზნით ანაზღაურების გარეშე.

საინტერესოა, განვიხილოთ სტაჟიორის პროგრამით დადგენილი უფლება-მოვალეობანი. სტაჟირების პერიოდში სტაჟიორს ენიშნება სტაჟირების ხელმძღვანელი, რომელიც მას უნევს ზედამხედველობას სამუშაო აღწერილობის ფარგლებში.

ეს პუნქტი უმნიშვნელოვანესია კერძო სექტორისათვისაც. მიგვაჩნია, რომ კერძო სექტორში სტაჟირების ხელშეკრულების მეორე მხარეს უნდა დაუნესდეს ვალდებულება, რათა გამოყოს სპეციალისტი, რომელიც სტაჟიორს გაუწევს ხელმძღვანელობას სამუშაო აღწერილობის ფარგლებში; მისცემს მას რჩევა-დარიგებებს და პასუხისმგებლობას აიღებს სტაჟიორის მიერ შესრულებული სამუშაოს ხარისხზე.

სტაჟიორს უფლება აქვს, სტაჟირების ხელმძღვანელის თანხმობით: გაეცნოს შესაბამისი საჯარო დაწესებულების სტრუქტურული ერთეულისა და, მთლიანად, საჯარო დაწესებულების მუშაობის სპეციფიკას, კომპეტენციის ფარგლებში მონაწილეობა მიიღოს სხვადასხვა საკითხზე გადაწყვეტილებათა მომზადებაში.

ზემოხსენებული პასაჟი სრულყოფილი უნდა იქნეს, ვინაიდან თეორიული მოდელირების ფარგლებში წარმოდგენელია დასაბუთებული მიზეზი, რის გამოც შესაძლებელია ხელმძღვანელმა არ მისცეს სტაჟიორს თანხმობა, გაეცნოს პასაჟში მოცემულ ინფორმაციას. ასევე ბუნდოვანია, თუ როგორ უნდა მოიქცეს სტაჟიორი, რა სამართლებრივი მექანიზმები აქვს იმისთვის, რომ დაუსაბუთებელი თანხმობის ან თუნდაც ხელმძღვანელის მხრიდან, მისი ამრით, დასაბუთებული უარის შემთხვევაში, შეძლოს გაეცნოს ინფორმაციას.

ასევე, სამწუხაროა, რომ კერძო სექტორის სტაჟიორებს ხშირად არ ეძლევათ საშუალება შეისწავლონ დაწესებულების, სამუშაო ადგილის მუშაობის სპეციფიკა; ხშირად უნევთ ისეთი საქმიანობის განხორციელება, რომელიც მათ კომპე-

ტენციას სცდება. სწორედ ამიტომ კარგი იქნება პირდაპირი მითითება სტაჟირების შესახებ კანონმდებლობაში, რომ სტაჟიორი უფლებამოსილია შეისწავლოს სამუშაო ადგილზე მუშაობის სპეციფიკა, მიიღოს ყველა საჭირო ინფორმაცია, რომლებიც აუცილებელია მისი პროფესიული უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებისთვის. ასეთი განაწესის არარსებობა ხელს უშლის სტაჟირების მიზნის მიღწევას, ვინაიდან სტაჟირების ამოცანების შესრულება ინფორმაციული ვაკუუმის პირობებში ყოვლად შეუძლებელია.

მთავრობის რეგლამენტით განსაზღვრული პროგრამის შესაბამისად, სტაჟიორს, ასევე, უფლება აქვს გაეცნოს სამსახურებრივ დოკუმენტაციას, მათ შორის, საარქივო მასალებს, ისარგებლოს სათანადო ინფორმაციით (ელექტრონული საშუალებებით და სხვა), საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით. დაესწროს და მონაწილეობა მიიღოს საჯარო დაწესებულების მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებებში. სტაჟირების მიმდინარეობისას გამოვლენილი ხარვეზების შესახებ დასაბუთებული წერილობითი ფორმით შეატყობინოს საჯარო დაწესებულების ხელმძღვანელს.

ამავე პროგრამით გათვალისწინებულია, რომ საჯარო დაწესებულება სტაჟიორს უქმნის სათანადო პირობებს პროფესიული უნარ-ჩვევებისა და პრაქტიკული გამოცდილების შესაძენად. ამ ვალდებულების განსახორციელებლად სტაჟირების ხელმძღვანელი, საჯარო დაწესებულების ხელმძღვანელის გადაწყვეტილებით, ვალდებულია კოორდინაცია გაუწიოს სტაჟიორთა ჯგუფს ან პერსონალურად კონკრეტულ სტაჟიორს. იგი ვალდებულია პირადად აკონტროლოს სტაჟიორის მიერ გაწეული მუშაობა, პერიოდულად მიაწოდოს სასწავლო თემატიკა, მისცეს დავალებები, კოორდინაცია გაუწიოს მის საქმიანობას.

ევროპაში დაახლოებით 5 600 000 დაუსაქმებელი ახალგაზრდაა. ევროპის ქვეყნებში მიმდინარე ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისების გამო დღითი დღე იზრდება ახალ-

გაზრდა უმუშევართა რაოდენობა. ქვეყნების მთავრობები ამ პრობლემის მოგვარების მიზნით სხვადასხვა კონკრეტულ ღონისძიებებს ატარებენ.

რამდენიმე სახელმწიფომ უზრუნველყო სტაჟიორთა სამართლებრივი დაცვა მათი ექსპლუატაციის თავიდან აცილების მიზნით.

საფრანგეთში სტაჟიორებს არა აქვთ ხელფასის მიღების კანონიერი უფლება, მაგრამ უნდა მიეცეთ პრემია, თუ მათი სტაჟირება ორ თვეზე მეტი ხნით გაგრძელდება იმავე აკადემიური წლის განმავლობაში.

რაც შეეხება გერმანიას, იქ არსებობს ფუნდამენტური პრინციპი, სტაჟიორებს უფლება აქვთ მიიღონ საარსებო მინიმუმი. აღნიშნული ვითარება რეგულირებულია გერმანიის კანონით საარსებობო მინიმუმის შესახებ. გამონაკლისი ვრცელდება სავალდებულო სტაჟირებაზე, ეს არის სტაჟირება, რომელიც უნდა განხორციელდეს სავალდებულო წესით იმისათვის, რათა დასრულდეს განათლების, პროფესიული მომზადების შესაბამისი საფეხური უნივერსიტეტის წესების შესაბამისად. ნებაყოფლობით სტაჟირება, რომელიც გრძელდება არა უმეტეს, სამი თვის განმავლობაში და ემსახურება კარიერულ წინსვლას ან ხორციელდება პროფესიული მომზადებისა და კვლევის განხორციელების პარალელურად, არ ანაზღაურდება მინიმალური ხელფასით. თუ სტაჟირება გრძელდება სამ თვეზე მეტხანს, იგი პირველივე დღიდან უნდა ანაზღაურდეს.

იტალიაში სტაჟირების ხელშეკრულების ნამდვილობისათვის გათვალისწინებულია, რომ სტაჟირება აუცილებლად უნდა გაფორმდეს წერილობითი ფორმით (2011 წლის 14 ნოემბრის N167 განკარგულება).

ამერიკის შეერთებული შტატებში სტაჟირება კერძო სექტორში ზოგადი წესის მიხედვით განიხილება, როგორც დასაქმება, თუმცა, გარკვეულ შემთხვევებში, ასევე აღიარებულია ანაზღაურების გარეშე სტაჟირებაც. სტაჟირების ერთ-

ერთი კრიტერიუმი არის ის, რომ მას უნდა ჰქონდეს ძლიერი სასწავლო კომპონენტი, რომ სტაჟირებამ არ გამოდევნოს კომპანიიდან რეგულარული თანამშრომლები. ასევე, დამსაქმებელი სტაჟიორის მუშაობით არ უნდა იღებდეს იმნუთიერ უპირატესობას. ამერიკის შეერთებულ შტატებში არსებობს სამართლიანი შრომის სტანდარტების აქტი (FLSA), რომლის მიხედვით, სტაჟირება ბიზნეს სექტორში, ე. ი. მოგებაზე ორიენტირებულ საწარმოებში, ყველაზე ხშირად განიხილება, როგორც დასაქმება. აღსანიშნავია, რომ ამერიკის სასამართლოები იყენებენ გარკვეულ ტესტს, რათა შეაფასონ ესა თუ ის ურთიერთობა, რა ტიპის სტაჟირებას განეკუთვნება – ანაზღაურებადს თუ არაანაზღაურებადს.

იმ სტაჟიორების შრომა, რომლებიც (როგორც ბიზნეს სექტორის წარმომადგენლები) აღიარებულ იქნებიან, როგორც თანამშრომლები, ზოგადი წესის თანახმად, ანაზღაურდება არანაკლებ საარსებო მინიმუმის ტოლი მოცულობით და ზეგანაკვეთურად კვირაში 40 საათზე მეტი მუშაობის შემთხვევაში. აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ტერმინ „დასაქმებაში“ შეიძლება მოაზრებულ იქნეს სტაჟიორის შრომა. იმისათვის, რომ დადგინდეს დასაქმებულ პირში მოიაზრება თუ არა სტაჟიორი, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შესწავლილი უნდა იქნეს ყველა ის ფაქტი და გარემოება, რომლებიც ეხება სტაჟიორების კონკრეტულ შემთხვევას. ზემოხსენებულისთვის აშშ-ში გამოიყენება სპეციალური ტესტი. იგი ეფუძნება ექვს კრიტერიუმს: 1. სტაჟირება, მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულწილად, მოიცავს ფაქტობრივ ოპერაციებსაც, არის ტრენინგის მსგავსი, რომელიც ტარდება სამუშაო გარემოში. 2. სტაჟიორების გამოცდილება არის სასარგებლო სტაჟიორისა და საწარმო-დანესებულების განვითარებისათვის. 3. სტაჟიორი არ გამოდევნის რეგულარულ თანამშრომლებს და მუშაობს არსებული პერსონალის მჭიდრო ზედამხედველობით. 4. დამსაქმებელი, რომელიც უზრუნველყოფს სასწავლოდ სტაჟიორების მიღებას, არ იღებს დაუყოვნებლივ

სარგებელს სტაჟიორის საქმიანობიდან და ხანდახან მისი (დამსაქმებლის) ოპერაციები შეიძლება რეალურად იქნეს შეფერხებული სტაჟიორთა ტრენინგის გამო. 5. მეორე მხარე არ არის ვალდებული სტაჟირების დასრულებისას დაასაქმოს სტაჟიორი. 6. დამსაქმებელსა და სტაჟიორს უნდა ესმოდეთ და ჰქონდეთ გაცნობიერებული, რომ სტაჟიორს არა აქვს ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება სტაჟირებისას მის მიერ დახარჯული დროის გამო. თუ სტაჟიორსა და მეორე მხარეს შორის არსებული ურთიერთობა შეესაბამება ყველა ამ ჩამოთვლილ კრიტერიუმს, მაშინ არა გვექონია პრობითი ურთიერთობა.

ჩვენს ქვეყანაში გავრცელებული სტაჟირება, როგორც ანაზღაურების გარეშე პირთა სამუშაოში აუნაზღაურებლად ჩაბმა, საქართველოს შრომის კოდექსის შესაბამისად, ვერ განიხილება პრობითსამართლებრივ ურთიერთობად, ვინაიდან აღნიშნული ორგანული კანონის მეორე მუხლით, პრობითი ურთიერთობა არის შრომის ორგანიზაციული მოწესრიგების პირობებში დასაქმებულის მიერ დამსაქმებლისათვის სამუშაოს შესრულება ანაზღაურების სანაცვლოდ. ე. ი. პრობით ურთიერთობას აქვს რამდენიმე ნიშან-თვისება, რომელსაც აუცილებლად უნდა აკმაყოფილებდეს ურთიერთობა, რომ იგი ჩაითვალოს პრობითსამართლებრივად. პირველი, ეს არის ორგანიზაციული მოწესრიგების პირობები, ხოლო მეორე თვისებაა – დასაქმებულმა უნდა შეასრულოს გარკვეული სამუშაო დამსაქმებლისათვის. ასევე, იკვეთება მესამე თვისებაც – განსახილველი ურთიერთობა უნდა იყოს ანაზღაურებადი. სწორედ ამ უკანასკნელ ნიშან-თვისებასა და პირობას ვერ აკმაყოფილებს საქართველოს პრაქტიკაში გავრცელებული სტაჟირების ინსტიტუტი. იგი არ არის ანაზღაურებადი. ამაზე ურთიერთობის მონაწილე მხარეები ურთიერთობის დაწყებამდე თანხმდებიან. უფრო მეტიც, ზოგიერთი სტაჟირება ითვალისწინებს სტაჟიორის მიერ ფულადი ანაზღაურების გადახდას მეორე მხარისათვის.

სტაჟირება ვერ მიიჩნევა ტრეფიკინგად, ვინაიდან, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 143<sup>1</sup> მუხლის მიხედვით, ტრეფიკინგი არის: ადამიანის ყიდვა ან გაყიდვა, ან მის მიმართ სხვა უკანონო გარიგების განხორციელება, აგრეთვე მუქარით, ძალადობით ან იძულების სხვა ფორმით, მოტაცებით, შანტაჟით, თაღლითობით, მოტყუებით, უმწეო მდგომარეობის ან ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებით, საზღაურის ანდა სარგებლის მიცემის ან მიღების გზით იმ პირის თანხმობის მისაღწევად, რომელსაც სხვა პირზე გავლენის მოხდენა შეუძლია, ადამიანის გადაბირება, გადაყვანა, გადამალვა, დაქირავება, ტრანსპორტირება, გადაცემა, შეფარება ანდა მიღება ექსპლუატაციის მიზნით. ამავე მუხლის პენიშნაში ვკითხულობთ, რომ აღწერილი მუხლის მიზნებისთვის ექსპლუატაციად მიიჩნევა დამნაშავეს მიერ მატერიალური ან სხვაგვარი სარგებლის მიღების მიზნით, შრომის ან მომსახურების განწევის იძულება. გამოდის, რომ ტრეფიკინგი მხოლოდ მაშინ იკვეთება სტაჟირების დროს, თუ სტაჟიორს გაუწევინ ექსპლუატაციას და ამუშავებენ მისი ნების საწინააღმდეგოდ, იძულებით. ჩვენს შემთხვევაში კი სტაჟიორები თავიანთი ნებით ამყარებენ მეორე მხარესთან ურთიერთობას.

ხშირია შემთხვევა, რომ რეალურად სტაჟიორის ურთიერთობა სტაჟირების გამწევ პირთან შინაარსობრივად შრომითსამართლებრივი ურთიერთობაა, ანაზღაურების კომპონენტის გამოკლებით, ვინაიდან მხარეები შეთანხმდნენ, რომ ითანამშრომლებდნენ აუნაზღაურებლად. თუმცა საინტერესოა დავფიქრდეთ, მოცემულ შემთხვევაში რა დასკვნამდე უნდა მივიდეს სასამართლო, შეუძლია თუ არა სასამართლოს თქვას, რომ, მიუხედავად ანაზღაურების არგადახდაზე შეთანხმებისა, ეს ურთიერთობა არის შრომითი ურთიერთობა და იგი უნდა ანაზღაურდეს. ჩვენ, ავტორებს, მიგვაჩნია, რომ სასამართლოს მსგავსი კვალიფიკაცია იქნება აუცილებლად მართებული და კანონიერი იმ შემთხვევაში, თუ სტაჟირების ხელშეკრულება არ დააკმაყოფილებს შემდეგ მოთხოვნებს:

სტაჟირების ხელშეკრულებით პირდაპირი მოსარგებლე უნდა იყოს მხოლოდ სტაჟიორი. არ შეიძლება დამსაქმებელი, სტაჟიორის საქმიანობიდან გამომდინარე, იღებდეს პირდაპირ სარგებელს. სტაჟიორი არ უნდა ასრულებდეს ისეთ სამუშაოს, რომელსაც, როგორც წესი, ასრულებს დასაქმებული (მასთან დადებული შრომის ხელშეკრულების ფარგლებში). სტაჟირებამ არ უნდა შექმნას დასაქმებულთა ჩანაცვლების საფრთხე. სტაჟიორს აუცილებლად უნდა ჰყავდეს ხელმძღვანელი, რომელიც ხელმძღვანელობასა და ზედამხედველობას უწევს სტაჟიორის საქმიანობას. სტაჟირების ხელშეკრულებით, მეორე მხარეს უნდა ჰქონდეს სტაჟიორისათვის განათლების გადაცემის ვალდებულება. მთავარ პრინციპად გვევლინება შემდეგი: სტაჟიორი უნდა განიხილებოდეს თანამშრომლად და იღებდეს ანაზღაურებას იმ შემთხვევაში, თუ იგი მთლიანად ან ნაწილობრივ ანაცვლებს დასაქმებულ ადამიანს, ეწევა რეგულარულ შრომას, აყვანილია როგორც დამატებითი მუშახელი.

ასევე, სასამართლომ უნდა გაითვალისწინოს, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 54-ე მუხლის შესაბამისად, ბათილია გარიგება, რომელიც არღვევს კანონით დადგენილ წესსა და აკრძალვებს, ეწინააღმდეგება საჯარო წესრიგს ან ზნეობის ნორმებს. იმ შემთხვევაში, როდესაც ჩვენ გვაქვს ვითარება, როდესაც სასამართლო და კანონმდებელი ნებას დართავს დამსაქმებლებს უხელფასოდ, ე. ი. ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე, დაასაქმოს პირები, რომლებსაც შეასრულებინებს იმავე სამუშაოს, რასაც ასრულებენ რიგითი დასაქმებულები, აღნიშნული დაარღვევს საჯარო წესრიგს, ვინაიდან უფრო და უფრო ხშირი გახდება დასაქმებულთა ჩანაცვლება სტაჟიორებით. აღნიშნული კი გაზრდის უმუშევართა რიცხვს. ხოლო საჯარო წესრიგის ფარგლებში, როგორც ჩვენი ქვეყნის, ასევე მთელი მსოფლიოს საზოგადოება თანხმდება, რომ ადამიანის მიერ გაწეული შრომა უნდა ანაზღაურდეს. სახელმწიფოების პოლიტიკა კი, მიმართუ-

ლი უნდა იყოს სამუშაო ადგილების ზრდაზე. ქვეყნები თანხმდებიან, რომ სახელმწიფოებმა უნდა აღმოფხვრან ყოველგვარი დაბრკოლება, ყოველგვარი მიზეზი იმისა, რაც ხელს შეუწყობს უმუშევართა რაოდენობის ზრდას.

ყოველ კონკრეტულ საქმეზე სასამართლომ უნდა დასვას კითხვა: ემსახურება თუ არა განსახილველი სტაჟირების ხელშეკრულება სტაჟირების შინაარსობრიობასა და მიზანს.

ცალსახად უნდა ითქვას: არ შეიძლება სტაჟიორის დასაქმება ისეთ რუტინულ საქმიანობაზე, რომელიც პირდაპირ ან არაპირდაპირ არ მისცემს მას პროფესიულ ცოდნასა და გამოცდილებას. მაგალითისთვის, არ შეიძლება სტაჟიორი, რომელიც სტაჟირებას გადის ამა თუ იმ ორგანიზაციაში, ყოველდღიურად დასაქმდეს ისეთ საქმეზე, როგორიც არის ასლების გადაღება (გარდა შემთხვევისა, როდესაც ამ ორგანიზაციის უშუალო საქმიანობაა ასლების გადაღება).

აუცილებელია, კანონმდებლობა ერთმანეთისგან განასხვავებდეს სავალდებულო და არასავალდებულო სტაჟირებას. სავალდებულო სტაჟირებად უნდა იქნეს მიჩნეული ისეთი სტაჟირება, რომლის გაუვლელადაც პირი ვერ განახორციელებს თავის უფლებამოსილებას სრულფასოვნად. სავალდებულო სტაჟირების კარგი მაგალითი შეიძლება იყოს მომავალი ადვოკატების სტაჟირება, ურომლისოდაც იურისტს არ მიეცემა საადვოკატო საქმიანობის განხორციელების უფლება.

დღეისათვის ბევრ სხვა საკითხთან ერთად ღიად არის დარჩენილი სტაჟირების ხელშეკრულების ფორმა. საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, მხარეებს შეუძლიათ შემოაღნიშნული ხელშეკრულება დადონ როგორც ბეპირი, ასევე წერილობითი ფორმით.

მიგვაჩნია, რომ სტაჟიორთა დაცვის მიზნით მიზანშეწონილია, ემპირიულად განისაზღვროს სტაჟირების ხელშეკრულებისათვის წერილობითი ფორმის სავალდებულობა, სადაც ნათლად იქნება ასახული სტაჟირების ძირითადი პრინციპები; სტაჟირების აღწერა, სასწავლო მიზნები და ამოცან-

ები, ასევე, უნდა დაერთოს ხელშეკრულებას. სტაჟირების ხელშეკრულების წერილობითი ფორმის სავალდებულოება უპირველესად მიმართული იქნება სტაჟიორის ინტერესების დაცვისაკენ, ვინაიდან მას თავიდანვე ეცოდინება ის უფლება-მოვალეობები, რომლებიც მას და სტაჟირების გამწვევ ორგანიზაციას შორის იქნება სამომავლოდ. იმ შემთხვევაში, თუ სტაჟირების გამწვევ ორგანიზაცია მოითხოვს სტაჟიორისაგან იმ მოქმედებათა განხორციელებას, რომლებიც, სტაჟიორის აზრით, სცდება ხელშეკრულებით განსაზღვრულ დანაწესებს და შესაძლოა მისი ექსპლუატაციისკენ იყოს მიმართული, მას ყოველთვის შეეძლება სტაჟირების გამწვევ ორგანიზაციას მოსთხოვოს ხელშეკრულებაში მოცემული უფლება-მოვალეობათა ფარგლების დაცვა.

ასევე, აუცილებელად მივიჩნევთ საკანონმდებლო დონეზე ჩამოყალიბდეს სტაჟირების ხელშეკრულების მოქმედების შესახებ დათქმა, სახელდობრ კი ის მაქსიმალური ვადა, რომლის დროსაც მხარეებს შორის შესაძლებელია ხორციელდებოდეს ის ურთიერთობები, რომლებიც სტაჟირებას გულისხმობს, რათა ეფექტიანად მოხდეს სტაჟიორთა გადასვლა პრომითსამართლებრივ ურთიერთობაზე და მათი პრომა არ იყოს უფასო მუშახელის გამოყენების ტოლფასი.

კანონით უნდა განმტკიცდეს სტაჟიორთა ისეთი უფლებები, როგორიცაა დაცვა ზედმეტი სამუშაო საათებისგან; დასვენებისა და შესვენების დრო; შვებულება; დაცვა სექსუალური და სხვა სახის ძალადობისა და დისკრიმინაციისაგან.

### **მოხალისე პირისა და სტაჟიორის ურთიერთმიმართება ქართულ კანონმდებლობასა და პრაქტიკაში**

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს და ითქვას, რომ, მიუხედავად დამსაქმებელთა (სტაჟირების განმახორციელებელ ორგანიზაციათა) სურვილისა, ჩვენს ქვეყანაში გავრცელებული სტაჟირების პრაქტიკა ვერ მოექცევა „მოხალისეობის შესა-

ხებ" საქართველოს კანონის<sup>35</sup> რეგულირების სფეროში. აღნიშნული კანონი აწესრიგებს საქართველოს ტერიტორიაზე მოხალისისა და მასპინძელი ორგანიზაციის ურთიერთობას და მათ მესამე პირთან ურთიერთობას, თუ ისინი საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებით სხვაგვარად არ რეგულირდება. კანონი განმარტავს მოხალისეობას, როგორც ფიზიკური პირის მიერ საკუთარი ცოდნითა და უნარით, ნებაყოფლობით და უანგაროდ განხორციელებულ საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობას. მოქმედი კანონმდებლობით, დღეისათვის, სტაჟიორისაგან განსხვავებით, მოხალისე აუცილებლად უნდა ეწეოდეს მხოლოდ და მხოლოდ საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომას.

ასევე აღსანიშნავია, რომ მოხალისეობის ხელშეკრულების მეორე მხარეთა ვინაობა კანონით შემზღუდულია. ვინაიდან მასპინძელი ორგანიზაცია შეიძლება იყოს მხოლოდ რეზიდენტი ან არარეზიდენტი არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი ან მისი ფილიალი, „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, ავტორიზებული საგანმანათლებლო დაწესებულება, მიუხედავად მისი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისა, სამედიცინო დაწესებულება, მიუხედავად მისი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისა, საერთაშორისო ორგანიზაცია, მისი წარმომადგენლობა ან ფილიალი; ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანო. აქედან გამომდინარე, პირი, რომელიც უსასყიდლოდ შეასრულებს სამუშაოებს მოგებაზე ორიენტირებულ მენარმე სუბიექტთან, ამ კანონის შესაბამისად, ვერ ჩაითვლება მოხალისედ. ხოლო დღეისათვის სტაჟიორების დიდი ნაწილი სწორედ მენარმე სუბიექტის საწარმოში გადის სტაჟირებას. ასევე აღსანიშნავია, რომ, მოხალისის შესახებ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტის შესაბამისად, მასპინძელი ორგანიზაცია მხოლოდ და მხოლოდ უფლებამოსილია და არა ვალდებული, იზრუნოს მოხალისე-

სის კვალიფიკაციის ამაღლებაზე. განხილული საკითხებიდან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, რომ კანონმდებელი ტერმინში „მოხალისე“ არ გულისხმობს „სტაჟიორს“ და ეს ორი ინსტიტუტი ერთმანეთისაგან არსობრივად განსხვავდება. თუმცა რა გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს სასამართლომ იმ შემთხვევებში, თუ სტაჟირებისას ხელშეკრულების მეორე მხარემ სტაჟიორის შრომა გამოიყენა, არ მისცა მას შესაბამისი პრაქტიკული განათლება და არ გადაუხადა ანაზღაურება? ზოგიერთ შემთხვევაში მიგვაჩნია, რომ სასამართლომ შესაძლებელია ანალოგიის სახით გამოიყენოს „მოხალისის შესახებ“ საქართველოს კანონი იმ ე. წ. სტაჟიორისა და ხელშეკრულების მეორე მხარის ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. ვინაიდან ამ შემთხვევაში მოხალისეობა და სტაჟირება შინაარსობრივად ერთმანეთის იდენტური ხდება. მაგრამ შესაძლებელია ეს გზა არ იყოს მართებული იმ შემთხვევებში, როდესაც სტაჟიორი მოელოდა მისთვის ცოდნისა და გამოცდილების გაზიარებას სტაჟირების განმახორციელებელი პირისაგან და არ მიიღო ეს უკანასკნელი.

ზიანის ანაზღაურების შემთხვევებში, შესაძლებელია, სასამართლომ გამოიყენოს ანალოგია. მაგალითისთვის, ზემოთ აღწერილ სიტუაციაში მყოფი სტაჟიორის მიერ მესამე პირისთვის მიყენებულ ზიანის ანაზღაურების შესახებ დავის შემთხვევაში, სასამართლომ უნდა გამოიყენოს „მოხალისის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლი (მასპინძელი ორგანიზაციის პასუხისმგებლობა), რომლის მიხედვითაც: „მასპინძელი ორგანიზაცია ვალდებულია მესამე პირს აუნაზღაუროს ზიანი [26], რომელიც მას მოხალისის მიერ მოხალისეობის განხორციელებისას მისი მართლსაწინააღმდეგო ქმედებით მიაღება. მასპინძელ ორგანიზაციას პასუხისმგებლობა არ დაეკისრება, თუ მოხალისე ბრალის გარეშე მოქმედებდა, გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.“ სასამართლომ უნდა იმსჯელოს იმაზე, ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, ვინ იღებს სარგებელს. თუ დადგინდა,

რომ სტაჟიორისა და მეორე მხარის ურთიერთობით მხოლოდ მეორე მხარე იღებს სარგებელს (ან უნდა მიეღო იგი), მაშინ, ამ ურთიერთობიდან გამომდინარე, განხორციელებული ქმედებისათვის არ უნდა დადგეს სტაჟიორთა პასუხისმგებლობის საკითხი. მით უმეტეს, რომ სტაჟიორის ქმედებები აუცილებლად უნდა იქნეს გაკონტროლებული ხელმძღვანელი პირების მიერ. იგი ზედამხედველობის გარეშე არ უნდა ახორციელებდეს ისეთ ქმედებებს, რომელსაც შეუძლია გავლენა მოახდინოს მესამე პირთა მდგომარეობაზე, მათ უფლებებსა და ვალდებულებებზე.

„მოხალისის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებულია ისიც, რომ მოხალისეობითი ურთიერთობა არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს შრომითი ურთიერთობისთვის თავის ასარიდებლად. საქართველოს კანონმდებლობაში მსგავსი ჩანაწერი აუცილებლად უნდა არსებობდეს, ასევე, სტაჟირების შესახებ. მოხალისეობის შემთხვევაში მოხალისის სამუშაო დრო არ უნდა აღემატებოდეს 36 საათს [27]. მივიჩნევთ, რომ აუცილებელია კანონმდებლობით, ასევე, განსაზღვრული იყოს სტაჟიორის სამუშაო/სტაჟირების დროის ხანგრძლივობაც. ვინაიდან პასუხგაუცემელი რჩება კითხვა, თუ კანონმდებელი იცავს მოხალისეს, რატომ უგულებელყოფს სტაჟიორს?

სტაჟირება სთავაზობს უამრავ სარგებელს დამსაქმებლებს (სტაჟირების განმახორციელებელ ორგანიზაციებს). მათ აღნიშნული ინსტიტუტი შესაძლებელია გამოიყენონ, როგორც თანამშრომელთა შერჩევის ეფექტიანი მექანიზმი. დამსაქმებლებს შესაძლებლობა ეძლევათ სტაჟირების შემთხვევაში კარგად გაიცნონ და დააკვირდნენ სტაჟიორის შესაძლებლობებს. რეალური და აუცილებელი ცოდნა შესძინონ პოტენციურ დასაქმებულებს, რათა გამოუცდელმა თანამშრომლებმა არ მიაყენონ დამსაქმებელს ზიანი თავიანთი არაკვალიფიციურობით.

## უფასო სტაჟირების გავლენა საზოგადოების ეკონომიკურ მდგომარეობაზე

ანაზღაურების გარეშე სტაჟირების გავრცელებამ წარმოშვა დადებითი და უარყოფითი ფაქტები. იგულისხმება მოცემული ინსტიტუტის გავლენა როგორც მშრომელებზე, ასევე სტუდენტებსა და, ზოგადად, ეკონომიკაზე. ჩნდება კითხვები, აქვს თუ არა აუნაზღაურებლად სტაჟირებას მავნე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობა ახალგაზრდებზე, მუშახელსა და საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე? პასუხი დამოკიდებულია სხვადასხვა პერსპექტივასა და იმ კრიტერიუმებზე, რომლებითაც ფაქტებს შევფასებთ.

საზოგადოებაში კი შემდეგი კითხვები ჩნდება: მორალური და სამართლიანია აუნაზღაურებლად სტაჟირება, კანონიერია, ხომ არ არის ეს ადამიანთა ექსპლუატაცია, როგორ აისახება აღნიშნული შრომის ბაზარზე, ხომ არ გაზრდის ეს ინსტიტუტი სოციალურ-ეკონომიკურ უთანასწორობას? არსებობს მოსაზრება, რომ ანაზღაურების გარეშე სტაჟირება უარყოფით გავლენას ახდენს სოციალურ, მის ეკონომიკურ და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაზე. აღნიშნულ იდეას იზიარებს როს პერლინი. ანაზღაურების გარეშე სტაჟირება ყველაფერთან ერთად ეკონომიკური შესაძლებლობების მიხედვით კლასთა განსხვავებას უფრო ამძაფრებს. იგი მიმოიხილავს სტაჟირების ინსტიტუტის ისტორიას მას შემდეგ, რაც სამედიცინო დანესებულებებმა დაიწყეს ტრენინგები სამუშაო გარემოში. იგი სტაჟირებას აღარებს მეორე მსგავს ინსტიტუტს, შეგირდობას, და მიიჩნევს, რომ ეს უკანასკნელი უფრო დადებითად იმოქმედებს საზოგადოების განვითარებაზე, ვიდრე სტაჟირება. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელსაც ავტორი ეხება – ეს არის ახალგაზრდა ადამიანთა ჩაყენება დამამცირებელ მდგომარეობაში, როდესაც ეუბნებიან, რომ მათი შრომა არაფერი ღირს. „შენ მაშინვე კარგავ სიამაყეს და გიქრება სურვილი, საუკეთესო იყო“, – წერს პერლინი.

და, მართლაც, თუ დავუშვებთ, რომ გარკვეულ პროფესიებზე დასაქმებისათვის, მაგალითად, როგორიც არის ჟურნალისტიკა, პოლიტიკა, სამართალი ანაზღაურების გარეშე სტაჟირება იყოს აუცილებელი წინაპირობა, ეს ხელს ხომ არ შეუწყობს იმას, რომ ჩამოთვლილი პროფესიები გარდაიქმნან ეკონომიკურად ძლიერი ადამიანებისათვის პრივილეგირებულ სამუშაოებად? ვინაიდან ფინანსური მხარდაჭერის გარეშე სულ უფრო მეტი და მეტი ახალგაზრდისათვის გახდება სტაჟირება მიუწვდომელი.

„უფასო სტაჟირება – ეს არის შენიღბული ბარიერი ღარიბებისათვის, მოხვდნენ კარგ სამსახურებში, მაღალანაზღაურებად თანამდებობებზე“, – აღნიშნავს პერლინი.

რაც შეეხება ეკონომიკისა და ანაზღაურების გარეშე სტაჟირების ურთიერთქმედებას, თუ აღნიშნული ინსტიტუტი ხელს შეუწყობს რეგულარული მუშახელის ჩანაცვლებას, გამოდის, რომ იგი ხელს უწყობს დაუსაქმებელ ადამიანთა რაოდენობის ზრდას, რაც, რალა თქმა უნდა, გააუარესებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობასაც.

ქართული და უცხოური კანონმდებლობის, ისტორიისა და სამეცნიერო ნაშრომების შესწავლის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ შრომის ბაზრის მოწესრიგებისათვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯია სტაჟირების ინსტიტუტის არსისა და მიზნის დადგენა. სახელმწიფომ უნდა ჩამოაყალიბოს პრევენციული მიდგომა, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, სამართლებრივი რეგულირების გზით უნდა განხორციელდეს.

აქედან ნათლად გამოჩნდა, რომ სტაჟირების ინსტიტუტის სწორი მიმართულებით განვითარების შემთხვევაში განხილულ ინსტიტუტს მრავალი სიკეთის მოტანა შეუძლია საზოგადოებისათვის. ამ ინსტიტუტს დიდი როლი აქვს საზოგადოების ფსიქო-სოციალური მდგომარეობის განსაზღვრაში. კვლევაში დასმული საკითხების გადაჭრის მიზნით სახელმწიფოს მიერ გადასადგმელ ნაბიჯებად გვესახება:

სტაჟიორობა უნდა განიხილებოდეს როგორც ექსპერიმენტული განათლება, რომელიც საშუალებას მისცემს ფიზიკურ პირებს, ისწავლონ რეალურ სამუშაო სიტუაციებში და განავითარონ საკუთარი სამუშაო უნარ-ჩვევები. მსგავსი მიდგომა ხელს შეუწყობს პროფესიული კადრების ზრდას საქართველოში.

სტაჟირების ინსტიტუტის მოწესრიგებამ არ უნდა მისცეს ამა თუ იმ პირს საშუალება, განხილული ურთიერთობა ბოროტად (არამიზნობრივად) გამოიყენოს და უფასო მუშახელით ჩაანაცვლოს რეგულარული დასაქმებულები.

უნდა შეიქმნეს კანონი სტაჟირების შესახებ, სადაც გათვალისწინებული იქნება სტაჟირების არსი და მიზანი, ურთიერთობის მონაწილე მხარეთა უფლება-მოვალეობანი. აღნიშნულმა კანონმა უნდა გაავლოს საზღვარი სტაჟირებასა და შრომით ურთიერთობას შორის. უნდა აიკრძალოს სტაჟიორის დასაქმება ისეთ რუტინულ საქმიანობაზე, რომელიც პირდაპირ ან არაპირდაპირ არ მისცემს მას პროფესიულ ცოდნასა და გამოცდილებას.

სახელმწიფომ, განსახილველ შემთხვევაში კი საქართველომ, უნდა გაითვალისწინოს განვითარებულ ქვეყნებში არსებული სტანდარტები.

სტაჟიორი დამსაქმებლის მიმართ უნდა განიხილებოდეს თანამშრომლად და იღებდეს ანაზღაურებას იმ შემთხვევაში, თუ იგი ანაცვლებს დასაქმებულ ადამიანს, ეწევა რეგულარულ შრომას, აყვანილია როგორც დამატებითი მუშახელი.

სტაჟირების ხელშეკრულება უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს: სტაჟირების ხელშეკრულებით პირდაპირი მოსარგებლე უნდა იყოს მხოლოდ სტაჟიორი. არ შეიძლება დამსაქმებელი, სტაჟიორის საქმიანობიდან გამომდინარე, იღებდეს სარგებელს. სტაჟიორი არ უნდა ასრულებდეს ისეთ სამუშაოს, რომელსაც, როგორც წესი, ასრულებს დასაქმებული.

სტაჟირებამ არ უნდა შექმნას დასაქმებულთა ჩანაცვლების საფრთხე. სტაჟიორს აუცილებლად უნდა ჰყავდეს ხელმძღვანელი, რომელიც ხელმძღვანელობასა და ზედამხედველობას გაუწევს მის საქმიანობას. სტაჟირების ხელშეკრულებით მეორე მხარეს უნდა ჰქონდეს სტაჟიორისათვის განათლების გადაცემის ვალდებულება. ჩვენი აზრით, სტაჟირება, მისი შინაარსიდან, მიზნებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, გულისხმობს გარკვეულ სოციალურ პასუხისმგებლობას სტაჟირების განმახორციელებელი პირების მხრიდან, რომლებიც სტაჟირების განხორციელებით კონტრიბუციას (ინვესტიციას) ახორციელებენ სტაჟიორებში, რათა მათ შემდგომ შეძლონ ბუნებრივი ინტეგრაცია მათი ინტერესების შესაბამის შრომით გარემოში. აუცილებელია, რომ სტაჟირების განხორციელების დროს ამოსავალი პრინციპი იყოს ცოდნისა და გამოცდილების უანგარო გაზიარება ღირსეულ და კოლეგიურ გარემოში; აუცილებელია გვესმოდეს, რომ ადამიანის ბედნიერება მრავალწახნაგოვანია. იგი ბევრი კომპონენტისა და მოცემულობისაგან შედგება. ერთ-ერთ ასეთ კომპონენტს წარმოადგენს რეალიზებულობა იმ გარემოში, რომელიც ორიენტირებულია ადამიანთა წინსვლასა და სრულყოფაზე და, ამაყდროულად, შეჯიბრებითია.

მხოლოდ შინაგანად ჰარმონიაში მყოფი, რეალიზებული და კრიტიკული აზროვნების მქონე ინდივიდებისაგან შემდგარ საზოგადოებას შეუძლია სწრაფი ეკონომიკური წინსვლის უზრუნველყოფა, ხოლო ეს წინსვლა, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს ახალ სამუშაო ადგილებს და, მთლიანად, ქვეყნის ღირსეულ კეთილდღეობას.

სტაჟირების შინაარსობრივი მიზნის მიღმა სტაჟიორთა გამოყენება ერთჯერადი იმწუთიერი სარგებლის მიღებისთვის სტაჟირების განმახორციელებელი პირის მიერ, ხელს უშლის განვითარებაზე, ბედნიერებასა და ეკონომიკურ წინსვლაზე ორიენტირებული საზოგადოების ჩამოყალიბებას.

გემოხსენებულიდან გამომდინარე, მივიჩნევთ, რომ აუცილებელია ნებისმიერი საკანონმდებლო ცვლილება თუ დამატება განხორციელდეს იმ ამოსავალი შინაარსობრივი დებულებებიდან გამომდინარე, რომლებიც სტაჟირების ინსტიტუტს აქვს თავის საბაზისო საწყისში.

ლიკა ბერიძე პროფესიით ჟურნალისტი, უნივერსიტეტი 2 წლის წინათ დაამთავრა, სწავლის პარალელურად სტაჟირებას გადიოდა სხვადასხვა ტელევიზიასა და საინფორმაციო სააგენტოში იმ იმედით, რომ პრაქტიკასაც გაივლიდა და რომელიმე ორგანიზაციაში ჟურნალისტად აიყვანდნენ, თუმცა ყველგან უარი უთხრეს.

„სტუდენტობისას 3 წლის განმავლობაში სხვადასხვა ადგილას ვიყავი სტაჟირებაზე. ყველაზე დიდხანს, ერთი წლის განმავლობაში, ინტერნეტტელევიზიაში ვმუშაობდი სტაჟიორად, თავიდან სხვებს დაფყვებოდი სიუჟეტებზე, მერე დამოუკიდებლად ვაკეთებდი, მაგრამ სტაჟიორი მერქვა და ხელფასს არავინ მიხდიდა, შეიძლება ითქვას, სტაჟიორი კომპანიაში ყველაზე დაჩაგრული კადრია, იყენებენ მის რესურსებს, თუმცა ანაზღაურებას არავინ აძლევს. თავიდან არ გეუბნებიან, რომ აგიყვანენ, მერე, როცა დრო გადის, გპირდებიან დასაქმებას, თუმცა, სადაც ვიყავი, ყველგან მეუბნებოდნენ, რომ საკმარისი კადრი გყავს ან იმის საშუალება არ გვაქვს, რომ თქვენც აგიყვანოთო. ასე რომ, შინ გიშვებენ. შეგიძლია დარჩე, მაგრამ ისევ სტაჟიორად.

საქართველოში სტაჟირების პრობლემა ახალი არ არის. არავინ აქცევს ყურადღებას და თავის ნებაზეა მიშვებული, ზოგი წლობით არის სტაჟიორი იმ იმედით, რომ აიყვანენ და ადგილზე მხოლოდ იმიტომ რჩება, რომ თავისი პროფესიით იმუშაოს“, – ამბობს ლიკა ბერიძე.

ამგვარად, მიუხედავად ახალი შრომის კოდექსისა, სტაჟირებასთან დაკავშირებული პრობლემები კვლავ მოუგვარებელია. არ არსებობს მექანიზმი, რომელიც დამსაქმებელს სტრაჟიორის შემდგომ დასაქმებას დაავალდებულებს. მხოლოდ დამსაქმებლის კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული განე-

ული შრომის სანაცვლოდ სტაჟიორისთვის გარკვეული ან-აზღაურების უზრუნველყოფა. გარდა ამისა, არსებობს სხვა დამატებითი ბენეფიტები, რომელთა შესახებაც სასურველია ვიცოდეთ. NACE-ის მიერ ჩატარებული კვლევის თანახმად, დამსაქმებელთა დაახლოებით 50% სტუდენტის რეზიუმეში სტაჟირებებს ანიჭებს უპირატეობას. ამავდროულად ორგანიზაციის ცნობით, დაქირავებული თანამშრომლების 36% სწორედ სტაჟირების გავლის შედეგადაა მიღებული.

სტაჟირება სტუდენტს საშუალებას აძლევს, „მოსინჯოს“ მომავალი სამუშაო მანამ, სანამ მუდმივ სამსახურს იპოვიდეს.

სტუდენტმა სტაჟირების პროცესში შეიძლება აღმოაჩინოს ის ხარვეზები, რომლებიც თეორიული სწავლების დროს აღმოუფხვრელი დარჩა. მას ეძლევა საშუალება, უნივერსიტეტის დამთავრებამდე აღმოუხვრას ისინი.

სტაჟირების დროს იძენ ნაცნობებსა და მეგობრებს. ეს კი გაძლევს საშუალებას, იცნობდე კოლეგებს, რომლებთან თანამშრომლობა მომავალში აუცილებლად მოგიწევს. ამასთანავე, მუდმივი სამსახური, შესაძლოა, სწორედ ამ კონტაქტების გზით შეიძლება იპოვო.

სტაჟირება „ღირსეულ“ ადგილს იმკვიდრებს რეზიუმეში. მიღებულმა სარეკომენდაციო წერილმაც, შეიძლება, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულოს სამსახურის მოძებნაში.

ზოგიერთ უნივერსიტეტში სტაჟირება აკადემიურ კრედიტად მიიჩნევა.

იმ შემთხვევაშიც კი, თუ აღმოაჩენ, რომ ეს სფერო საერთოდ არ გაინტერესებს, იძენ გამოცდილებას. ეს შენთვის მნიშვნელოვანი გაკვეთილია იმის გასარკვევად, რა მოგწონს და რის გაკეთებას ისურვებ მომავალში.

დამსაქმებელი უზრუნველყოფს განვითარებას, სისტემაში ჩართული პირების პროფესიულ ზრდას, რაც მათ დიდ უპირატესობას ანიჭებს შემდგომ საფეხურზე;

სისტემაში ჩართული პირი არ არის სამუშაოს მთავარი წარმმართველი, შესაბამისად, იგი არ არის დომინანტი;

სტაჟიორის მომზადების სისტემაში ჩართული პირისა და დამსაქმებლისთვის თავიდანვე ცნობილი და გასაგებია, რომ ხელფასი სამუშაო საათებისთვის არ არის განერილი და განსაზღვრული.მათ, ვისაც გავლილი აქვთ სტაჟირებები, როგორც წესი, უკეთ უხდიან.

და, ბოლოს, სტაჟირება შეიძლება იყოს სახალისო და დაგეხმაროს თავდაჯერებულობის შეძენაში.

აღსანიშნავია ის მომენტიც, რომ სტუდენტები ხშირ შემთხვევაში უარს ამბობენ სტაჟირებაზე ფულადი ანაზღაურების შეუთავაზებლობის გამო. რეალურად კი მიღებული გამოცდილება საუკეთესო „ინვესტიციაა“ სამომავლო შემოსავლებისთვის.

მიუხედავად ზემოთ ჩამოთვლილი დადებითი ფაქტორებისა, მნიშვნელოვანია გავითავისოთ, რომ სტაჟირება არ არის დასაქმების გარანტია. მეტიც, როცა საქმე ეხება დასაქმებას, გარანტია საერთოდ არ არსებობს, თუმცა სტაჟირებათა გრძელი სია ნამდვილად არის დიდი უპირატესობა, რომელიც პოტენციურ დამსაქმებელს იზიდავს. ამასთან ერთად, მათ განსაკუთრებით მოსწონთ ის თავდაჯერებულობა, რომელსაც სტაჟირების დროს მიღებული გამოცდილების საფუძველზე იძენენ.

## **სტაჟირება საჯარო დაწესებულებაში**

საქართველოს პრემიერ-მინისტრის ინიციატივითა და სსიპ-საჯარო სამსახურის ბიუროს კოორდინაციით შეიქმნა სტაჟირების სახელმწიფო პროგრამა.

აღნიშნული სახელმწიფო პროგრამით გათვალისწინებული სტაჟირების გავლის წესი და პირობები განსაზღვრულია "საჯარო დაწესებულებაში სტაჟირების გავლის წესისა და პირობების შესახებ" სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების თაობაზე" საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 18 ივნისის N410 დადგენილებით.

სტაჟირების მიზნობრივი პროგრამის ფარგლებში, საქართველოს მთავრობის ადმინისტრაციას, საჯარო სამსახურის

ბიუროსა და 28 აკრედიტებულ უნივერსიტეტს შორის 2014 წელს გაფორმდა ურთიერთთანამშრომლობის მემორანდუმი.

სტაჟირების სახელმწიფო პროგრამა მიზნად ისახავს სტუდენტთა და კურსდამთავრებულთათვის ისეთი პროფესიული გამოცდილების მიღების შესაძლებლობას და პრაქტიკული უნარ-ჩვევების შეძენას, რაც საჭარო მოხელისათვის აუცილებელია.

პროექტის მიზნებიდან გამომდინარე, სტაჟირება ატარებს ერთჯერად ხასიათს, რათა მეტმა სტუდენტმა (კურსდამთავრებულმა) მიიღოს საკუთარი საგანმანათლებლო პროფილის შესაბამისი პრაქტიკული გამოცდილება.

იმისათვის, რომ გაიაროთ სტაჟირება, უნდა აკმაყოფილებდეთ შემდეგ კრიტერიუმებს:

- უნდა იყოთ საქართველოს მოქალაქე;
- უნდა სწავლობდეთ სამივე საფეხურის უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამების განმახორციელებელ უნივერსიტეტში,
- იყოთ ამ უნივერსიტეტის ბაკალავრიატის დამამთავრებელი კურსის სტუდენტი, მაგისტრანტის ან დოქტორანტის სტატუსის მქონე პირი და უნდა გამოირჩეოდეთ მაღალი აკადემიური მოსწრებით, რაც დასტურდება GPA-თ (მინიმუმ 3.0 შესაბამის უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში GPA-ს გამოთვლის წესის არსებობის შემთხვევაში) ან საგანმანათლებლო პროგრამის ფარგლებში მიღებული შეფასებების საშუალო არითმეტიკულით (მინიმუმ (B) ძალიან კარგი 81-90%);

● სტაჟირების გავლის შესაძლებლობა აქვთ აგრეთვე იმ კურსდამთავრებულებს, რომლებიც აკმაყოფილებენ ზემოაღნიშნული მაღალი აკადემიური მოსწრების მოთხოვნებს.

● „სტაჟიორთან შესაძლებელია მხოლოდ ერთხელ წერილობითი ფორმით დაიდოს სტაჟირების ხელშეკრულება არაუმეტეს 6 თვის ვადით. დაუშვებელია ამ ვადის გაგრძელება“, - ამგვარი სახის საკანონმდებლო წინადადებით მიმართავს

პარლამენტს „ახალგაზრდა ადვოკატები“, რომლის მიხედვითაც, „საქართველოს შრომის კოდექსში“ შედის ცვლილებები და მას სპეციალური მუხლი (მე-9<sup>1</sup>) „სტაჟირება“ ემატება.

- ცვლილებების პროექტის მიხედვით, ასევე გათვალისწინებულია, რომ სტაჟირების ხელშეკრულება შესაძლებელია შეწყდეს ერთ-ერთი მხარის ინიციატივით და ამის საფუძველი იგივე იქნება, რასაც შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტისას შრომის კოდექსი (მუხლი 37-ე) ითვალისწინებს.

- ამასთანავე, პროექტში აღნიშნულია, რომ სტაჟირება ითვლება შრომით სტაჟად.

- საკანონმდებლო წინადადების ავტორების თქმით, ეროვნულ კანონმდებლობაში სტაჟირების განმარტება არ არსებობს, თუმცა მიიჩნევა, რომ სტაჟირება არის არაანამლავრებადი სამუშაო სწავლის პროცესში, რომელიც გამოუცდელ კადრს პროფესიულ განვითარებას სთავაზობს.

- „დამსაქმებელი ხშირ შემთხვევაში სტაჟირებას განასხვავებს ჩვეულებრივი სამუშაოსგან და არსებობს დისკრიმინაციული პრაქტიკა, როდესაც სტაჟიორი დგება ექსპლუატაციის საფრთხის წინაშე. ამ ვითარებაში რთულია შრომითი უფლებების დაცვა, ვინაიდან კანონმდებლობაში არ არსებობს შესაბამისი სამართლებრივი ბერკეტი. შესაბამისად, საკანონმდებლო წინადადების მიზანია, დაწესდეს კონკრეტული იმპერატიული მოთხოვნები, რომელთაც უნდა აკმაყოფილებდეს სტაჟირების ხელშეკრულება“, - ვკითხულობთ განმარტებით ბარათში.

- ჩვენი აზრით, კანონპროექტის მიზანია, სტაჟირების დეფინიციისა და მასთან დაკავშირებული სამართლებრივი საკითხების საკანონმდებლო დონეზე გამოყენება და მას პირთან (კანდიდატთან) დაკავშირებით მიუთითებს: „კანდიდატთან წინასახელშეკრულებო ურთიერთობა დასრულებულად ითვლება მხარეთა მიერ შრომითი ხელშეკრულების დადებით ან დასაქმებაზე უარის თქმის შესახებ შეტყობინებით“, ანუ ეს ნიშნავს იმას, რომ წინასახელშეკრულებო ურთიერთობის არსებობას

დასაშვებად მიიჩნევს, მაგრამ არ აკონკრეტებს რა პერიოდს, რამდენ დღეს მოიცავს ეს წინასახელშეკრულებო ურთიერთობა, ხოლო შრომითი ხელშეკრულების დადებად შეიძლება მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ პირი დაუშვებს სამუშაოზე.

პირდაპირ თუ ირიბად, როცა ხდება პირის დაშვება სამუშაოზე, ეს უკვე ნიშნავს ნების გამოხატვას დამსაქმებლის მხრიდან. ზოგჯერ არის ხოლმე შემთხვევები, როცა სტაჟირება არის მოკლე დღის წესის აღსრულება, ეს ნიშნავს იმას, რომ „პირი რამდენიმე საათს ატარებს“ სამსახურში, მაგრამ ეს ძირითად განსხვავებას არ იძლევა, არ იძლევა იმიტომ, რომ ამ შემთხვევაში მაინც ორგანიზაციული ურთიერთობა იქმნება, რომელსაც განგრძობადობა ახასიათებს. სტაჟირების პრაქტიკა გამოიყენება ისეთი პროფესიების მიმართ, როგორიცაა: მოლარე, ოპერატორი და ა.შ. ერთი სიტყვით, დაბალხელფასიანი დასაკავებელი თანამდებობების მიმართ, რადგან უმეტესად დამსაქმებელი „უხელოვასოდ“ არ ამუშავებს ე.წ. სტაჟირებაზე ბუღალტერს, მენეჯერს, იურისტს და ა.შ. აღნიშნული უშალოდ და პირდაპირი დისკრიმინაციაა, რომელიც გამონაკვეთლია „ხელოვასთა შორის სხვაობით“.

კანონმდებელი სტაჟირებას „შეფარულად“ უწოდებს გამოსაცდელ პერიოდს, გამოსაცდელი კი იმპერატიულად მოითხოვს, რომ ანაზღაურება უნდა მიიღოს. მართალია, არსებობს ნორმა, რომელიც დასაშვებად მიიჩნევს, რომ 3 თვემდე შრომითი ურთიერთობა ზეპირი ფორმით დაიდოს, მაგრამ 3 თვეზე მეტი ვადით დადებული შრომითი ურთიერთობისათვის აუცილებელია წერილობითი ხელშეკრულება, დანაწესი არა დამსაქმებლის, არამედ დასაქმებულის დაცვის მექანიზმია, რადგან სტაჟირების დროს პირი არაფერს არ აფორმებს დამსაქმებელთან, პირიქით, დამსაქმებელი ერიდება კიდევაც მის გაფორმებას დასაქმებულთან. რაც შეეხება საკითხს, რა უფლებები და მოვალეობები აქვს პირს სტაჟირების დროს, ეგ ასე განისაზღვრება: თუ პირი სტაჟირების დროს არ იღებს ანაზღაურებას, მისთვის მოვალეობები არც

უნდა არსებობდეს, თუმცა, გამომდინარე იქიდან, რომ სტაჟირებას არ ვცნობთ როგორც ასეთ მოცემულობას (თუ მას აქვს განგრძობადი ხასიათი თვეების განმავლობაში) და მივიჩნევთ, რომ სტაჟირება არის იგივე გამოსაცდელი ვადით ხელშეკრულება, რომლის დროსაც უნდა მიიღო ანაზღაურება, სტაჟიორს გააჩნია ყველა ის უფლება და ვალდებულება, რაც დასაქმებულს, კერძოდ: მოითხოვოს ანაზღაურება, სამუშაო პირობები, შეინარჩუნოს სამუშაო პირობები და ა.შ.

ზემოთხსენებულ კითხვებთან დაკავშირებით უნდა გავცეთ შემდეგი პასუხები:

**სამართლებრივად რა არის სტაჟირება?** – სტაჟირება, როგორც ასეთი, საკანონმდებლო მოცემულობაში არ არსებობს, ეს ნიშნავს იმას, რომ ის თავისი ელემენტებით ყველაზე უფრო ნააგავს შრომით ურთიერთობას.

**სამართლებრივად რას ნიშნავს სტაჟირება?** – მიუხედავად იმისა, რომ სტაჟირება დატოვებულია საკანონმდებლო ჩარჩოს მიღმა, მისი არსის ჩამოყალიბება შეიძლება შემდეგნაირად: შრომის ორგანიზაციული მონესსრიგების პირობებში კვალიფიკაციის დადგენის ან (და) დასაკავებელ თანამდებობასთან შესატყვისების მიზნით, მომავალი დასაქმებულის მიერ მომავალი დამსაქმებლის სასარგებლოდ დაკისრებულ დავალებათა შესრულება ანაზღაურების მიღების გარეშე (ზოგიერთ შემთხვევაში გამოცდილების მიღების სანაცვლოდ).

**რა უფლებები და მოვალეობები მაქვს სტაჟირების დროს?**  
- უპირველესი არის ის, რომ სტაჟირების დროს პირს აქვს უფლება, მოითხოვოს ანაზღაურება (თუ აღნიშნულ სტაჟირებას ახლავს ჯერადობა, გრძელდება დროის არამცირე მონაკვეთში და ა.შ.). სხვა საკითხია, თუ სტაჟიორი უბრალოდ დამკვირვებელია და ის არ ასრულებს რაიმე საქმეს, არამედ უყურებს, თუ სხვა როგორ ასრულებს სამუშაოს.

**უნდა გადამიხადონ სტაჟირების დროს ხელფასი?** - თუ დაგიშვეს სამუშაოზე, ანუ, თუ უკვე ასრულებ იმ სამუშაოს, რომლის გაკეთებაც შედის დასაკავებელი თანამდებობის ვალ-

დებულებაში და თუ მას უკვე აქვს ჯერადობა (დროში განგრძობადობა) დიახ: შენი დამსაქმებელი ვალდებულია, მოგცეს შრომის ანაზღაურება.

შრომის უფლება მოცემულობაა, რომელზეც ხშირად გამიგია, რომ საქართველოში „არ მუშაობს“, ხოლო იშვიათად გამიგია, რომ აღნიშნული უფლების დაცვისათვის მიემართათ ადვოკატისათვის. უფლებათა დაცვა და მისი რეალიზაცია ყოველთვის დამსაქმებლის საქმეა, რომელიც მის განვითარებას და მის კიდევ უფრო სიძლიერეს აღწევს უმრავლეს შემთხვევაში ადვოკატთან ერთად სასამართლოში ან (და) დავის გარეშე. სტაჟირებას საქართველოში კნონი არ არეგულირებს, არ არსებობს სტაჟირების ერთიანი წესი. შესაბამისად, დამსაქმებელი იმდენი ხნით ასაქმებს სტაჟიორს, რამდენიც მას სურს, იქნება ეს რამდენიმე თვე თუ წელი.

რა ჩანაწერი არსებობს შრომის კოდექსში სტაჟიორებზე? ამ კითხვით Allnews.ge-მ „ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის“ იურისტ ნონა ქურდოვანიძეს მიმართა. როგორც იურისტმა განმარტა, სტაჟირება, შესაძლოა, სხვადასხვა ფორმით თავად დამსაქმებელმა გადაწყვიტოს, ვინაიდან კანონმდებლობით ის დარეგულირებული არ არის.

„საქართველოს შრომის კოდექსის თანახმად, შესაძლებელია, რომ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში პირი საქმიანობდეს გამოსაცდელი ვადით. გამოსაცდელი ვადა გამოიყენება მაშინ, როდესაც უნდა შემოწმდეს, რამდენად შეესაბამება პირის გამოცდილება იმ პოზიციას, რომელიც შემდგომ შეიძლება დაიკავოს არა გამოსაცდელი ვადით, არამედ, მაგალითად, უვადოდ.

კანონის მიხედვით, დასაქმების მსურველთან გამოსაცდელი ვადით ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს არა უმეტეს 6 თვის ვადით, ამასთანავე, ეს არის ანაზღაურებადი სამუშაო და ანაზღაურების წესი განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმებით. ეს არის სტაჟირება, ეს არის შრომითი ურთიერთობა დასაქმებულსა და დამსაქმებელს შორის; სტაჟირებასთან

დაგავშირებით ცალკე რეგულაცია საქართველოს შრომის კოდექსში არ არის", - ამბობს ნონა ქურდოვანიძე.

Allnews.ge-იმ ახალგაზრდებსაც ესაუბრა, რომელთაც სტაჟირება რამდენიმე ადგილას გაიარეს, თუმცა არსად აუწყავნიათ სამშაოდ (რესპოდენტების თხოვნით, შეცვლილია მათი გვარები).

ნონა ბარამაშვილი ერთ-ერთია, რომელმაც სპეციალური პროგრამის საშუალებით საჯარო სამსახურში სტაჟირება გაიარა, თუმცა ის არ აიყვანეს. ამის გარდა, იგი ნეპოტიზმის პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. „უნივერსიტეტი დაამთავრა თუ არა, მაშინდელმა პრემიერმა ირაკლი ღარიბაშვილმა წარჩინებულ სტუდენტთა და კურსდამთავრებულთა სტაჟირება გამოაცხადა. მეც გამოვიყენე შანსი და რეგისტრაცია გავიარე, პროგრამა საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით განაწილდა და შესაბამისად ერთ-ერთ რეგიონში სამთავრობო დაწესებულებაში (არ ვასახელებ იმ კონკრეტულ რეგიონს, რადგან მიმაჩნია აღნიშნული პრობლემა თითქმის ყველა რეგიონშია) მომიწია და მივაკითხე კიდეც.

ექვსთვიანი სტაჟირება გავიარე სრულად, მაგრამ წინასწარვე ვიცოდი, რომ სამსახურზე ფიქრი ან სტაჟირების შემდეგ დასაქმება გამორიცხული იყო, ეწყობოდა კონკურსები, რომელშიც უამრავი ადამიანი იღებდა მონაწილეობას, იგივე მეორდებოდა გასაუბრების ეტაპებზე, მაგრამ კონკრეტულ ადგილს კონკრეტული პირი ფლობდა კონკურსის გამოცხადებიდანვე და მისი დასრულების შემდეგაც, ე.წ. კონკურსი მხოლოდ თვალის ახვევა და ხალხის მოტყუება გამოდგა. ეს პროგრამა იმას ემსახურებოდა, რომ აღმოეჩინათ კარგი კადრი და, თუ სურვილი გაუჩნდებოდათ, დაეტოვებინათ, მაგრამ დარწმუნებული ვარ, ჩემ მაგივრად სხვა რომ ყოფილიყო, არც იმას დატოვებდნენ, რადგან წინასწარ არის ნაცნობობით განსაზღვრული ადგილები. გამუშავებენ და ბოლოს ღიმილითა და ბოდიშის მოხდით გიშვებენ, გეუბნებიან, რომ ვერ აგიყვანენ, რადგან თავისუფალი ადგილი არ აქვთ", - ამბობს ნინო ბარამაშვილი.

ლიკა ბერიძე პროფესიით ჟურნალისტიკა, უნივერსიტეტი 2 წლის წინათ დაამთავრა, სწავლის პარალელურად სტაჟირებას გადიოდა სხვადასხვა ტელევიზიასა და საინფორმაციო სააგენტოში იმ იმედით, რომ პრაქტიკასაც გაივლიდა და რომელიმე ორგანიზაციაში ჟურნალისტად აიყვანდნენ, თუმცა ყველგან უარი უთხრეს.

„სტუდენტობისას, 3 წლის განმავლობაში, სხვადასხვა ადგილას ვიყავი სტაჟირებაზე. ყველაზე დიდხანს, ერთი წლის განმავლობაში, ინტერნეტტელევიზიაში ვმუშაობდი სტაჟიორად; თავიდან სხვებს დავყვებოდი სიუჟეტებზე, მერე დამოუკიდებლად ვაკეთებდი, მაგრამ სტაჟიორი მერქვა და ხელფასს არავინ მიხდიდა, როცა დრო გადის, გპირდებიან დასაქმებას, თუმცა, სადაც ვიყავი, ყველგან მეუბნებოდნენ, რომ საკმარისი კადრი გყვავს და იმის საშუალება არ გვაქვს, რომ თქვენც აგიყვანოთო.

საქართველოში სტაჟირების პრობლემა ახალი არ არის. მას არავინ აქცევს ყურადღებას. იგი თავის ნებაზეა მიშვებული. ზოგი წლობით არის სტაჟიორი იმ იმედით, რომ აიყვანენ და ადგილზე მხოლოდ იმიტომ რჩება, რომ თავისი პროფესიით იმუშაოს“, - ამბობს ლიკა ბერიძე.

ამგვარად, მიუხედავად ახალი შრომის კოდექსისა, სტაჟირებასთან დაკავშირებული პრობლემები კვლავ მოუგვარებელია. არ არსებობს მექანიზმი, რომელიც დამსაქმებელს სტაჟიორის შემდგომ დასაქმებას დაავალდებულებდეს. მხოლოდ დამსაქმებლის კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული განუული შრომის სანაცვლოდ სტაჟიორისთვის გარკვეული ანაზღაურების უზრუნველყოფა.

ყურადღება უნდა მიექცეს კიდევ ერთ მნიშვნელოვან განაწესს. შრომითი ურთიერთობის, კერძოდ „შრომითი ხელშეკრულებით“ არ შეიძლება განისაზღვროს ამ კანონით დასაქმებულის მდგომარეობა (საქართველოს ორგანული კანონის შრომის კოდექსის გათვალისწინებულისაგან განსხვავებული ნორმები, რომლებიც წინანდელს აუარესებს 1.3. მუხლი). აღ-

ნიშნული დანაწესი ნიშნავს შემდეგს: არ შეიძლება ისეთი პირობის წაყენება დასაქმებულისათვის, რომელიც მას მძიმე მდგომარეობაში აყენებს; არ შეიძლება მხარეთა შორის შეთანხმდეს სხვა საფუძველი მისი დაკავებული თანამდებობიდან განთავისუფლებისა, გარდა იმ საფუძვლისა, რომელიც ჩამოთვლილია შრომის კოდექსში და ა.შ.

შესაბამისად, საინტერესოა, ითვალისწინებს თუ არა საქართველოს შრომის კოდექსი ანაზღაურების გარეშე შრომით ურთიერთობას? – პასუხი არის ცალსახა – არ ითვალისწინებს! საქართველოს შრომის კოდექსი, იმისათვის, რომ დამსაქმებელს გააჩნდეს ბერკეტი და გაიგოს შესაბამისობა დასაქმებულის ამა თუ იმ დასაკავებელ თანამდებობასთან დაკავშირებით, სთავაზობს მას გამოსაცდელ პერიოდს.

1. შესასრულებელ სამუშაოსთან პირის შესაბამისობის დადგენის მიზნით, მხარეთა შეთანხმებით, დასაქმებულთან შესაძლებელია მხოლოდ ერთხელ დაიდოს შრომითი ხელშეკრულება გამოსაცდელი ვადით არა უმეტეს 6 თვისა. შრომითი ხელშეკრულება გამოსაცდელი ვადით იდება მხოლოდ წერილობითი ფორმით.

2. გამოსაცდელი ვადით მუშაობა ანაზღაურებადია. ამ ანაზღაურების ოდენობა და გადახდის წესი განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმებით (საქართველოს შრომის კოდექსის 9.1. და 9.2. მუხლი), კანონმდებელი ცალსახად ამბობს, რომ შრომითი ურთიერთობის დროს დაუშვებელია ანაზღაურების გარეშე მუშაობა.

ამასთანავე, კანონი დასაშვებად მიიჩნევს წინასახელშეკრულებლო ურთიერთობის გამოყენებას და პირთან (კანდიდატთან) დაკავშირებით მიუთითებს: „კანდიდატთან წინასახელშეკრულებო ურთიერთობა დასრულებულად მიიჩნევა მხარეთა მიერ შრომითი ხელშეკრულების დადებით ან დასაქმებაზე უარის თქმით“, რაც დახვეწასა და შესაბამის რეგულირებას საჭიროებს.

# გამოყენებული ლიტერატურა

1. შ. ნუცუბიძე, რუსთველის შემოქმედება, ნარკვევები, თბილისი, 1980, გვ. 72.
2. შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, თბილისი, 1956, ტ. 1, გვ. 534.
3. მ. გორკი, ლიტერატურის შესახებ, თბილისი, 1958, გვ. 29.
4. ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბილისი, 1966, ტ. I, გვ. 49.
5. დ. ბენაშვილი, ტიპისა და სახის პრობლემა „ვეფხისტყაოსანში“. თბილისი, 1966, გვ.56.
6. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1959, ტ. II, გვ. 67.
7. ალ. ბარამიძე, რუსთველი და მისი პოემა, თბილისი, 1966, გვ. 240.
8. გ. ჭიბლაძე, რუსთველის ესთეტიკა, თბილისი 1965, გვ. 77.
9. შ. ნუცუბიძე, Руставели и восточный ренесанс, თბილისი, 1957, გვ. 32.
10. ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი, თბილისი, 1977, გვ. 120.
11. მ. გოგიბერიძე, რუსთველი, პეტრინი, პრელუდიები, თბილისი, 1977, გვ. 36.
12. ივ. ჭავჭავიძე, ქართველი ერის ისტორია, თბილისი, 1983, ტ. I. გვ. 301.
13. აკ. წერეთელი, თბილისი, 1990, ტ.5. გვ. 272.
14. ივ. ჭავჭავიძე, ქართული სამართლის ისტორია, ტფილისი, 1929, წიგნი 2, გვ.48.
15. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1986, გვ. 288.
16. უმბერტო ეკო, ვარდის სახელი, გამომც. "დიოგენე", 2011, გვ.793.

17. ი. ცურტაველი, შუშანიკის წამება, თბილისი, 1978, გვ. 118.
18. უმბერტო ეკო, ვარდის სახელი, გამომც. "დიოგენე", 2011, გვ. 629.
19. შ. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბილისი, 1974 , გვ. 457. იქვე.
20. უმბერტო ეკო, მტრის ხატის შექმნა, გამომცემლობა "დიოგენე", 2015, გვ. 38.
21. ვაჟა-ფშაველა, ალუდა ქეთელაური, თხზ. 1979, გვ. 477.
22. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, 1991, გვ. 56.
23. ა. სმიტი, გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, 2016, ტომი I, თავი X.
24. ა. ეჯიბაძე, მონაფეობის ინსტიტუტი თანამედროვე ეპოქაში, 2016.
25. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N167 „პრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე," 2016.
26. „პროფკავშირების 2014 წლის 1 მაისის მანიფესტი!" Railway. Gweb. Ge, 2014.

# სარჩევი

|                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------|----|
| ავტორისაგან .....                                                    | 3  |
| კამათის ხელოვნება „ვეფხისტყაოსანში“ .....                            | 5  |
| ფილოსოფიის ელემენტთა სწავლება ლიტერატურაში .....                     | 32 |
| ქართული ენის სწავლებისა და<br>განათლების მენეჯმენტის ასპექტები ..... | 62 |
| აკაკისა და ვაჟა-ფშაველას პოლემიკა ენის შესახებ .....                 | 68 |
| სავალდებულო სამემკვიდრეო წილი სამართალში .....                       | 76 |
| სტაჟირების სტრატეგიისათვის .....                                     | 95 |

## გურამ გვენეტაძე

ფილოლოგიის დოქტორი  
საქართველოს ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი  
სოციალურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი  
საქ. ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

ტელ.: 032 239 05 85; 592 39 05 85  
ელ. ფოსტა: guramgvenetadze1949@gmail.com

## GURAM GVENETADZE

Doctor of Philology  
Member of the Georgian National Academy  
Member of the Georgian Social Sciences Academy  
Professor of the Georgian Technical University